

Д Е Н Ъ

СОЦИАЛИЗМЪТЪТЪ, ПРЕДРАЗСЖДЪЩИТЪ И НАРОДНИЯ УЧИТЕЛЪ

ОТЪ

Д-ръ Арнолдъ Доделъ,

Ординаренъ профессоръ въ Цюрихскій университетъ.

Който дига тѣжкий чюкъ, който жъне пшеница на нива, който прониква въ дълбочината на земята — жена и дѣца да прехрани, който срѣщо рѣчното течение тѣгли тѣжката гимия, който надъ вълна, конони, ленъ задъ предилний станъ се пзмъчва — за да отгледа русото си момче: всѣкому честь, всѣкому награда! Честь на поцуканитъ рѣцѣ! Честь на всяка капка потъ, която пада въ колибитѣ и воденицитѣ! Честь на потното чело подиръ плугътъ! Честь! Честь! *Но и она, който съ глава и мозъкъ гладуващецъ се труди, и нему честь!*

Фрейлигратъ.

Призивътъ къмъ социалната справедливостъ на далечъ се разнася по всичкитѣ страни на културното челоуѣчество.

Отзвукътъ му се повръща отъ гранитнитѣ скали на алпийскитѣ височини и на далечъ се разнася по долинитѣ на рѣкитѣ Инвъ, Рейвъ, Аара и Рона, чакъ до хълмистата мѣстность на севѣрнитѣ Алпи, гдѣто шумятъ турбинитѣ на фабрикитѣ и пжхтятъ огромни машини, а дълбоко огрижения селенивъ пжшка подъ тѣжкия полски трудъ. Отзвукътъ минава южнитѣ алпийски долини, носи се надъ хубавитѣ сини езера на горня Италия, по брѣговетѣ на които коприно-предилници-

тѣ държатъ хиляди хора въ гладъ и мъчения, минава татъкъ изъ плодovitата Брианца, гдѣто рѣката По влѣче своитѣ води презъ страна пълна съ лозя, лаврови дървета и смоковници, страна пълна съ възвишена красота и неисчерпаемо плодородие, страна пълна съ гладни, потънали въ неволя хора, въздишките на които се чуватъ на далечъ отъ Алпитѣ—чакъ до брѣговетѣ на морето.

И отзвукъ повръщатъ Пиринеитѣ, Вогевитѣ, Юра и Черния и Тюренгенския лѣсове, а сжщо исполинскитѣ гори и слезкитѣ планини съ тѣхнитѣ гладни тѣкачи, и се носи отвѣдъ океана, далечъ надъ западъ и югъ, гдѣто сжщия призивъ се отглася по широката планинска верига, която пресича цѣлия новъ свѣтъ отъ севѣръ къмъ югъ.

Но тоя призивъ къмъ социалната справедливостъ, що днесъ се разнася по всички културни страни, на много мѣста заглъхва изъ непроходимитѣ лѣсове на злонамѣрени предубѣждения и недостойни за челоувѣка безразсудства.

Могщъ лѣсъ отъ злонамѣрени предубѣждения е израсталъ всрѣдъ широкото поле на дребно буржуазния пароденъ животъ. Съ всевъзможни бурени и трънаци го е насадилъ сѣяча *своекористието на капиталъ*.

И щомъ призивътъ къмъ социалната справедливостъ се чуе надъ тоя могщъ лѣсъ отъ предубѣждения, то той се преобрѣща тукъ въ единъ обезобразенъ, насмѣшливъ отзвукъ.

Яения гласъ на справедливостта: „Всеки работникъ е господаръ на изработеното отъ него“ предателски и злонамѣренно се обрѣща тукъ въ „раздѣла на богатствата и общностъ на женитѣ“.

Призивътъ къмъ всеобщото щастие въ тия лѣсове се преобрѣща въ „скотекитѣ инстинкти на множеството“.

Призивътъ къмъ всеобщо въздигане и благоденствие, предубѣждението го преобрѣща въ „всеобщо унижение и пещастие!“

Призивътъ къмъ всеобщо очеловѣчяване се обрѣща въ „всеобщо обезчеловѣчяване!“

И отъ тоя лѣсъ предубѣждения на далечъ се разнася:

Горко ви: **Вмѣсто щастие, вий създавате злощастие!**

Вмѣсто култура, вий искате варварство!

Вмѣсто челоувѣчностъ, създавате звѣрство!

Вмѣсто благоденствие, вий се стремите къмъ проклятие!

Горко ви: Вашия призивъ е призивъ къмъ загинване. Но

тия, които вървѣдъ лѣсѣтъ на предубѣжденията сж расположили шатритѣ си и сж съградили своитѣ роскошни палати, заоблкомени съ прелестни градини, тѣ отдавна сж потѣпкали челоувѣчността си и въ самоволно избраното си богато уединение заприличали сж на скотове.

Погледѣтъ имъ е поразенъ отъ късогледство! Тѣ не сж въ състояние да видягъ по далечъ отъ крайщата на грабливитѣ си рѣцѣ.

Мрачниятъ имъ лѣсъ е заслѣпилъ тѣхнитѣ очи и тѣ сграляво се криватъ между четиритѣ стѣни на крѣпостта си отъ далечния шумъ на урагана, който се носи надъ озлочестената отъ тѣхъ земя.

Но наоколо по свободнитѣ полета има по-други хора, хора подготвени, които сж право разбрали знаменieto на времето, и които най-могъществения ураганъ не би могълъ да сломи, до като въковнитѣ дървета падатъ ехтящецъ върху разлюлѣната земя, като съсипватъ всичко, което е намирало подслонъ подъ тѣхвата сѣнка.

Радвай се ти, който вървѣдъ широкия просторъ на вѣтъръ и бури си изострилъ зрѣнието си и си запазилъ крѣпка снагата си.

Не ще бжде безполезно да разгледаме пжгѣомъ роскошната растителностъ на предубѣждението.

Капиталистическата преса е изгледала едно исполинско, зловонно дърво, което за дълго време надминаваше всички други предубѣждения. Отровницъ трѣбваше да бждатъ плодетѣ му и смъртъ за всѣки, който посмѣе да вдѣхне отъ тая отрова. Дървото испуца миризмата: „общностъ па женитѣ и раздѣла на богатствата“.

Само дѣцата могатъ да вѣрватъ, че такава дърво вѣчно ще трае.

О, вий наивни, невѣжественни жители на лѣсоветѣ! Открита е вашата измама! Вий сте, които отиѣхте земята отъ свободния земледѣлецъ. Вий сте, които обѣрнахте силитѣ на свободния челоувѣкъ на робско служение. Вий сте, които сте пропхдили жената му отъ семейното огнище, закарали сте я въ фабриката и сте я обѣрпали на ваша собственостъ.

Ний, хора на освѣтленигъ отъ слънчевитѣ лъчи полета, ний отново ще повѣрнемъ свободата на мъжа и жената, защото така го изисква справедливостта.

Исполинското, зловонно дърво на вашитѣ предубѣждения ще бѣде първо искоренено. Защото не далечъ вече се чува шума на хилядо-гласния призивъ на пролетарията: „Дръжте за себе си вашитѣ жени! повърнете и намъ нашитѣ!“

Въ лѣсътъ на предрасждѣцитѣ расте и друго растение, което съ стрѣкове и повитаци заплашва да заглуши почти всичкитѣ други растения — то е най безсмисленното, то е рожба на лѣнивия мозъкъ, то е предубѣдението:

Равенството означавало уравниванието и искалпяванието на способноститѣ, преминаване отъ цивилизация къмъ варварство, — преминаване отъ умѣренна свобода къмъ непоносимо робство.

Но какво, въ дѣйствителность, иска научния социализмъ?

Първо, той иска, щото всѣкой работникъ да се ползува отъ произведението — продуктитѣ — на своятъ трудъ. За да се постигне това, той иска, щото средствата на производството да се повърнатъ въ общо владѣние на работното челоуѣчество. Посрѣдствомъ разумното распредѣление на производителнитѣ сили, при постѣпенното усѣвършенствуване на научнитѣ и технически спомагала, общественно ръководения трудъ ще стане тѣй производителенъ, щото тогава не ще може да става дума за нужда, гладъ и лишения.

Ни единъ челоуѣкъ не ще се пресилва надъ работата. И разумната мѣрка отъ необходимъ трудъ ще бѣде като условие за по-нататѣшното *умствено и тѣлесно развитие на челоуѣческия родъ*.

И всѣки отъ тия щастливци ще данамѣри границитѣ на своитѣ требования въ требованията на бближня ся.

Имена като Джей Гулдъ — тоя въплотенъ егоизмъ, който напоследъкъ слѣзе отъ всемирната сцена като американски Крезъ, тоя крѣвопиецъ и разбойникъ съ хиляди милионното си богатство, най висшето наслаждение на когото е било банкротството на хиляди челоуѣчески сщества, тоя финансовъ великанъ на едно развратено общественно производство, смъртъта на когото накара радостно да си отджхне почти цѣлия свѣтъ, — името Джей Гулдъ ще остане чудовищно въ Историята на челоуѣчеството, като позоренъ печатъ върху челоуа на капитализма.

Въ новото общество *общата солидарность ще да напредне като никога до тогава*.

Образованието — достѣпно за всички — ще да пустне благороднитѣ си плодове.

Тукъ раскошеството ще бѣде обърнато въ почитание на

хубавото. Това, което единъ щасливъ собственикъ при днешните условия не би могълъ да получи отъ излишеството на доходитъ си, тогава ще го има въ благоприятна пропорция на благосъстояние, образование и съобщество (Т. Leange: D-r Arbeiterfrage).

Това ще бжде именно противоположното на онова, което съглеждатъ слѣпитѣ невѣжественни привърженци на сегашния общественъ строй, като смѣтатъ въ заблудението си, че това сж стремления къмъ назадничавостъ и варварство. Тѣзи сж тъкмо противоположното на онова, което ще настане, защото то *безъ друго* ще настане. Въмсто уравняване съ долустоящитѣ ще настане възраждане умствено и тѣлесно, възраждане на цѣлото общество въ възходяща стѣпень. Тогава ще има срѣдства за расширочението на училищата и възпитателнитѣ заведения. Всички ще иматъ достатъчно време за да се ползватъ съ по-обширно самообразование и по-висше умствено развитие, защото не ще срѣщатъ вече сегашнитѣ спънки къмъ свободното ползване съ духовно развитие.

Ще има доста време и доста срѣдства!

„Разбира се, за крѣчмата и безобразията, за груби и безумни дѣйствия и за варварски наслаждения“. Така отвръщатъ силнитѣ на деня — и съ всѣка гънка на ограничената си душа защищаватъ единадесетъ — дванадесетъ — даже и четиринадесетъ часовия работенъ день.

Обаче ний знаемъ това по-добрѣ. Има ли днесъ други общественъ классъ, който да надминува организирания, цѣлесъзнателния работникъ въ благородното му стремление къмъ образование?

Самодоволния буржоа е твърдъ невѣжественъ цѣнителъ на хората.

Той е забравилъ да мисли, и жаждата къмъ умствено развитие е отдавна пресушена у него въ постоянната му борба за съществуване. Его защо мѣрката на собственото си невѣжество той прилага като мѣрило на развитието на притѣсняванитѣ и онеправдаванитѣ отъ него съграждани, и къмъ несправедливостта на угнетението прибавя и несправедливостта на ограниченото си осъждане ония, вътрѣшното челоуѣческо същество на които е за него съвсѣмъ неизвѣстно.

Нито една класса отъ народа не е толкова жедна за образование и умствено развитие, както работническата класса. Това го знаятъ всички, които отъ нѣколко години

насамъ съ горѣщъ интересъ слѣдятъ хода на работитѣ и напредѣка на умственното и економическо освобождение.

Хиляди умствени самодоволици не могатъ ни накара по-другояче да мислимъ. И тамъ, гдѣто за другитѣ се крие *опасностъ*, тамъ ний виждаме най вече нашата надѣжда. Приказнитѣ, че сме искали уравнение съ долуг-стоящитѣ, ще си останатъ само приказки.

Та какъ е могла да се появи даже мисълта за всеобщо уравнение на способноститѣ? Духовнитѣ водители на социалното движение дали ли сж нѣкога поводъ къмъ такава мисълъ?

Та и да допуснемъ, че нѣкой отъ водителитѣ на социалната освободителна борба е далъ поводъ къмъ подобни опасения,—достатъчно е било да хвърлимъ само единъ погледъ върху цѣлата природа, къмъ която принадлежи и человекъ, за да изчезнатъ каквито и да било опасения отъ тоя родъ.

Ний не можемъ очаква, щото дърветата да започнатъ да растатъ на небето. Самата природа нали е одарила нашия чело-вѣчески родъ съ толкова различни способности и дарования, щото, чрезъ никакво въспитание ний не сме въ сила, *ионе двамина человекъ еднакво да възпитаме и образуваме!* Има много разнородни вродени способности и само единъ законъ; безбройни причини и условия на живота и само единъ законъ за естественното развитие: закона за прогресивното развитие, за напредването къмъ по-високото.

Това можемъ провѣри надъ всѣки новороденъ. Природата го е създадала така, и ни едно новородено дѣте не е еднакво на друго: всѣко отъ тѣхъ си има свои особенни дарове, цѣла комбинация отъ таланти и способности, съ които се е явило на живнениия пжтъ.

И това ще трае до тогава, до когато жититѣ ще раждатъ живи. Всѣко дѣте е по природата си единъ оригиналъ. Азъ съмъ видѣлъ едно дѣте, което на седмия си мѣсець, още въ люлката, можеше да испѣва цѣлата звукова гамма. Разбира се, никаквъ въспитателенъ калжичъ не би могълъ да унищожи музикалната способностъ на това малко същество.

И у всѣко дѣте отъ кой и да е родъ има разнообразни наклонности, които най разнообразно се примѣсватъ.

Най-умната економия въ дѣлото на въспитанието на чело-вѣческиия родъ ще да излиза отъ правилото—всѣки талантъ всѣка способностъ и всѣка смѣсь отъ способности да се ржково-

ди така презъ време на развитието, щото резултатътъ на възпитанието, както за огдѣлната личность, така и за цѣлото общество, да палѣзе най благопріятенъ.

Ако досегашнитѣ ни държавни училища сж направили сума грѣшки въ смисълъ на уравнивание и искалживание, то *блджщето възпитание най много ще се грижи за възможното запазване на индивидуалността и оригиналността на отдѣлнитѣ чловѣчески сщщества.*

Какво зрѣлище ще бжде, когато щито една выдающа се способностъ у дѣтето не ще остане незабѣлѣвана и потѣккана! Какво богато поле ще бжде училището и родителската кжща при щастливото бжджще устройство!

Едно неподозрѣваемо богатство отъ душевни способности въ дѣцата на днешното работно население оставатъ неразвити и погребени, гдѣто въ бжджще ще изникнатъ богати азли классове за всеобщо благоденствие.

Между кантонитѣ на малката алпийска република, има нѣкои, които сж добрѣ разумѣли социално-економическото значение на училищата: въ всѣко село или градъ най хубавитѣ и най здравословнитѣ здания сж училищата и въ държавнитѣ бюджети на тия кантони разносикитѣ по възпитанието и образованието сж най голѣмитѣ.

Никаква друга жертва не ще да принесе по благодатни плодове, отъ жертвата за училището и възпитанието.

Но не трѣбва да се спираме съ самодоволствие до тази точка. Ако училищната младежъ на една община се смѣта като най драгоцѣнното благо, което трѣбва да се завардва и отгледва, пѣма съмнѣние, че сжщата тази младежъ — и това е въ сила за всички культурни народи — трѣбва да бжде отгледвана и възпитавана отъ най добритѣ и най образованитѣ.

Ни единъ чловѣкъ не се цуждае въ такава висока стѣпень отъ знание и умѣние, отъ мждростъ и добра воля, както учителя, разбира се, на първо мѣсто учителя отъ долнитѣ училищни стѣпени.

Какво се не изисква днесъ отъ училището! То е длъжно да введе дѣтския свѣтъ, цѣлата армия училищна младежъ, въ науката и въ живота, въ чловѣщината и въ идеала. Учителътъ трѣбва да бжде опитенъ въ всички искусства и науки, добрѣ запознатъ съ явленията на душата и тѣлото и да бжде готовъ винаги да даде на всѣки въпросъ разуменъ отговоръ.

Изъ цѣла Европа се чуватъ порицания за полуобразованието на народния учителъ, което го държи на най долната стъпенъ на умствения пролетариатъ.

Надъ него се даже присмиватъ, като надъ единъ отхвърленъ между полуученигѣ. И заблуденигѣ селени прехвърлятъ се въ редоветѣ на любителигѣ на тъмнината и, съединени съ противницигѣ на училището, отварягъ война на учителското съсловие. Такива селени много злѣ разбирагъ интересигѣ на дѣцата си.

Това трѣбва друго-яче да бжде!

Учителгѣ на нашата младежъ не трѣбва да бжде нищій духомъ и тѣломъ; той трѣбва да притежава най високо умствено развитие и най грижливо образувано сърдце, ако искаме училището да излѣзе отъ сегашния си застоѣ.

Който гради основигѣ на зданието, трѣбва да е пай добро-свѣстний отъ всички други строители. Това го знае всѣки първомайсторъ и се ръководи съобразно съ това.

Народния учителъ, който работи основигѣ на умствено развитие на народигѣ, трѣбва да бжде за напръдѣ гледанъ не като просгъ работникъ, а като най свѣдущъ първомайсторъ.

Той трѣбва да иска широко и правилно научно образование! Това ще го въздигне, а той отъ своя страна ще въздигне училището.

Азъ не искамъ и по тѣзи въпроси да крия мнѣнието си. Азъ мисля, че народния учителъ въ първоначалнитѣ училища, учителя на азбуката е много по-важенъ, отколкото учителя въ висшитѣ училища, който обикновенно владѣе само единъ ограниченъ отдѣлъ на знанието, до като пѣкъ първоначалния учителъ има да владѣе и гради цѣлия миръ на ума и сърдцето. Нищо не е по-лъжливо, отколкото надмѣннигѣ обноски, които погорѣ стоящигѣ учители проявяватъ спрямо основния учителъ; нищо не е по-лъжливо, отколкото презрѣнието, съ което така нарѣчения ученъ мжжъ се отнася къмъ основния учителъ и го смѣта за отверженъ отъ учений свѣтъ. Това, което учителя или учителката създадатъ въ ненокварения мозъкъ на дѣтето презъ първитѣ три-четире години на учението, това надминава всѣка мъдрость и ученость въ послѣдующигѣ години по трайността си. И грѣшкитѣ, вмѣкнати въ дѣтската нагура прѣзъ първитѣ учебни години, не можгѣ да бждатъ излѣчени отъ никаква мъдрость на послѣдующигѣ години. Ето защо, който искрен-

но желае подобриенето на училищното дѣло, той трѣбва да положи лоста на прогресса отдолу, най първо тамъ, гдѣто се образуватъ зния, на които ний повѣряваме нашето най голѣмо богатство, — бѣднѣщото поколение. Това трѣбва да знае всѣкий социалъ-демократъ. По своето происхождение народния учителъ е дѣге на народа, и ако той е сѣзналъ истинското си призвание, той трѣбва да стои на страната на народа си. — Нека той се довѣри на народа, на работния народъ.

Неговата миссия го туря по самата си сѣщностъ въ служба на бѣднѣщото. Той най-първо би трѣбвало да се проникне отъ духа на времето, защото този духъ на времето е който движи кораба на щастливото бѣднѣще.

Ако учителя е въобще способенъ къмъ нѣкакъвъ високъ идеалъ, той рѣшително трѣбва да се тури върху почвата на социалната демократия.

„ИСКАМЪ ДУМАТА!“

р а с к а з ъ

отъ Зигмунда Недзвицки.

Упоителна радостъ, спокойствие и надѣжда оживиха Волски, когато една сутрина той си отвори очитѣ и погледна наоколо си. Блѣсъкътъ на времето и на щастieto се отрази върху неговото блѣдно, слабо, покрито съ гѣста черна брада, лице.

Топлитѣ и блѣскави лъчи на есенното слънце се промъкваха презъ прозореца, тѣй миди, тѣй чудни слѣдъ дълго-временната му болѣстъ! А дѣцата, малкия Петю и още по-малкия Джоджо, въ ризки, зацапани, се валяха по голия, затопленъ отъ слънцето полъ, крѣщяха, до колкото можахъ, въпрѣки запрѣщението на майка си, която отиде на пазаря, до като баща имъ спѣше, и каза на Петя:

— Мирувай, Петю! че ще събудишъ татя си! . . .

Той долежа малко, безъ да се мръдне, като гледаше заигралитѣ се дѣчица, които не заблѣзваха, че татко имъ ги

наблюдава. Зарумененитѣ имъ огъ сънь бузи, разрошавенитѣ главички и пълнитѣ имъ личица се смѣяха радостно и вивно.

Завчасъ тѣ зърнаха татковия си погледъ и неговия сърдеченъ смѣхъ, и радостно се хвърлиха оггорѣ му. Тритѣ дѣчница почваха да се шегуватъ и да шумятъ.

По едно време дѣцата се наситиха да играятъ съ баща си, скокнаха огъ постелята и взеха да тичатъ по пола съ своитѣ голи, мънички и розови крачка. Зарадванъ и оживенъ, Волски се загледа презъ прозореца на блѣсъка на циганското лѣто.

Ясността, която стократно неизлиняше скромната стаячка на работника, начена стократно по-голямъ сила да възбужда у него. Той завчасъ забрави тия двѣ недѣли, прѣзъ които той се борѣше съ огнената трѣска, която го привързваше къмъ дѣгло-то и която му бѣше отнела вѣки пщакъ и мощъ. Слѣдъ една распалена прѣширия съ господаритѣ си той бѣлва кръвъ и лѣгна болѣнъ. Той не мислѣше за тая борба, която огъ толкова мѣсеца се водѣше, за да се подобратъ условията на труда, тия вѣчни условия, които припуждаваха хиляди хора да се благодарятъ съ тая заплата, която никога не се уголъмяваше, макаръ паритѣ да поевтивяваха, а срѣдствата за живѣние да заскъпяваха. Той не си спомнѣше за тия трудове, които е исхарчилъ, за да съедини другаритѣ си работници, да развие тѣхното съзнание и да ги поведе на непрѣстайва борба, която ще докара тѣхната побѣда. Той забрави за тия спънки, за тия мъки и преслѣдания, за тая трудъ, който бѣ пужентъ, щого съ убѣдението и енергичността на единъ човѣкъ да се поддържа духа на угнетенитѣ работници, който всѣкога бѣ готовъ да отпадне. Не му идеше на ума, че слѣдъ тая грьдва болѣсъгъ, която той спечели съ постоянната и тежката си работа, докторътъ му бѣше казалъ: „Още едно непредпазване, и ще се преселишъ на оня свѣтъ.“ . . Сега Волски забрави всичко туй и се предаде цѣлъ на мисълта за милитѣ си чедра, за тия дреболни, въ които той виждаше въ тая минута цѣлтъ и сладостта на живота, и за своята драга, бѣдна жена, толкова добра, неуморима къщовница, толкова грижлива за болния, който привасяше нейното благо въ жертва на чуждото добро. Защото, като посвѣтвяване днитѣ и ноцитѣ си, заплата и здравнето си въ полза на своитѣ другари, той накръпяваше благо-то на своята челядь.

Въ тая минута жена му бѣше отишла въ града да пазари нѣщо-

Бѣше празниченъ день. Шумно и весело се разнасяше ехото на неработния день и изпълняше Волски съ бодростъ, още по-силна отъ колкото други пжтъ, защото слѣдъ болѣстѣта си той като че ли отново оживѣваше сега.

Пощѣ му се да стапе, да излѣзе, да обиколи приятелитѣ си, да се расходи по оживенитѣ улици, да види празнующитѣ фабрики. Но, отъ друга страна, мисълѣта за жена му го завлада тутакси по-силно и като се радване, че тя скоро ще се върне, той рѣши да я поздрави, да ѝ поблагодари за нейната добрина, за нейното пълно съ любовъ гриженне, съвсѣмъ като здравъ човѣкъ. Скочи отъ дѣлото си, оми се и бърже почна да се облича. Обезпокои го само това, че слабитѣ му крака се олюлѣваха.

Тогавя вратата се отвори и се показа една мжска ржка, която държеше книга. Чу се гласътъ на невидимия човѣкъ: — Петъръ Волски.

Като не можеше да иде до вратата, защото обущата му бѣха наполовина обути, той рѣче:

— Иди го вземи, Петю! то е за татя ти.

Тригодишното дѣте заскача къмъ вратата и си подигна рждѣгѣ. Вратата се затвори, а Петю важенъ, съ трепетъ, като че ли държеше пѣкаква светиня, занесе книгата на баща си, и скокна, та се хвърли върху брата си, който се валяше по земята, като лжоварлаче пълно съ шегя.

Тая книга бѣше единъ работнически вѣстникъ. Волски полека го прегледа, като остави четението за другъ пжтъ. Но завчасъ на четвъртата страница той зърна, между другитѣ редове, слѣдующето:

„ . . . Утрѣ, въ недѣля, ще бжде послѣдната расправия за новитѣ условия на труда, която, уви! нищо добро не прѣдсказва, защото. . . “

Тия думи приковаха неговитѣ очи, внимание, мисль, направиха го неподвиженъ.

Той престана да се облича, прочете цѣлия членъ, повтори го, за минута си вспомяни всичко, съ което е дишалъ вече половина година, — и завчасъ почувствува, че той цѣлъ принадлежи на работницитѣ, върѣки предпазванието на доктора, върѣки гласа на разсждька, върѣки цѣлия свѣтъ.

Да! . . . Днеска е то, днеска туй послѣдно общо-работническо събрание, дѣто ще стане тѣй нарѣченото „послѣдно

спогаждане“, или по-вѣрно, послѣдно замрѣжване очитѣ на работницитегѣ отъ чорбаджиигѣ. И не хубавъ край прѣдвижда вѣсникътъ! . .

О, той не се очудваше на това. Той знаеше добрѣ, че тъй ще бѣде, че тъй трѣбваше да стане, щомъ него го нѣма, че всичко ще се разсипе. щомъ нѣма кой да поддържа духа, да освѣтява, да разбива клюкитѣ, да прогиводѣйствува на интригитегѣ, да разяснява лъжливитѣ доводи на силната въ тия нѣща противна страна. Той бѣше увѣренъ, че тъй ще стане. И нарочно расправията ставаше, когато него го нѣмаше. И пакъ условията на труда ще си останжтъ, каквито-си бѣхж, значи — работника ще бѣде още по-яко закованъ въ веригитѣ на неопонимия трудъ съ една заплата, която не му стига, за да живѣе...

Минаваше десетъ часа. . . Боже мой! . . а събранието се е почнало въ деветъ!.. Може би, вече е късно?.. Може-би, всичко е свършено?!!

Но може би пкъъ и да не е. . .

Въ единъ мигъ той се облѣче, намѣтна си палтото, грабна си шапката и се завтече къмъ вратата, безъ да му мисли.

— Излизахъ ли, тате? . . — запищя съ тънкия си гласецъ Петю, а Джоджо обърна къмъ татка си своитѣ гълбовни, валчести очи и по подражание на по-голтмия си братъ мърморѣше нѣщо неразбрано.

А Волски вспомни жена си, нейнитѣ безсънни нощи, скрититѣ ѝ плачове, молбитѣ и хилядитѣ ѝ новтарения думитѣ надоктора. . .

Ако бѣше въ кѣщи, тя навѣрно пѣмаше да го пусне. . . Струваше му се, че той безчестно ѝ измѣня, като се измжква изъ кѣщи, когато нея я нѣма. . .

Да! но тамъ, тамъ. . . кой знае, що става тамъ въ таяминута!..

Той цалуна дѣцата, заржча имъ да мируватъ, затвори прозорцитѣ, заключи вратата, даде ключа на съседката си, и като не чувствувахе олюляванието на краката си, което по-прѣди го очуди, — той тичаше! . . тичаше! . .

Ахъ! той стѣпи вече тамъ, дѣто мисълта му отдавна бѣше отлѣтяла.

Залата е пълна съ хора. Току-що свърши единъ ораторъ. Той бѣше хитрата лесица Чернооковъ, управителъ на една фабрика. Лѣгъ той много! . .

А господаритѣ, които сѣдѣха около него, важно си клюмаха главитѣ, като че ли сж чули една глава отъ евангелието.

Нѣколко тѣхни привърженици тихо ржкоплѣскаха, едни отъ страхъ, а други — за да имъ утодятъ.

Но работниците сж смутени. Първитѣ редове стоятъ съ наведени глави, смазани, като оцѣпешѣли. Слущатъ съ отвърщение искреннитѣ ужъ увѣрения отъ привърженицитѣ на господаритѣ. Об-назадъ и по кюшетата се чува мърмране. Мнозина просто си обръщатъ гърба къмъ прѣдсѣдателя и папуцатъ залата, като махатъ безнадѣжно ржцѣтъ си. . . . Защо да чакатъ? какво ще добиятъ? Вече всичко е свършено. Тѣй му било писано.

Съ лукавата си рѣцъ Чернооковъ нанесе послѣденъ ударъ въ главитѣ на работницитѣ, и безъ туй вече зашемадени отъ мъжки и трудъ.

Но хората искатъ напълно да побѣдятъ. Прѣдсѣдательтъ единъ чорбаджия, звѣни и за подигравка пита, не иска ли нѣкой думата?

Сега! когато гласътъ на всички се задави въ гърлата, слѣдъ туй, що чухъ; когато съ фалшиво заплитание, съ заплашвания и интриги съвършено се сломи чувството на тѣхнитѣ нужди, на тѣхнитѣ права, когато вече се произнесе присѣдата, която отново ги осждаше на нѣмотия, която тѣ искаха да прѣмахнатъ. . . сега питатъ, дали не иска нѣкой думата?! . . .

Тишина. Тѣлпата се притиска къмъ вратата. Кой ли му мисли да вземе думата! Нѣколцина се усмихватъ горчиво и къпнатъ шепнишкомъ. Ей сегичка залата ще остане праздна. Секретарьтъ вече прибира книгитѣ, прѣдсѣдательтъ става за послѣденъ пжтъ изглежда гордо събранитѣ съ погледъ, който казва: Тѣй е то, не дѣйте взема думата, вашата участъ е да мълчите! вѣчно да мълчите. . . .

Завчасъ отъ къмъ самата врата, верѣдъ тишината, която царува, се раздава силенъ, звѣняливъ гласъ, познатъ на всички, който като електрическа искра растрепери залата.

— Искамъ думата!

Тоя самоувѣренъ, спокоенъ и силенъ протестъ задържа работницитѣ. . . развълнува ги. Що? Кой? — питатъ нѣкои, още не увѣрени, — по ето вече всички знаятъ, че е Волски, никой други, а той самъ. И: Волски! . . . Волски! . . . се развася името му отъ уста въ уста, обгръща залата, връща се, подига главитѣ, обиструва челата, запалва искри въ очитѣ . . . и цѣлата

тълна го изтиква къмъ естрадата. . . и подата се шумъ, шумътъ на радостта и надѣждата. . .

Чернооковъ шепне вѣщо-си на господаритѣ, тѣ поглеждатъ къмъ задата очудени и изненадани. Разлютеный председателъ пита грубо!

Какво има?

Волски иска думата! ! — гръмнаха стотини гласове.

— Уф. . . прохортуваха. . . — изрѣмжа подѣ носа си секретарятъ. . .

Да, прохортуваха, — намѣриха своитѣ уста и тия уста ще говорятъ за тѣхъ, както преди минута въ името на господаритѣ бѣбрѣха господарскитѣ уста: Чернооковъ.

Щомъ Волски стъпи на естрадата, викътъ и ржкоплѣсканията на цѣлия зарадванъ работнически народъ, като ечението на бурята, поздравихъ другаря си, който ставаше тѣхенъ спасителъ и светия. А той погледна тѣхнитѣ лица, тѣхнитѣ блѣтящи очи, въ които той самъ тури пламъка и распали надѣждата, нѣе си джха и почна да говори. . .

Тоя човѣкъ говорѣше винаги туй, що тѣ мислѣхъ. Мисълта и чувството на народа, изъ нѣдрата на когото той излѣзе, съ когото той живѣше и работѣше, излизахе изъ неговитѣ гърди тѣй ясна, тѣй силна, тѣй изразителна, като че ли, когато той говорѣше, всичкитѣ тия сиромаси му шепняхъ на ухото своитѣ болки, а той само ги повтаряше. Той бѣше, дѣто се казва, глава на другаритѣ си, — но не такава, която се издига високо надъ рамѣнитѣ, за да стърчи, а глава, която мисли, която съзнава, която води разумно и безъ самолюбие, — той бѣше и тѣхно сърдце. Когато Волски говорѣше, не можеше да го не слушашъ, защото чувствувашъ, че говорятъ му подига силата ти, кръвта ти захваща да кипи въ жилитѣ, юрукътъ ти се стискава, зѣбитѣ заскърцватъ и трѣпки те побиватъ, като че ли гръмъ и свѣткавица цѣнятъ въздуха. Защото неговитѣ думи падаха като молния, остри като върховетѣ на стоманенитѣ кония. . .

Унасяше ги той. . . унасяше ги съ всѣка своя дума.

Най-напрѣдъ той расправи цѣлата работа, кратко, ясно, разбрано, и я представи тѣй, както си бѣше. Той направи на прахъ и пепелъ всичкитѣ гнусни лѣжи на по-предидния ораторъ, макаръ и да не бѣше ги чувадъ.

— Ни косъмъ нѣма да отетжимъ отъ нашитѣ искания,

— говорѣше той. — защото сме обмислили добръ, защото тѣ сж справедливи, защото безъ тѣхъ ний не можемъ да живѣемъ, защото тѣ сж въ полза на нашитѣ дѣца, на тия, които работятъ съ насъ и на всички тия, които ще работятъ подиръ насъ. Ний не сме поискали да подобримъ нашия животъ и работа, за да се повърнемъ отново къмъ старото. Отъ три мѣсеца сж извѣстни нашитѣ рѣшения — и ако тѣ не бждатъ изпълнени тѣй, както трѣбва, то подиръ три дни никой не бива да похвасе работа. Но-добръ е да испукаме отъ гладъ, като защицаваме своитѣ права, отъ коикото да позволимъ да ни тжичатъ. Но-добръ е сами да се сплдуемъ въ крайна пѣмотия, отъ коикото да се съгласимъ на тая спромашия, която ще прѣмице на нашитѣ внуци и правнуци. . . .

Но той захвана да ослабва. Почувствува, че краката му се одлюлѣватъ, гърлото му прѣсѣхва, главата му гори. Нѣколко нжти той нй вода и веднажъ се тѣй заклати, щото единъ неговъ другаръ трѣбваше да се качи на есрадата, за да го подкрѣпи. Той почувствува, че му е близъкъ края, смъртъта се неправи прѣдъ очитѣ му, а природата му казваше: мълчи! стига, защото ще поганешъ! . . .

Ала той усѣщаше потрѣбата да говори, чувствуваше тоя порой отъ мисли и думи, които испѣляваха гърдитѣ му и се стрѣмяха да се истрѣгнатъ на свѣтъ като потокъ, като неудържима лава. . . . Чувствуваше, че тамъ го чакатъ алуци и жаждущи неговитѣ думи, че храни и поп стотини хора. . . .

И той говорѣше по-пататъкъ, говорѣше безъ почивка, като забрави, що го чака, що става съ него, като истрѣгваше изъ гърдитѣ си всичкитѣ свои сили и ги предиваше у слушателитѣ си. . . .

Завчасъ той се залюлѣ назадъ. . . . Принадна ли му? Напрѣскахъ му лицето съ вода. — той си отвори очитѣ, станж и говори по-пататъкъ.

Говори, — а духътъ на слушателитѣ му расте, тѣ се чувствуватъ силни, и притѣсенитѣ виждатъ цѣлия ужасъ на своето угнетение, и правдата, всяката правда се неправя прѣдъ тѣхъ като слънце, което въ вдѣхновението си имъ посочи тѣхния сърдеченъ приятель. . . .

— Тѣй, тѣй! Правдата е свята! браво! отлично! . . . — говорятъ, и цѣлото събрание се оживлява, трепти, хрипти, като боевъ конъ, кога чуе бойната трѣба. . . .

Но Волски вече не може да си поема джха, гърдитѣ му

се запиратъ, гърлото му се стиска, — а той говори, още говори, още притуря дума слѣдъ дума, — гаче съ шепа прѣнася жара отъ огнището на своя животъ. Той чувствува, че ще падне, безъ да довърши думата си. . .

Запрѣ се на минута, за да сбере силитѣ си, а ржкоплѣскания отъ уважение, благодарностъ и обожание изпълниха залата.

Но завчасъ. . . дали е туй предпазване, не е ли привидение, няма е дѣйствителностъ? . . . До вратата той съзрѣ жена на си. . . Тя се вмъкна, запрѣ се, зачуши си рждѣтъ, заплака и се опрѣ на стѣната. . .

Гаче нѣщо-си прободи Волски. Заболѣ го тая кридва, туй прѣстѣпление, което той извърши противъ нея и дѣцата си. . .

Залата вече угихна — всички чакатъ по-нататъшни думи, а Волски мълчи и още гледа на нея. Събранието е нетърпеливо, чува се „още! още! . . .“ — а той я гледа любовно и ѝ вика: „прости ме . . . и . . . прощавай! . . .“

Отвори си устата и продължи:

— Туй искахъ да кажъ на тия, които съ иезуйтскитѣ си лукавства и сладки думи гледатъ да надвиятъ нашитѣ справедливи искания. . . Утрѣ ний ще имъ покажемъ, че можемъ да подкрѣпимъ думитѣ си съ дѣло! Не е ли тѣй, другари? . . .

— Така е! — като залпъ загърмѣхъ стотини гласове.

— Ний, бѣднитѣ отъ утрѣ още по-мжжественно ще исправимъ челото си въ името на нашитѣ права! . . . — Не е ли право, другари? . . .

— Право!! право!!! . . .

— Отъ утрѣ нататъкъ нѣма вече да даваме труда си, ако не ни заплащатъ толкова, колкото струва тоя животъ, тоя кървавъ потъ, тия сили, които той ни отнема. . . Отъ утрѣ! всички! до единъ, ще покажемъ, какъ се боримъ съ кривдата, съ хорската кривда, съ кривдата на человѣка! . . . защото въ нашето лице е потъпкано и безсрамно подиграно цѣлото человѣчество. . . А за неговото право и щастие, не за свободата на едного а за свободата на цѣлото человѣчество ний всичко! всичко!! . . . даже на . . . даже нашия. . . животъ. . .

— Ахъ! — жаленъ, сърдцераздирателенъ викъ се раздаде отъ къмъ вратата. Една жена падна на земята, въ несвѣстъ, ближнитѣ се разстѣпахъ, растичахъ се да ѝ помогнатъ.

Голѣма частъ отъ народа се завтече къмъ противната страна, къмъ масата на говоривния, дѣто нѣкой-си други паднѣ. . .

Волски лежеше съ лицето си върху книгитѣ на масата, облѣнъ съ кръвь, а тая кръвь, неговата кръвь, която той не жалѣше за своето дѣло, бликна отъ устата му, щомъ му се свършихъ думитѣ въ гърдитѣ. Съ мъченическата си кръвь той наглядно доказваше на събранитѣ работници, какъ социалистътъ всичко отдава за братята си. . .

И като залѣ масата, тая кръвь потече по книгитѣ, червена, горѣща, прилична на работническото знаме, истъкано изъ кръвта на жертвитѣ, на миналитѣ жертви, на тия, които вече паднаха, които юначно прѣтърпѣха всичко, — и като че ли казваше;

— Виждате ли ме? цѣли вѣкове съмъ текла като порой! . . като порой съмъ изсмуквана изъ плещитѣ на роба, изъ шията на селянегѣ, изъ тѣлата на бѣднитѣ и нещастнитѣ, изъ тѣлата на работницитѣ. . . До кога още ще ме проливатъ? . . Кога ще прѣстане тоя червенъ изворъ, който ви повори, тоя изворъ на кръвта, пролѣта въ братоубийственнитѣ борби не за правдата, а за притѣснението?! . .

Г. Б.

СРЪЩА ВЪ ДЪБРАВАТА.

Тамъ на брѣга в' гжетата дѣбрава,
Гдѣто крачахъ азъ в' тжги унесенъ, —
Гласъ отъ гусла чухъ, че се раздава,
А слѣдъ нея — жаловита пѣсенъ.

Подъ буката клонѣста, зелена,
Съарѣхъ гусларъ, старъ, мършавъ и блѣденъ,
Коса му дълга в' сребро излѣвна,
Чело съ брѣчки и погледъ леденъ!

Но съ ржка си жилията, суха,
Здраво той пипа струна вълшебна —
Та съ него плачатъ — джбъ, бука глуха,
Тъжи, въздиша липа лѣчебна!

Гласа си двѣгне — листа треперять!
Вѣтъръ подуха — сълзи събаря!
Скали си грозно чела чумерять!
Всичко е тъжно — тжжи съ гусларя! . . .

Съ страхъ погледнахъ пѣвеца чуденъ! . . .
Пѣсенъ да скрата не смѣяхъ ази;
Поздравъ прошепнахъ трѣптящъ, утруденъ,
Но той потъна въ звучни талази! . . .

Гласа напрѣгнахъ — викнахъ високо,
Чу ме пѣвеца — пѣсенъ пресѣче,
И кат' въздъхна тѣжко, дълбоко —
Мѣсто показа — „сѣдни!“ ми рѣче.

Тихо посѣднахъ азъ на трѣвата,
Той опна лѣкътъ пакъ възъ струнитѣ,

„Нейния стопанъ — безсмъртенъ пѣвецъ!
„Сетнѣ отъ вихъръ другъ бѣ понесенъ. . .

„Другъ вихъръ, синко, чуденъ и страшенъ:
„Удря, да строши той съ грѣмъ и трѣсъкъ
„Стария синжиръ, рждясалъ, прашенъ,
„Който сковава свѣта в' сѣнъ тѣжкъ!

„Но уви! тѣжко той се разбива! . . .
„Макаръ и да се вѣгдѣ пропукне.
„Съ кръсть или коранъ тамъ се залива,
„Като се с' малко хитрость почукне. . .

„И младъ загина той въ боя страшенъ! . . .
„Щастливци земни с' ржцѣ плѣснаха,
„Народа бѣденъ трѣнна оплашенъ
„Жлъчка и сълзи в' очи блѣснаха! . . .

„Прахътъ пѣвцу не бѣ обиденъ
„С' таманъ, с' молитви — обрѣдъ глупешки. . .
„Но въ храмътъ чу се накъ викъ ехиденъ:
„— Анхристъ бѣше в' образъ човѣшки!“

„Викнаха, викатъ и днесъ лѣжцитѣ,
„Но деньтъ иде — и, на народа,
Скоро ще викнатъ съ гласъ борцитѣ
Трошій окови! . . Живѣй в' свобода!“ . . .

гр. София 10 Юлий 1891 год.

М. Ятсонъ.

МАРКСОВАТА ТЕОРИЯ НА ЦЪННОСТЪТА.

1 Извѣстни исторически условия пораждаатъ стоковото производство; раздѣление на труда, частна собственностъ, стоково производство.

Ако зададемъ въпроса на буржуазната политическа економия, какво тя разбира подъ думата **капиталъ**, тя отговаря слѣдующето:

„Капиталътъ се състои отъ сурови материали, отъ разни инструменти (орждия) за работение и сръдства за прѣхрана, които се турятъ въ работа, за да произведатъ нови сурови материали, нови орждия за работение и нови сръдства за прехрана.

„Всички тѣзи негови съставни части сѣ създадения на труда, произведения на труда, *натрупанъ* трудъ.

„Натрупания трудъ, който служи като сръдство за ново произвеждане, се нарича капиталъ.“ *)

Това е крайното и ясното опредѣление на понятието капиталъ, спорѣдъ както ни учи буржуазната економия.

И така „натрупания трудъ, който служи като сръдство за ново произвеждане, се нарича капиталъ.“ Споредъ това опредѣление излиза, че първото измислено отъ чловѣка орало,

*) Такова опредѣление на капитала може да се срѣдне у всѣки буржуазенъ политико-економъ Горнето е цитирано отъ професора въ Лейпцигския университетъ *Рошеръ*: Основитѣ на политическата економия.

първата камъчена брадва, даже първото какво да е измислено отъ човѣка орждие, трѣбва да се смѣта за капиталъ, защото всички тѣзи съдържатъ безъ съмнѣние „натрупанъ трудъ, който служи като срѣдство за ново произвеждане.“

Ако ти, драгий читателю, до сега си въобразявалъ, че епохата на капитализма се започва отъ стотина години само, лъгалъ си се, защото буржуазнитѣ економисти и тѣхнитѣ модерни послѣдователи ще те научатъ на нѣщо друго. Споредъ тѣхъ капиталисти е имало отъ паметивѣка насамъ. Въ дивашката епоха на човѣчеството тѣхъ ги е имало съ цѣли стада. Знаменития германски капиталистъ Круппъ, който дава топове на всички образовани народи да се унищожаватъ единъ други и българския шегаджия-капиталистъ Карагѣзовъ иматъ много по древне родословие отъ колкото кой и да е по божия милость князь или царь. Ако слушашъ тѣхъ ще излѣзе, че и до когато свѣтъ вребѣде, пакъ ще има капиталисти, защото и въ това далечно време човѣкъ пакъ ще се полаува отъ, натрупанъ трудъ“ за по нататъшно произвождане.

Горнето обяснение произлиза отъ ограничений начинъ на мисление на буржуазнитѣ економисти, които съ драгость допущатъ това полезно за тѣхъ заключение, което провъзгласява уредбигъ на днешното общество за вѣчни учреждения.

Капиталътъ се състои отъ срѣдства на производство и прч., слѣдователно срѣдствата на производството сж капиталъ. Това е сжщата аргументация, начинъ на доказване, която философътъ Шопенхауеръ осмива по слѣдующия начинъ: „Всѣка патка има два крака; ти ямашъ два крака, слѣдователно, ти си патка.“

Какво нѣщо е негръ-робъ? — Човѣкъ отъ черното племе. Едного обяснение е толкова умно, колкото и другото.

„Негрътъ си е негръ. При извѣстни условия той става *р о б ъ*. Една памуко-предилна машина е машина за предение памукъ. При извѣстни условия тя става *капиталъ*. Измъкната вънъ отъ тѣзи условия тя е тѣй малко капиталъ, както *златото* не е само по себе си *пари* или *захартъ* — *цѣната на захара*.“ *)

Сжщата участь, както понятието „капиталъ“, постига и другитѣ понятия на буржуазната политическа економия. Както тя

*) *Marx: Lohnarbeit und Kapital, 1884, стр. 14.*

мисли, че винаги е имало капиталисти, също така тя поддържа, че от време е съществувало и **СТОКОВО** производство.

Всички стоки иматъ очевидно това общо помежду си, че тѣ сж произведения на труда. Нѣща, които не сж произведения на труда, не могатъ — общо говорейки ¹⁾ — да станатъ стоки. Обаче произведенията на труда не винаги сж стоки. Колкото малко негрѣтъ по природата си е робъ, колкото малко чело-вѣкъ по природата си е наеменъ работникъ, колкото малко жена-тата по природата си е проститутка, защото само при съвър-шенно опредѣлени общественни условия тя продава тѣлото си, толкова малко и производението на труда е по природата си стока.

Обаче буржуазната економия не туря граници въ време-то за преобразуването на произведенията на труда въ стоки, защото тя не познава историята на миналото; а колкото я знае, тя я извѣртва и обезобразява така, както ѝ диктуватъ нейни-тѣ буржуазни възгледи, споредъ които тя фантастически съз-дава економическитѣ отношения между челоуѣцитѣ въ първо-битното време.

Тѣй като „економията не знае по друга цѣнность, освѣнъ цѣността на стокитѣ“ ²⁾ и слѣдователно появяването на цѣ-ността се върже о появяването на стоката, ний трѣбва да разгледаме преди всичко *общественнитѣ предварителни ус-ловия*, които сж причината за пораждаването на *стокитѣ*.

Както ни учи историята, въ най древнитѣ челоуѣчески общежития, общини, общественната връзка на които е почивала върху еднаквото происхождение и неразвитото производство, гос-подствувала е безъ исклучение *общата собственостъ*. Произ-водството е било общо, распредѣлението на добититѣ произве-дения равномѣрно, съгласно съ потребноститѣ на отдѣлнитѣ членове. Удовлетворението на потребноститѣ намираше естес-твенната си граница въ сравнително долната стѣпень на про-изводителността на трудѣтъ. Раздѣление на труда съвсѣмъ не е имало или въ твърдѣ малки размѣри, най вече между мъжѣ и жена, причинено отъ половитѣ различия. Тѣзи древни об-щини се грижаха за насхищия. Несиодукитѣ въ доходността на

¹⁾ Сравни за това Магх: Kapital, 3 изд. I т. стр. 73.¹

²⁾ Гл. *Енгельсъ*: Дюрингъ и превратѣтъ извѣршенъ отъ него въ науката 1886, стр. 25.

труда падаха върху всички. Добиванието на прехрана е било малко или много несигурно. Зависимостта отъ природата, но въ сжщото време и безусловното ползувание отъ произведенията на своя трудъ характеризирвало е тѣхното сжществувание.

При такива условия безъ съмнѣние не е могло да става и дума за **размѣна** на произведенията.

Защото веднага се хвърля въ очи, че тя не може да сжществува въ срѣдата на едно общество, основано върху общата собственность. Размѣната на стокитѣ предполага сжществуванieto на двѣ една срѣщо друга стоящи контрактующи страни, които притежаватъ исклучителното право на распореджане, пълната частна собственность върху своитѣ стоки. Трети лица не могатъ, слѣдователно, да иматъ нѣкакво право върху тѣхъ. Въ дадения случай обаче само общипитѣ изцѣло иматъ неограничено право на собственность върху всичкитѣ произведения и, слѣдователно, само общинитѣ изцѣло могатъ да правятъ размѣна по между си.

Но съ това се създава възможността за нея, а не необходимостта. За да се появи размѣна трѣбвало би да бждатъ изпълнени различни предварителни условия. Размѣната е немислима у хората, трудътъ на които е относително непроизводителенъ и който имъ доставя само необходимото за живѣние. Нужно е, слѣдователно, една извѣстна височина, едно изобилие на производството, което да оставя излишъкъ надъ непосредственитѣ потребности. Това е първото предварително условие.

Този излишъкъ на произведенията обаче може само при опредѣлени условия да води къмъ размѣната. Между общини, които стоятъ напълно на еднаква стѣпень и произвеждатъ едни и сжщи произведения, размѣна не може да сжществува. Тя е възможна само между тѣзи общини, естественното расположение на мѣстността на които имъ позволява да иматъ излишъкъ отъ разнообразни произведения или между такива, които въобщо стоятъ на различна стѣпень на развитието, като, напр., между чергарскитѣ скотовѣдци-народи и по-високо стоящитѣ отъ тѣхъ засѣднали вече земледѣлци. Тукъ ний имаме второто предварително условие за размѣната на стокитѣ.

Сжществуванieto на едно *извѣстно общественно благосъстояние* и на едно *извѣстно раздѣление на труда* е основното условие за стоковата размѣна.

Ако хвърлимъ единъ погледъ върху доисторическото раз-

витие на чeлoвѣчeствoтo, ний намирамe eднo сравнитeлнo дoстa значитeлнo блaгoсъстoяниe нaй пѣрвo у oнѣзи вaрвaрски нaрoди, у кoитo скoтoвѣдствoтo e билo гoспoдствующaтa фoрмa нa прoизвeжданиeтo нa жизнeнитѣ пoтрѣби. Вѣ тoзи смисълъ eкoнoмиститѣ Адамъ Смитъ и Давидъ Рикардо — инaкъ заслужвaющи гoлѣмo уважeниe — правятъ гoлѣмa пoгрѣшкa, кoгaтo гoвoрятъ зa същeствуваниeтo нa рaзмѣнa у плeмeнa, кoитo стoятъ oщe нa дивaчeскa стѣпeнь и у кoитo рибoлoвeствoтo и лoвчийствoтo сoстaвлявaтъ нaй нeпoсрѣдствeнитѣ жизнeни пoтрѣби.

Съ натрупваниeтo нa oбщeствeннoтo бoгaтствo сe зaпoчвa и пѣрвaтa стѣпкa зa рaзлaгaниeтo нa oснoвaнитѣ вѣрху oбщaтa сoбствeннoстъ oбщeствa. Нaй близкитѣ вaжни слѣдствия oтъ нaпрeднaлoтo прoизвoдствo сж прoисхoждeниeтo нa *рoбствoтo* и *чaстнaтa сoбствeннoстъ*. Вѣзрастaющeтo изoбильe нa прoизвoдствoтo, кoeтo нaдминaвaшe личнитѣ пoтрѣби, дaвaшe oтъ eднa стpaнa вѣзмoжнoстъ зa пoявляваниeтo нa рoбствoтo, a бѣрзo рaстящeтo блaгoсъстoяниe, нaй вeчe вѣ стaдa дoбитѣкъ, кoeтo изисквaшe пoвeчe рaбoтни сили, oткoлкoтo oбщeствoтo бѣшe вѣ състoяниe дa прoизвeдe, съзaдaдe нeoбхoдимoстѣтa нa рoбствoтo. При тoвa, угoлѣмвaниeтo нa бoгaтствoтo дoпущaшe прeoбрѣщaниeтo му вѣ чaстнa сoбствeннoстъ бeзъ дa бѣдe нaкѣрнeнѣ интeрeсa нa oбщeствoтo или нa oтдѣлния члeнѣ, дo кaтo пѣкъ съхрaнeниeтo и умнoжaвaниeтo нa стaдaтa дoбитѣкъ сж нaмирaли eстeствeннaтa си грaницa вѣ oгрaничeнaтa плoдoрoднoстъ и пoвѣрхнoстъ нa мѣстнoстѣтa, — oбстoятeлствo, кoeтo e вoдѣлo пoдирѣ си рaзцѣплeниeтo нa oбщoтo бoгaтствo. Зaтoвa ний нaмирaмe у нaй стaритѣ пaстирски нaрoди чaстнa сoбствeннoстъ вѣ стaдa и вѣ чeлoвѣци. Прoисхoждeниeтo нa чaстнaтa сoбствeннoстъ вѣрху пoчвaтa принадлѣжи нa eднa пo сeтѣшнa eпoхa.

Пѣрвoтo рaздѣлeниe нa тpaдa вoди, кaктo видѣхмe, кѣмъ рaзмѣнaтa мeждy рaзличнитѣ oбщини, кѣмъ рaздѣлeниeтo нa oбщeствoтo нa клaсси угнeтитeли и угнeтeни и нaй сeтѣшъ кѣмъ прeoбрѣщaниeтo нa движимaтa oбщa сoбствeннoстъ вѣ чaстнa сoбствeннoстъ.

Oбрaтнoтo вѣздѣйствиe нa тѣзи измѣнeния вѣрху oбpaзoвaниeтo нa oбщeствeнитѣ урeдби ний oстaвямe зa други пѣтъ. Тoвa, нa кoeтo трѣбoвa дa oбѣрнeмъ внимaниe *тукъ*, e, чe прoисхoждeниeтo нa *стoкoвaтa рaзмѣнa* e свѣрзaнo съ *извѣстнo*

развите на производителността на труда, която ни се явява като *раздѣление* на труда.

Също така и по-нататъшното развитие на размѣната както и на стоковото производство е свързано съ по-нататъшното развитие на раздѣлението на труда, слѣдователно, зависимо отъ економическото строение на обществото. „Така, напр. азиатския, античния, феодалния и модерния буржуазенъ начинъ на производство могатъ да бждатъ обозначени като прогресивни епохи въ економическата общественна формація“ — както казва Марксъ.

Насъ далечъ би ни завело, ако искахме да разгледваме тѣзи различни епохи отъ гледна точка на стоковото производство. Достатъчно е да забѣлѣжимъ, че това, което ний днесъ смѣтаме за стоково производство, е неотдавнашно явление, и въ този размѣръ и като изключителна форма на производството не винаги е съществувало. Ясно е, че испърво случайния характеръ на стоковата размѣна и нейната зависимостъ отъ уголѣмѣванието производителността на труда вънъ отъ необходимитѣ жизненни потрѣби не е могълъ да допусне произвожданието на продукти предназначени *непосрѣдствено за размѣна* като съществена форма на производството. Само когато размѣната е създала трайни потрѣби и е станала на правило, само тогава *производството направо за размѣна* стана необходимостъ. Размѣната съ вънкашпитѣ страни въздѣйствуваше обратно на вътрѣшния пазаръ; тогава се създадоха взаимни отношения, които направиха отъ *производството на стоки* една *особенна* функция на обществото и поведоха къмъ постоянното ѣ разширочение. Така раздѣлението на труда между различнитѣ общини поведе подирѣ си раздѣление на труда помежду нейнитѣ членове. Тя съставлява необходимото предварително условие на стоковото производство, *) но при това дѣйствува за по-нататъшното развитие на първото твърдѣ силно.

Първобитното производство на стокитѣ е отнемало сравнително малка частъ отъ общественный трудъ; производството за *собствена потрѣба* е било нейна главна задача; това послѣд-

*) Стоковото производство има за необходимо предварително условие раздѣлението на труда, а не това послѣдното да води изключително къмъ стоково производство. Гл. Марксъ. Капиталъ I, стр. 9.

ното е било съществена черта не само на античното, но и на сръдневековното феодално общество. Наопаки, днесъ ний намираме въ страни съ развита индустрия почти изключително стоково производство, произвеждане на продукти за *чужди* потребности. Развитието се движи въ една противоположностъ; то се състои въ постъпенното преобръщане на производството за *собствено* употребление въ производство за *чуждо* употребленіе, въ прогресивното измѣнение на *всички продукти на труда* въ *стоки*.

До колкото различнитѣ горѣ рѣчени епохи представляватъ стѣпени въ економическото развитие на чловѣческото общество, стоковото производство у тѣхъ и съответствующитѣ нему условия на размѣната се владѣятъ отъ особенни закони, които сжщо така представляватъ различни стѣпени отъ развитие. Тѣй като епохата на модерното буржуазно общество, основата на което ний съглеждаме въ капиталистическия начинъ на производство, е най съвършенната форма на стоковото производство, затова и законитѣ, които владѣятъ надъ него, сж най съвършеннитѣ и иматъ всеобщо значение.

Макаръ ний и да имаме напредѣ си неговата класическа форма въ днешното общество, но голѣмо преимущество има изучаваніето на законитѣ върху по-раннитѣ, неразвити, но не толкова заплетени форми на стоковото производство. Разумѣваніето на економическитѣ явления го изисква да ги наблюдаваме тамъ, гдѣто ний можемъ да ги имаме въ най неразмжтенъ образъ, най малко смѣсени съ чужди, несжщественни странични явления; отъ друга страна важно е да се покаже, че явления, които се срѣщатъ въ днешно време, сж необходимо слѣдствие отъ цѣлъ редъ свързани помежду си форми на развитие, които принадлежатъ на миналото.

ГРАЖДАНКАТА ИЗИДОРЪ.

— (Разказъ отъ Леонъ Кладеля)

— Гражданката Изидоръ!

— Пакъ тя? каза важния господинъ на вратаритѣ, които отъ осемъ дена насамъ постоянно, въ петъ часа слѣдъ обѣдъ, му извѣстяваха за упоритата просителка, която той никога не бѣше благоволилъ да приеме — пакъ тази жена! Отъ кждѣ иде и какво иска тя? . . .

— Вчера, въ приемната стая, въ присѣдственото на г. генерала графъ Ко-Тсинъ и на държавния съвѣтникъ г. Олке-фебръ, вчера вечеръ, тя заяви, че, тъй като тука се противятъ и не ѝ отварятъ вратата, тя ще си достави ключове; днесъ тя иде съ три препоръчителни писма.

— Дайте ми ги!

— Ето ги.

— Що значи това?

„Настойчива молба до моя най уважаемъ колега-сенаторъ, да благоволи и позволи една минута аудиенция на приносителката на настоящето.

Хенри

*Дукъ де ла Рошъ Елионъ
Сенаторъ“.*

— А това? Почти същата формула и подписно:

Евсташъ Аспошинъ

„Депутатъ отъ Сѣверъ въ законодателното тѣло“.

— А това послѣдното, отъ кого? . . .

Маглоаръ Суйо

„Главенъ редакторъ на „Католикъ“

— Ахъ, дяволъ да я земе, доведете по скоро тази умразница. . .

По знакътъ на помощника на Троплонга, единъ отъ най близкитъ му секретари излѣзе заедно съ служителитъ и тугакъ си слѣдъ това непознатата влѣзе, съ високо издигната глава, въ сенаторския кабинетъ. До като тя се приближаваше съ бавни стъпки, господство му, сѣдналъ предъ едно абаносово съ злато обшито бюро, прие такъвъ единъ видъ, като че ли е занятъ до нѣмай-къдъ. Приученъ комикъ, неговитъ ржцѣ ровеха шумно единъ купъ книжа, задъ които се губеше на половина неговото лице. . .

— Препоржчителнитъ — попита тя, права на срѣдата на салона, пристѣгната въ една дълга, черна, тѣсна и добрѣ прилѣпнала дрѣха, твърдѣ прилична на тѣзи, които бѣха на мода въ врѣмето на Директорията и които се носеха още въ края на Реставрацията — за васъ ли бѣха, господине?

Той навдигна смутената си глава и истрѣсна при видѣтъ на тази бабичка, гласътъ на която го накара да потрепери.

— Вий ли сте сенатора баронъ Лоисъ? вий ли сте наистина? — попита тя, като го изгледа отъ краката до главата.

— Да — отговори той слѣдъ кратко мълчание като показваше старото си голо и жестоко лице, съ очи на граблива птица и което напомняше лицето на оня злокобенъ хитрецъ, когото Напалеонъ Бонапартъ посмѣя да направи дукъ д' Огрантъ; — да, този, когото вий нарѣкохте, това съмъ азъ сщия.

— А, това сте вий! . . .

Неканената гостенка, като прекара дѣсната си ржка въ хубавитъ си бѣли коси, които се извиваха на къдри подъ една широка черна шепчица, се приближи мълчишката къмъ единъ видъ римски столъ и се отпусна на него съ една неописуема усмивка на устнитъ.

— Тукъ чедовѣкъ е много добрѣ, захвана тя, има тънки мебели и скъпоцѣпни книги, има злато и гербове на врѣдъ: на подътъ и во стѣклата на прозорцитъ. Единъ занаятчия, и шестъ хиляди години да живѣе като Матузалема и най спестеливъ да е, пакъ не може спести прѣзъ цѣлия си животъ, за да си съгради едно подобно гнѣздо.

Той я гледаше изуменъ и все повече и повече слисанъ. Едра, суха, костелява, горда и усмихната, тя бѣше още

а здрава и силна, макаръ да имаше най малко осемдесетъ години, а нейнитѣ живи очи служаха и свѣтяха подъ почетното ѝ отъ времето чело съ една смѣлость, и единъ блѣсъкъ съвсѣмъ необикновенни за старцитѣ, нейни връспници. Колкото повече този аристократъ, не по младъ, се показваше отживялъ, клюмвалъ, отпадналъ, кривогледъ, умразенъ, подлъ и пълвящъ, толкова повече тя се отличаваше — тя, неблагородната, съ своя прямодушенъ и смелъ погледъ, съ своята проста и свободна въ сжщото врѣме стойка, а най вече съ своя скромнъ и гордъ жестъ, който цѣкои плебеи иматъ или намиратъ, безъ да го търсятъ, естествепнъ.

— И тѣй — продължи тя, като мѣряше съ свѣтащето си мъжественно око — ето ме въ разбойническия вертепъ най сетнѣ. О, тукъ не може да се влѣзе, патрицио, както се влиза у единъ пролетарий.

Той скочи изведнѣжъ и, като сграбчи една слухова трѣба, която се понадна на ржката му, тури връхътъ ѝ на едно отъ ушитѣ си и обърна широкото отворстие къмъ тази застрашителна сѣнка.

— А, каза тя, между другитѣ си недѣгавости, вий сте и глухи? За щастие, азъ имамъ гърло и ще викамъ. . . .

— Заповѣдайте, госпожо?

— Той ме нарича госпожо! И сетнѣ тя притури, като го изглеждаше добрѣ въ лицето: казватъ, и азъ обичамъ да вѣрвамъ, че глухитѣ като васъ, чуватъ много добрѣ заповѣдитѣ по своитѣ господари.

При тѣзи думи той си прострѣ ржцѣтѣ къмъ едно звънче и измърмори разядосано:

— Азъ се очудвамъ нанстина че моитѣ приятели ми пращатъ личности. . . .

— Тѣй откровенни, го прекъсна тя, препълнена съ признание, нали, езуитино?

— Най сетнѣ, извика той вѣнъ отъ себе си, коя сте вий и какво искате отъ мене? . . .

Като прогнѣви шефътъ, тя разгледа отъ близо портретитѣ на великитѣ знаменитости на империята, които, турнати въ великолѣпни рамки, бѣха распрѣснати върху богатитѣ гобелински и венециански кадифета, съ каквито всичкитѣ стѣни бѣха облечени и, като посочваше на тѣхъ, каза:

— Всичкитѣ знаменити кокегници сж тукъ! Прекрасна фа-

милиа! И тѣзи стоки хората ги зачитатъ като властъ? Споредъ мене тѣ сж лакеи и нѣщо по-лошо!

Той се спузна къмъ нея съ дребни бързи крачки и, като повдигна, вѣнъ отъ себе си, старческитѣ си ржцѣ къмъ небето, той я моляше:

— По полека, моля ви се, малко по-полека!

— Вижъ ти — каза тя, иронически — той чува много добръ! Слѣдъ, туй, като кръстоса ржцѣтѣ върху гърдитѣ си, тя продължи, величествена въ своята вехта черна дрѣха, закърпена на много мѣста: трѣбвахъ ми подписитѣ на нѣкои отъ вамъ подобнитѣ, за да мога да влезя тука; азъ искубнахъ не безъ мъка тѣзи подписи, но най сетнѣ ето ме! Коя съмъ азъ? Бждете спокойни, ще ви се каже. Какво азъ искамъ! О, боже мой, почти нищо! Само да *ти* кажа, пардонъ, да *ви* кажа туй, което ми лѣжи на сърдцето отъ дълго време насамъ. Малко търпение, моля ви се. Трѣбва да ме изслушате, тѣй като ми направихте високата честь да ме приемете у себе си. Но, преди всичко, сѣднете, ради бога. На вашата възраст, както и на моята, е мжно да се стои право, толковъ повече, че това е единъ обичаи отколѣ забравенъ; хайде, хайде, по прегънете се! Това трѣбва да ви е лесно, вамъ, които минавате при принцовегѣ като куртизанинъ, сиречъ като лакеи. Но, азъ ви освобождавамъ отъ мъката да бждете галантни и учтиви. И защо да сте? Нѣма защо да сте, наистина, нѣма защо. Азъ съмъ изъ народа, а вий, вий сте благородни! Прочее, вий имате пълно право да ме приемете истѣгнатъ на коrema си или на гърбътъ си, както ви се ще. Хайде, превъсходителство, не се стѣснявайте!

Той сѣдна, растреперанъ, до нея и когато тя продължаваше да му хвърля укори съ очитѣ си, той зачопли, за да си даде куражъ види се, пандалката на почетния легионъ, която носеше на шията си.

— А, да! — каза тя рѣшително — туй ви е дѣмгата, да, азъ знаяхъ, господине, вий сте дѣмгосани.

Висшия офицеринъ на Ордена, при това ново оскръбление, което тя му хвърли въ лицето, внезапно се опита да стане, възнегодуванъ, но силитѣ му измѣниха: той падна ничтоженъ близо до нея.

— Бѣдно аганце! Какъ се разчувствува, мърморяше тя, като се подсмиваше, и слѣдъ една пауза, тя захвана съ рѣ-

дѣкъ гласъ: О, наистина, менъ ми се чини, че вий не очаквахте моята визита, вий не очаквахте появяванието на „гражданката Изидоръ“. Надѣвамъ се, бароне, че отъ днеска натакъ вий ще вѣрвате въ привиденията. Възможно е даже, че вий ще станете още по-невидимъ, отъ колкото сте. Прощавайте, посетители! Никой нѣма да ви намѣри вече у васъ. О, азъ не ида тукъ да ви поздравя за превъсходната рѣчь, която вий произнесохте прѣди нѣколко дена въ Люксембургъ. Важенъ ораторъ, съ краснорѣчиви слова и отъ височината на трибуната, вий чудесно представихте, признавамъ го, върховния суверенъ, комуто вий слугувате, и даже, за да увеличите още повече блѣсъка на името му и на короната му, вий намѣрихте за благопристойно и умно, преди да се върните, всрѣдъ шумнитѣ ржкоплѣскания и похвали на сенаторската скамейка, вий намѣрихте, казвамъ азъ, за най честно и за най благородно да изобразите народа задавенъ отъ свобода и права, неблагонадѣженъ къмъ грациозния монархъ, и готовъ днесъ, както вчера, да нападне върху Лувръ и Тюйлери. И сѣтнѣ, като тълкувахте по вашему 48 и 93, ту възнегодуванъ, ту застрашающъ и умаляющъ, вий издигнахте пророческитѣ си ржцѣ и потреперахте отъ ужасъ, като посочвахте далечъ нейдѣ на хоривонта единъ призракъ издѣзълъ отъ гробътъ, единъ червенъ призракъ! О, Богъ! полезно чудовище е той! Безъ него вашата рѣчь би пропаднала. За щастие, той бѣше тамъ, този добъръ дяволъ, и вий можихте да го представите на ученото събрание и да кажете на свършване, че е дошелъ часътъ да се докаже на всички, демагози и консерватори, че избранника на седемъ милиона французи е по-необходимъ сега, отъ колкото всѣки другъ пжтъ, че може и трѣбва веднажъ за винаги да се подпире расклатеното до основитѣ общество, да се спаси фамилията, и религията, особенно послѣдната, съ помощта на пушечни и топовни гърмежи, съ сабленни удари, съ затваряние въ Мазасъ, съ заточавания въ Кайена, съ интернирвания въ Ламбесса! Браво, мой любезний! Да, вий ораторствувате отлично. Сентъ-Арнодъ, вашия едновременно приятель, и Борни, вашия съдружникъ въ 51 г., трѣбва да сж потреперали отъ радостъ въ гробоветѣ си, и вий отдадохте честь на другитѣ още живи участници въ държавния превратъ. Да, вий зарадвахте тѣзи отъ вашитѣ безкористни събрания, които, като не губяха нищо на Вторий Де-

кемврий, спечелиха всичко! Но за една таквазъ рѣчь вамъ ви се плаща, разбира се, добрѣ. Какво любопитство отъ моя страна! Нѣ нека. Приятно ще ми бѣде, да узная отъ васъ, при когото се ходи презъ три рѣци, както и при Негово Величество, отъ васъ, които сте толкозъ почитанъ за вашата умѣлость, съ която не може да се сравни никоя друга подъ това царство; отъ васъ, езика на когото днесъ раскжсва още тѣзи, които, преди, вашата сопа пребиваше; отъ васъ, най сѣтнѣ, които тѣй силно тѣпчите върху тѣпата и искате единъ пушеченъ концертъ. Приятно ще ми бѣде да узная, отъ коя августейша, императорска или царска или панска расса сте произлѣзали? Е, римскій сенаторе, отговорега!

И тази стара, въ дрипели облечена, испытваше строго съ погледа си този облеченъ въ злато старецъ. Слѣдъ напразнитѣ усилия надъ себе си, той сподучи най сетнѣ да се съвземе и, като впи въ нея очитѣ си, той почувствува единъ неизразимъ трепетъ, когото тя разбра.

— Да, казая тя, като се исправи, *ти* не се лѣжешъ!

Той отстѣпа.

Но тя тогазъ прибра снѣжната си коса и се наведе чакъ до него.

— *Азъ съмъ!* познавашъ ли ме?

Никакъвъ отговоръ.

— Е, добрѣ?

Той се опита да каже нѣколко думи но напраздно.

А! по твоего смущение, по твоя срамъ, азъ чувствувамъ, че ти ме познавашъ и подъ брѣжкитѣ на лицето ми. Има седемдесетъ години, отъ както не сме се видѣли. Утрѣ, днесъ, може би, трѣбва да трѣгнемъ отъ този свѣтъ, тѣй като, чини ми се, ний сме, и едина, и другия, узрѣли вече за смъртта. Време бѣше нали, да дода и ти искамъ смѣтка? Азъ не искамъ да умрж безъ да направя това, ренегато!

Той затрепера като листъ и колкото кръвь бѣше останала въ жилитѣ му, бликна въ блѣднитѣ му и загорѣли бузи.

— Чуйте ме, промълви той, чуйте ме?

— Мълчи! Слѣдъ като ме изслушашъ, ти ще се защитишь, и азъ ще оцѣня твоитѣ доводи. Вѣрно е, чини ми се, че чрезъ моитѣ уста ти говори народа, на тебе и за тебе, защото си принадлежалъ къмъ този народъ, който отъ петдесетъ години насамъ говори, ако не нему, то поне отъ негово

име. Стъ! Превъсходителство! Хайде, миръ и покорностъ! Туй, което ще ти раскажа, е история, о, стара история, наистина, но моята паметъ е много вѣрна и азъ нищо не съмъ забравила, не, нищо не съмъ забравила, отъ това, което трѣбва да ти напомня. Отвори си ушитѣ и внимавай! Азъ захващамъ:

„Въ 94 г., 10-ий термидоръ, шапкарина отъ предградието Антоанъ, любимия ораторъ на якобинцитѣ, Авелъ Лоисъ, се готвеше да умрѣ на ешафота заедно съ адмиансграторитѣ на комуната и съ побѣденитѣ Монтаняри-членове на конвента. Помилваха го. Намѣсто да умрѣ въ Термидора заедно съ Кутона, Сентъ-Жуста и двамата Робеспировци, той умрѣ, слѣдъ Прериаль, въ III година, заедно съ Бурботъ, Субрани, Гужонъ, Римъ, и другитѣ послѣдни Монтаняри. При послѣдния си часъ, той извика: „Да живѣе Републиката!“ като утвърди още веднѣжъ, съ тѣзи думи, това, което го въодушевляваше презъ цѣлия му животъ. О! той е единъ родоначалникъ и азъ казвамъ, че истински знакъ на благородството е да произхожда човѣкъ отъ този санкюлотъ, отъ този вѣренъ, защото той, той бѣше вѣренъ. За двѣтѣ малки дѣчица, които смъртта му остави съвършено сирачета — тѣ бѣха изгубили вече майка си, за тѣзи двѣ малки, едно момиченце съ мъжски характеръ и едно момче, прилично на жена, на възраст, въ 95 год. — то на деветъ години, а тя на седемъ, — би имало много нѣщо да се каже, ако азъ имахъ свободно време и ако искахъ; но азъ не искамъ и не мога днеска, освѣнъ да изброя разнитѣ дѣла, които всѣкой единъ отъ тѣхъ извърши. Елена, прибрана, както и братъ ѝ, отъ една пуританска фамилия, се жени въ време на империята за единъ калдарамджия отъ предградието Марселъ, Хекторъ Изидоръ. Този патриотъ обичаше отечеството си. Макаръ горѣщо да желаше паданието на Корсеканеца, той отиде да се сражава, въ 1814 г., заедно съ Монсей върху Монтмартекиятъ хълмове. Уви! простъ сълдатинъ, той биде раздробенъ отъ руската граната и негова послѣденъ викъ, когото чуха Казацитѣ и Калмуцитѣ, дошле да въдворятъ отново бурбонския кремъ, бѣше сжщия, какъвто испустана на ешафота умирающия революционеръ. Тѣ би се крайно обичали, ако се познаваха, тѣзи двѣ честни и неподкупни души, обхванати отъ една и сжща вѣра! . . . Дъщеря на тогози, който падна подъ сатъртъ за свободата, жена на тогози, който се пренесе въ жертва за о-

течесвото, тази, която съхранява тѣхната паметъ, отгледа своитѣ двѣ момченца, послѣдното отъ които бѣше още на нѣнка, честно и добродѣтелно. Всичкъ, което тя знаеше, всичко, въ което вѣрваше, имъ го прѣдаде. Основата на тѣхното възпитание бѣше такова: „*Всичко, каквото деспотитѣ владѣятъ, е откраднато отъ народа!*“. Единъ ученикъ, който знае това, струва много повече, отъ колкото единъ избирателъ, който не го знае. И когато въ 1830 година доде, Максимилианъ, единъ отъ синоветѣ на доброволеца първи се затече върху Тюйдери. Както дѣдо му, въ III г., както баща му, въ 1814 г. той изпълни своя дългъ, и като тѣхъ исплати го съ живота си. Той почива подъ Юлската колона и азъ зная точно мѣстото, гдѣто е издълбано въ бронза името му. Да бжде благословенъ за винаги този храбрець между храбритѣ! Майка му го оплаква. . . Но, ако тази нещастница го оплаква и до днесъ, тя всекога може да каже съ гордостъ: „Той е отъ тѣзи, които исплдиха за винаги Бурбонитѣ!“ О! той оправда поговорката: „какъвто бащата, такъвъ и синътъ“ и сжществото, което го е носило, въ утробата си, има пълно право, несъмнено, да се гордѣе съ този юнакъ, който умрѣ побѣдителъ надъ тиранията . . . по щастливъ въ това, уви, отъ колкото по младия си братъ! Горящъ отъ жажда да върви по стѣпкитѣ на своитѣ праотци, републиканецъ и демократъ, като всички отъ неговата раса, Камилъ, слѣдъ като биде рапенъ въ рѣдоветѣ на въстанниците въ Февруарий, 1848 г. слѣдъ като помогна съ кръвта си за събарянieto на Орисанитѣ, самъ загина върху барикадитѣ, на 2-ий декемврий 1851 г., като изгърмѣ послѣдния си коршумъ за Републиката, изневѣрена и насидена отъ този развратникъ, достоенъ за името Бонапартъ, което носи, макаръ това проклѣто име и да не е негово! . . . Нѣ да продължа. Само вдовицата на калдъръмджията бѣше осждена да преживѣе всички тѣзи, които тя толкози обичаше. Дѣте, жена и майка на мъченици за *Свободата*, претоварена съ години и съ черно, тя си остана, както и по преди, на своя роденъ кръстопжтъ, и тамъ, неомжжена и болѣзненна, тя мислеше непрестанно за тази, Безсмъртната, за която всичкигѣ ѣ блиски, освѣнъ единъ, бѣха загинали. Отъ осемнадесетъ години насамъ тя се надѣва, тя вѣрва, че ще доде денътъ на окончателната побѣда на народа надъ тиранитѣ! Ако часътъ на великата борба удари, тази опечалена ще се затече. Каго

нѣма вече кого да пожертвова за Републиката, тя ще се жертвува на драго сърдце сама. Не имеюща сила да се сражава, ще отиде да насърдчава сражающитѣ се съ надѣжда да издъхне, ударена въ сърдцето, посредъ тѣхъ. Добрѣ евъкога, щото кръвта на старитѣ да обезсмърти и освѣти триумфа на младитѣ. Неизмѣнна обожателка на правото; таквазъ биде, и таквазъ е още дъщерята на обезглавения въ III година, заедно съ шеститѣхъ представителя въ народния Конвентъ, Монтапардъ. А колкото за *другия*, първорождения Авелъ Лоисъ! о! той, неговитѣ приключения сж съвсѣмъ други! . .

— Стига! извика внезапно реакционера, като отстъпваше уплашенъ предъ тази революционерка, като предъ сѣнката на смърта: О! за бога, стига, стига!

Неумолима, тя продължи.

„Отгледанъ като меня, съ грижитѣ на добритѣ приятели на баща ни, които бѣха за насъ, сирачета, нови родители, Маркъ-Фирминъ, братъ ми, отъ когото азъ се отказвамъ, още отъ дѣтинството си прояви своята продажна душа и най изродена подлостъ. Той, рожба на този праведникъ, който живѣе само за възвишени дѣла, се приготви още отъ рано за дѣла ниски, отъ които цѣлия му животъ е истѣканъ. Уменъ и надаренъ съ една равна проникателностъ, той откри, никой не знаеше какъ, че къщата на нашитѣ втори родители служеше за убѣжище на тайното общество на Синитѣ Брата! Безъ срамъ и безъ честъ, той предаде приятелитѣ на Уде и на Малле, както и нашитѣ благодѣтели, които имъ даваха убѣжище. Но, туй не е всичко! Слѣдъ това накара да му заплатятъ за доносетъ му. О, безчестие! той прие да стане шпионинъ на министра на полицията при империята. Лукавъ и пълзящъ, той се хареса, и бившия калугеринъ, Фуше, който добръ разбираше отъ шпионството, го купи тутакси, да му служи. Какво стана слѣдъ Ватерло този подкушникъ? Сестра му го изгуби отъ очи и чакъ въ 1830 год. го намѣри ненадѣйно. Единъ день, бѣше 29 Юлий, при входа на Лувръ, тя видѣ, сврянъ въ една джамлия карета, единъ индивидуумъ, който се бѣше испотилъ отъ страхъ и когото множеството, което го заобикаляше отъ всички страни, би убило съ камани, ако не се бѣха затекли на помощъ нѣколко Швейцарци, които глупаво измрѣха за този вѣроотстъпникъ: защото той бѣше изродения синъ на Прериалския Якобинецъ; да, той бѣше „ка

валерина Лоисъ“, шпионинъ на Полияка. Той биде щастливъ, този окаяникъ, да се изплъзне отъ рждѣтъ на правосъдието на народа и да избѣга въ Лондонъ, отъ гдѣто, безъ страхъ, слѣдеше за хората и за събитията, които ставаха на другия брѣгъ на пролива. Тутаки, слѣдъ като наследника на Филиппа Егалитъ, Луи Филипъ, Орлеанския дукъ, прогласенъ за царъ на французигъ, истрѣби републиканцитѣ-сантименталисти, глупавитѣ и изродени филантропи, които глушечки му помогнаха да искове нови вериги за народа, въ Франция, въ царския дворъ, се появиа цѣла тѣла подди и кръвожадни сжщества, между които се отличаваше любимецъ и протезето на преславния Талейранъ-Перигорда, стариятъ приятель на ексъ-министра на Карла X,—този честенъ и почетенъ момъкъ, за когото ви расправихъ какъвъ храбрець, какъвъ рицаръ, какъвъ герой е този господинъ! Нали Ваша Милость? О! азъ още не съмъ свършила. Не въ това се състои всичката история на този безстрашенъ и искусенъ масторъ. Почакайте, прочее! Интриги върху интриги, подлостъ върху подлости: съ тази игра напредна умникътъ. Подъ бащинската администрация на царя — гражданинъ, и благодарение на приятеля Гизо и компания, той стана превъсходенъ французски перъ и цвѣтето на великата тогавашна лакейщина. Той стана господаръ. Споредъ него всичко вървеше превъсходно, народния гнѣвъ бѣше, ако не мъртавъ, то поне задушенъ, но въ 48 г., 22 Февруарий разбуди спящия народъ — паника обзе монарха. „Напредъ! царски любимци, обсждайте и спасявайте куклата!“ Тѣ обсждаха. Между всички се отличи въпросния кавалеръ. Той свѣтваше Величеството да избий чисто и просто сганъта. Само съ единъ простъ баталйонъ пехота и съ нѣколко ескадрона лека кавалерия той самъ, благодушния *баронъ* (наскоро го бѣха извели въ по горна стѣпень подлостъ) се натоварваше да унищожи за винаги камарата на депутатитѣ, градския свѣтъ, националната гвардия и всичко, което направо или косвено бѣше свързано съ 89, 32 и 93. Послушанъ въ двореца, аристократа, комуто вий се очудвате заедно съ мене, нече и дума, се опита да организира съпротивлението и се расчекна, зе да спаси кароната. Напраздни усилия! Слѣдъ нѣколко часова борба народа побѣди и младата линия тѣй лесно, както бѣше побѣдилъ и старата, въ 1830, и о, чудо! „Да живѣе Републиката, да, демократическата и социалната репуб-

дика, всичко, какво искате!“ Между тѣзи, които викаха, безъ никакво удивление, се забѣлѣзваше единъ прѣсенъ демократъ сжщия този славенъ перъ, който не откодѣ предлагаше да обърне всичко въ пепель. Той имаше, наистина, единъ превъсходенъ Тенорски гласъ и пѣше *Марсилезата* тѣй добръ, както едно време бѣше пѣлъ *Парижанката*. Назначиха го префектъ или нѣщо подобно, извънреденъ комиссаръ на привременното правителство. Добъръ изборъ! За да покаже своята искренность, този новокръстенъ къмъ всички се обръщаше съ „гражданино“. Никой не можеше да се приструва като него, когато съ вдигнати къмъ небето очи и съ ржка на сърдцето, произнасяше тѣзи три думи, които бѣха внезапно дошли на мода: „Свобода, равенството, Братство!“ Примѣренъ проконсулъ! Той докара ревността си до тамъ да се хвали, че произлиза отъ просто то коляно на единъ работникъ. Наистина, анархиста бѣше отличенъ и ситъ. Слѣдъ като направи щото всекога нокорното духовенство да порѣси повече отъ хиляда тополи, повечето отъ които увѣхнаха слѣдъ тѣзи отровна благословия, този коммунистъ развя червеното знаме и произнесе рѣчи тѣй революционни, които тѣй чудесно се пребърнаха въ таквизъ бонапартически слова, щото не бѣше възможно да го забравятъ и подиръ държавния превратъ. Нашия Бругъ, който бѣше вече веднжжъ баронъ, сега стана пакъ. Направиха го сенаторъ при провъзгласяването на Империята и малко по-сетнѣ, кръсть първа степенъ, звѣзда, и какво още! Той заслужва, безспорно, всичкитѣ храчки, съ които сж окичени гждитѣ му. И ето отъ седемнадесетъ години насамъ, и повече този почтенъ, мждрецъ се качва на трибуната поне веднжжъ въ двѣтѣ недѣли, за да бѣлва отъ тамъ върху задушената въ 51 г. Република и да прославява джелатина, който я задуши. Тъквизи сж, много на късо, дѣлата и постжпкитѣ на Маркъ-Фирминъ Лоисъ, ако се не лъжа, какъ ви се чини? Тази история може да се нарѣче история на единъ безчестенъ!“

Тя замълча и изглѣда втречено стария свобододубецъ, който бѣше произлѣзалъ, впрочемъ, като нея смиренна и благоговейна служителка на Свободата, отъ геройската кръвъ на сжщия апостолъ на Революцията.

— Сега, каза тя съ ярость, когато вий се съмнявате малко въ моята идантичность, сега, като изпълнихъ длггтъ си, идете, сейнйоръ, при вашитѣ събрания, при вашитѣ по-

стоянни блюдолизци, които се очудватъ, навѣрно, че единъ благородникъ като васъ е благоволилъ да даде таквазъ дълга ауденция, на менъ—просякинята. Побързайте на пиршеството, и за послѣденъ пътъ, защото може би, късно е вече, твърдѣ късно за насъ по стари отъ самия вѣкъ, и близка е нощта безъ съмнѣние. Азъ казахъ всичко. Елена Лоисъ те поздравява. Сбогомъ, Юдо!

И, при тѣзи студени думи, тя стана строга и величествена въ своитѣ почетни жалейни дрипи и се опжти полека къмъ вратата, презъ гдѣто бѣше влѣзла, слѣдъ като хвърли отъ високо единъ послѣденъ, нламененъ и остъръ, като мечъ забитъ въ сърдцето на единъ отстъпникъ, погледъ върху поравения братоубиецъ.

— Стори ми мѣсто! назадъ! — заповѣда тя: хайде стори мѣсто на сждията!

Той падна като листъ на колѣнитѣ си и скръсти, растреперанъ, старитѣ си нечисти и свѣтотатски ржцѣ.

— Въ името на баща ни, комуто азъ измѣнихъ, прости ме, сестро моя!

Тя остана спокойна и твърда, катослѣпъ изпълнителъ на закона.

— Вий лъжите, азъ не съмъ ваша сестра, произнесе тя най сетнѣ: азъ съмъ тази, която застава всѣкога хората да я изслушатъ, азъ съмъ Истината!

Слѣдъ това, нѣма и глуха, тя мина предъ прѣстѣпника, който, коленичилъ, навеждаше главата си, трѣперящецъ отъ ужасъ, като че ли надъ шията му висеше невидимо нѣкаква брадва.

— Елено! Елено!!

Тя не се спрѣ и даже се не обърна. Тогазъ, наказанъ, ридающъ, смазанъ отъ страхъ, а не отъ угризение, защото има души, въ които угризението не се появява, сенатора, баронъ Лоисъ, колѣнитѣ на когото се бѣха залѣпили у земята, спрѣ опуленитѣ си очи върху вратата на сенаторския кабинетъ, съвсѣмъ отворена и за нрѣвъ пътъ въ живота си той съзна своята неизличима подлостъ; а въ това време, презъ дългитѣ богати галерии, подъ ослѣпяющия блѣсъкъ на факелитѣ, между два реда отъ слуги въ дълги сюртюци и отъ клиенти въ парадни дрѣхи—се отдалечаваше, величествена и чиста а непогрѣшимата сждница съ бѣли сребърни коси, пратеницата на Народа, *гражданката Изидоръ*.

П О Е Т У .

Поетъ си ти О, колко ти завиждамъ
Ти плачешъ? . . . Ржката ти безсилна,
Отъ лирата съ трепетни пръсти
Истръгва сѣтния аккордъ на скръбната ти пѣсень.
Ти плачешъ . . . О, колко си честитъ въ своето нещастие
Кат' никой си честитъ, избранниче небесний!
Отъ люлка още, на когото музата засмѣно
Своята чудна лира е вржчила.
Завиждамъ ти . . . макаръ и плачешъ
Макаръ убѣхтанъ, уморенъ въ борби житейски,
Ти жални вопли отъ лирата си вадишь.
Завиждамъ ти, макаръ, кога ги слушамъ,
Сърдцето ми неволно болѣзненно се свива
И сълзи непокорни текжтъ неударжимо,
Разбирамъ те, поете, о, какъ разбирамъ!
И твойта скръбъ и гробната ти пѣсень
Надъ младешки мечти и богове свалени
Загубения миръ и твоитѣ съмнения. . .
Разбирамъ, плача съ тебъ и пакъ завиждамъ.
Сълзи текжтъ, а нейдѣ тамъ въ гърдитѣ
Безумното желание клокочи: и азъ да пѣя;
Тѣвъ чувства, тѣвъ сълзи и ази да умѣя
Да будя и истръгвамъ изъ сърдцата. . .
И цѣлий свѣтъ потръсенъ и омаянъ
Да внесе звуковетѣ на моята пѣсень.
Любовъ къмъ туй що любихъ и оплаквамъ,
Милиони други съ мене да сподѣлятъ.
И слабъ катъ тѣхъ, великъ катъ тебъ да мож
И тѣхъ къмъ идеала чудни да издигнж.

МЕДИЦИНА И СОЦИАЛИЗМЪ

Животът ражда идеитъ, а обстоятелствата ги кръщаватъ или по социалистическия, или по буржуазния священь обрядъ.

Интересуюция се отъ общественитъ работи читателъ знае приблизително, въ що се състои принципиалния споръ между представителитъ и защитницитъ на сегашния държавенъ редъ, отъ една страна и онъзи, които се обявяватъ *противъ* — отъ друга. Тъзи послѣднитъ искатъ замѣстванието на сегашния редъ съ другъ, който по-съотвѣтствува на нуждитъ и стрѣмленията на съвременното намъ културно общество — редъ, който, възъ основание на науката и най-справедливитъ сега за сега нравственни начала, има за цѣль — *равномѣрното расиредѣние на материалнитъ и духовни блага между всички турдящи се личности*. Спорътъ, както е извѣстно, се вѣди по цѣлата линия на челоувѣческия животъ: и въ науката, и въ житейската практика. До гдѣ е доведенъ той въ областта на науката, какво възражаватъ еднитъ и въ що се състоятъ доводитъ и доказателствата на другитъ, какви сж даннитъ на единия лагеръ и до колко сж неопровержими аргументитъ на другия, съ една дума, кой отъ тѣхъ е правъ и кой неправъ — отговоритъ на тѣзи въпроси читателя може да търси въ *научната* литература. Тая ми статия има повече практическо значение, отколкото теоритическо. Тамъ, въ *научната* литература, бърцитъ на помѣнатитъ два лагера, споредъ силитъ си, стараятъ се да схванатъ спорния предметъ въ всичката му цѣлостъ заедно съ неговитъ расклонения, съпоставятъ го лице съ лице съ изработенитъ си социално-економически начала и се мжчатъ да убѣдятъ еднъ другиго въ разумността и справедливостта на защищаемитъ си принципи въ *raison d' être* на единъ цѣль социаленъ редъ. Повгарямъ, че това не влиза въ грани-

цитѣ на настоящата ми статия; азъ се ограничавамъ само съ единъ клонъ отъ социалния въпросъ, а именно, съ медицинската страна на общественния животъ.

Въ образованитѣ страни общественнитѣ въпроси се разискватъ не както у насъ. Тамъ, започне ли се единъ теоретически, отвлеченъ въпросъ какъвто е, напр., въпросътъ за бждщия социаленъ редъ, спорящитѣ, колкото и да сж реакционери, никога нѣма да го сведятъ до: „ами кой ще ни чисти обущата“? Туй, за годѣмо съжаление, само у насъ се срѣща, защото *само* ний можемъ да търсимъ такива „публицисти“. Въ културнитѣ страни само слѣдъ теоритическото разрѣшение на въпроса се обръщатъ къмъ неговото практическо приложение, къмъ разглежданието на онѣзи условия, срѣдъ които предстои насажданието, въвежданието на извѣстно прието вече по принципъ теоритическо положение.

Тѣй върви този споръ навсѣкждѣ, тѣй би трѣбвало да върви и у насъ. Но, за жалость, ний виждаме съвършено противното. Нашата буржуазия не отдава никакво значение на теоретическата мисль, ней ѝ дайте само факти, факти и факти. И туй не е за очудване: дѣтето по-скоро се убѣждава отъ опитътъ, отколкото отъ теорията. . . . Впрочемъ, нашитѣ *дъща* сж чудни: по нѣкога даже и на фактитѣ не върватъ! . . . Но все едно, да се опитаме.

У насъ никоѣ не отрича, че ний вървимъ по птя на Западна Европа; даже „Свобода“, и тя ни увѣрява, че България прогресира, — само че не казва, къмъ Западъ ли, или къмъ Истокъ. Но то е все едно: насъ могатъ да ни тласкатъ къмъ Истокъ, но историческитѣ закони не питатъ никого и, щемъ-нешемъ, ще ни отвлекатъ къмъ Западъ. Културнитѣ държави, казва Марксъ въ предисловието на своя „Капиталъ“, служатъ като оглѣдало на не до-тамъ културнитѣ. Значи, ако сждимъ по логиката на нашия буржуазенъ органъ „Свобода“, която въ дадения случай напълно съотвѣтствува съ възгледътъ на Маркса, ний трѣбва да очакваме и у насъ сжщо такива явления, каквито виждаме и въ Западна Европа.

Ржководими отъ най искренното желание да помогнемъ на нашата читающа публика за улснението на социалния въпросъ, ний си позволяваме една „прозаическа расходка“ въ областта на Западно-Европейския и, може би, Американския медицински животъ. И, знаете, читателю, — съ факти на ржцѣ, защото нашата

буржуазия, както вече казахъ, не върва въ различнитѣ социалистически теории. Ще забѣдимъ при това, че источниците, отъ които черпимъ долуизложенитѣ факти, сж толкова социалистически, колкото е буржуазно и туй списание, което ви е сега въ ржката.

На предмета си. Ще започна съ една аналогия. У насъ се оплакватъ отъ чиновници и жандарми, а въ Зап. Европа и Америка отъ доктори. И не да кажете, че сж викали „аманъ и юря“ отъ побоитѣ, и злоупотрѣбленията имъ, ами, просто и ясно, самия З. Европейски животъ показва, че докторитѣ, колкото и да сж добри и способни хора, не могатъ вече да си намиратъ прехраната, прецълнили и градища и села, и трѣбва веднжжъ за винаги да се простятъ съ занаята си. Франция има около 12,000 доктора, т. е. 1 докторъ на 3,000 жители. Германия има около 30,000 доктора, т. е. на 1500 души се пада 1 докторъ. Споредъ New — York Medical Record (не социал. органъ!), Съединенитѣ Щати при 60 мѣллиона жители иматъ около 100,000 доктора, т. е. 1 докторъ на 600 жители, студенти-медици — 13,000 всѣкогодишно, а свършвающии около 4,000 души. Да се спремъ на Франция, която има 1 докторъ на 3,000 души жители. Който понѣ отчасти е запознатъ съ Франция, знае, до гдѣ дохожда конкуренцията на докторитѣ и му се е падало да чува, а може би и види, какъ нѣкои доктори биватъ принудени да захвърлятъ дипломата си и да отиватъ колкото за хлѣбъ и квартира да преподаватъ домашни уроци или да ставитъ аптекарски помощници. Можете си прѣдстави, какво се върши въ такъвъ случай въ Австрия или Англия, гдѣто, сравнително съ населението, число то на докторитѣ е въ 2-3 пжти по-голѣмо, отъ колкото въ Франция! Ами какъвъ ли животъ влачатъ тѣ въ Америка, гдѣто тѣхното число е въ петъ пжти по-голѣмо, отколкото въ Франция? Ето какво пише по тоя поводъ несоциалистическото Вѣнско списание „Deutsche Worte“ за мѣсець Ноемврий 1892 г.: „Медицината се отказва да храни своитѣ адепти, — пише единъ докторъ, — сиромашията ни е хванала за гушата и ни принуждава да се откажемъ отъ професията си.“ Американския докторъ Newmen съобщава въ „Medical age“ че 75 % негови колеги сж принудени да се простятъ за винаги съ медицината. Въ Англия, Италия, Белгия почти същото. А пѣкъ въ Германия, за да може единъ свършившъ да практикува, трѣбватъ му най-малко 30,000 лева за медицински инструменти и удобства, — инѣкъ,

той е обрѣченъ на безработица, никой нѣма да го посѣщава, защото докторътъ нѣма най необходимитѣ „сѣчива за занаята си“, ако ни е позволено така да се изразимъ. Но гдѣ да се взематъ такива щастливци при сегашния държавенъ редъ? Германия не е като нашата България, гдѣто и съ клѣчка може се бърка въ гърлото, и съ кибритъ е позволено да чевъркашь ушитѣ на клиента си, и никой нѣма какво да ти каже. Българинътъ сега май не му динъ придирава; но я да видимъ тѣй ли ще бжде подиръ 10-15 години? По увѣреніята на мнозина очевидци, по вѣстниците отъ преди 15-20 години, ний сме въ положение да твърдимъ, че е било врѣме, когато медицинската помощъ въ Германия не е била поставена по-горѣ отъ туй положение, въ което се намира тя сега въ България: докторитѣ получавали много пари, и съ малко удобства посрѣщали клиентитѣ си, тѣй както е поставено това дѣло сега за сега у насъ. Туй е било, повтаряме, прѣди 15-20 години. А ако искате да знаете, какво видоизмѣнение е станало въ туй отношение за тѣзи двѣ десетилѣтия, четете въ „Deutsche Worte“ сжщата статия; ето какво е казано тамъ: Доказано е, че Австрийскитѣ (Германскитѣ сж още по-злѣ) доктори получаватъ срѣдно отъ 7—21 крайцаря (15—45 стотинки) за визитъ, и то ако отиде при болния въ къщи. Сравнете тая заплата съ онова възнаграждение, което получава уличния хамалинъ, и ще видите, до какво дередже сме испаднали.“

Какъ мислите, читателю: глѣ е причината на тая тѣй-ниака и свършено несправедлива заплата на европейския докторъ? Ще кажете, може би, че докторитѣ сж много? Или, може би, ще предположите, че клиеантитѣ сж още по-бѣдни отъ докторътъ, та не могатъ да му плащатъ колкото му се пада? Не, нито едното, нито другото. Работата се обяснява тѣй, както се обяснява и понижението на всѣка заплата въ всичкитѣ други занаяти, като захванете отъ медицината и свършите съ най-простия и лесенъ занаятъ—брѣснарството. Както заплатитѣ въ другитѣ занаяти се попижаватъ и довеждатъ до минимумъ отъ страна на фабрикитѣ, тѣй сжщо и тука, въ областъта на медицината, сж измислени другъ родъ фабрики, тѣй нарѣченитѣ *частни болници*, които, благодарение на чисто икономическия си характеръ, конкуриратъ волнопрактикующитѣ доктори и имъ отнематъ послѣдното парче хлѣбъ изъ устата. Ний нѣмаме още частни болници, но скоро ще се запознаемъ и съ тѣхъ: буржуазията ще бжде тѣй любезна да

ги пресади и у насъ. Но не ще бжде злѣ à priori да Ви дамъ едно малко понятие за тѣзи учреждения. Нѣколко доктори се здружаватъ съ нѣкой капиталистъ, взематъ известна сума пари, построяватъ своя болница, снабдяватъ я съ много кровати, инструменти, лѣкарства и др. такива удобства и захващатъ да кяруватъ. Има частни болници съ 25, 50, 100 и даже 300 легла; тѣ сж единъ видъ „складове за подаване медицинска помощъ“, търговия en gros, когато частнитѣ, по отдѣлно практикующитѣ доктори могатъ да се сравняватъ съ дребнитѣ бакали, които, истласкани изъ града, едва могатъ да намѣрятъ прѣхраната си край нѣкой казарма или лагеръ. Както въ дюкенчето на „лавкаджията“, — нека употребимъ тоя войнишки терминъ, — не можете намѣри за купуване предметъ по-скѣпъ отъ 1 левъ, тѣй сжщо и въ кабинета на отдѣлно практикующия Зап. европейски докторъ, — разбира се, съ исключение на звѣздитѣ — доктори, — мжно можете срѣщна нѣкои скѣпи медицински машини и др. приспособления; когато, отъ друга страна, частнитѣ болници въ рѣдки случаи отетжпватъ на университетскитѣ клиники. Въ тѣзи послѣднитѣ всичко досущъ е наредено както въ фабриkitѣ: това отдѣление е специално за хирургически случаи, другото — за заразителни болѣсти, третиото — за женски, четвъртото — за душевно-болни, петото, шестото и т. н. за други специални болѣсти, и всѣко отъ тѣхъ има свои специалисти, свой персоналъ, свои удобства и пр. Поради това, не ще съмнѣние, и лѣкуванието върви съвършено успѣшно, и помощта и всичко излиза много по-евтино, отколкото ако се лѣкувате у дома и викате доктора при себе си. Чудно ли ви се вижда, подиръ всичко това, че отдѣлно практикующия докторъ се лишава отъ клиентитѣ си? Всичко туй не е ли *капитализиране* на медицинската помощъ все въ по-малко и по-малко рѣцѣ? Не значи ли това, че въ скоро врѣме ще видимъ *всичката чловъческа дѣятелностъ* централизирана въ рѣцѣтѣ на капитала? Това явление не иде ли да подкрѣпи знаменитото учение на К. Маркса? . . . Но защо толкова въпроси: пѣтелтъ скоро ще искукурига третий пѣтъ и Томовцитѣ ще оближатъ туй, което сега плюятъ! . . .

За критически мислящата личность, като двѣ и двѣ — четире, е ясно, че, както въ областта на медицината, тѣй и въ областта на всички други свободни професии, се извършва она сжщия процесъ, който се върши сега и въ физи-

ческия трудъ; както тоя послѣдния прѣминава отъ древно въ едро производство, тъй сжщо и първия, ако и да носи името „свободна професия“, скоро ще премине въ ржцѣтъ на капиталата и ще стане едро промишлено прѣдприятие. И толкова по-добрѣ. Държавата, безъ съмѣние, ще преобърне частната медицинска практика въ държавна, ще я нареди споредъ потребноститѣ на обществото; досегашнитѣ частни доктори не само че нѣма да иматъ нищо *противъ*, но самитѣ обстоятелства ще ги принудятъ да се съгласятъ, срѣщу обезпечение на собственото си сжществование, да постѣпатъ на общественна служба: тогава обществото въ лицето на държавата ще се распореди съ тѣхъ съобразно съ нуждитѣ си и ще ги настави въ различни мѣста. По този начинъ умирающитѣ сега отъ гладъ доктори ще бждатъ спасени, а обществото, което е харчило, харчи и още дълго време ще харчи срѣдствата си за тѣхъ, ще бжде справедливо възнаградено за труда си: нѣма да има тогава нито отъ гладъ умирающи доктори, нито безъ медицинска помощъ погибающе население. Тая идея, между другото, се прокарва и отъ автора на горѣпомѣнатата статия въ „Deutsche Worte“. Държавата, казва почтенныйтъ авторъ, която и сега реди и контролира медицинското образование, наблюдава экзаменитѣ, разрѣшава и позволява медицинската практика, издава медицински правилници, на всѣки раскрачъ се бърка, съ санитарни цѣли, въ живота на гражданитѣ, издава хиляди циркуляри, наредява цѣла армия доктори въ войската си, болницитѣ и др. санитарни учреждения, взема мѣрки за прѣкрятяване на различни заразителни болѣсти, държавата не трѣбва да се спира „на срѣдъ-пжтя“; напротивъ, тя е длъжна да вземе въ ржцѣтъ си всичката медицина, цѣлото санитарно дѣло. Интереситѣ на народното здравие (вземете, напр., холерата, чумата, които само при помощта на държавата можтъ да се отстранятъ), интереситѣ на самата медицина ни диктуватъ това. Но само това ли е? Най-елементарната справедливосгъ го изисква, щото държавата *равнопърно* да раздава медицинската помощ на *всички граждани*. Защо, напр., полицейската организация, сждебнитѣ учреждения, прѣд-назначени за запазване живота и правата на сжщитѣ граждани, да се турятъ по-горѣ отъ медицинската организация, когато всѣкому е извѣстно, че послѣднитѣ нужди сж много по-сидни и по належащи отъ полицейскитѣ? Сжществува равен-

ство прѣдъ закона, равенство прѣдъ военската служба и т. н. Защо да се не постанови и нареди и *равенство прѣдъ болѣститѣ*? И тъй, национализацията, обобществяването на медицината — ето изходътъ изъ досегашната санитарна анархия, ето сръдството за спасението на обществото отъ различнитѣ болѣсти, а медицинския пролетариатъ — отъ очаквающата го гладна смъртъ.

* * *

Нека ни позволи читателтъ да хвърлимъ сега единъ, тъй да кажа, философски възгледъ върху работата. Отъ казано до тука се вижда, въ какво положение се намира медицинското дѣло въ съвременната намъ държава: отъ една страна, ний имаме едно общество, почти цѣлото челоуѣчество потънало, гдѣто се казва, отъ пети до глава въ болѣсти, оставено на произвола на сждбата, отъ друга — цѣла армия доктори, единъ отъ други по-способни, по-пъргави и по-самоотвържени и, при все това, сжщо като обществото, оставена въ бездѣйствиe и въ пълния произволъ на глада. Това явление, ако и чудно за българската публика, за З.—европейското общество е доказанъ фактъ, въ него *никой* се не съмнява. Не ще съмнѣние, че то е аномално, антисоциално явление и трѣбва часъ по-скоро да се намѣри лѣка за отстранението му.

Като какво сръдство може да се прѣпоръча като най-разумно? Оставете на страна всѣка тенденциозна идея и просто, като единъ разуменъ членъ на обществото, обсъдете работата и се произнесете! Споредъ насъ, тукъ не се изисква много мисленіе, за да се схване естественния вървежъ на работата, който, въ силата на историческитѣ закони, по никакъвъ начинъ не може се отстранити отъ взетото си до сега направление. Отъ схващаніето на тоя вървежъ и зависи правилното разрѣшение на въпроса, а споредъ насъ това разрѣшение въ едно близко или далечно бъдеще ще се осжществи въ преобрѣщаніето на частната медицинска практика въ държавна, обществена. И не само за това, че „докторския пролетариатъ“ (азъ разбирамъ З. Европа, а не България: нашитѣ доктори сега за сега въ една година отгорѣ успѣватъ да забогатѣятъ) изисква тая реформа. Тя е въ интереса и на самото общество, а най-вече и въ интереса на самата медицина. Както всѣка на-

ука, тъй и медицината отъ день на день все повече и повече се развива, все по-бързо прогресира, и колкото повече крачи, толкова повече се усложнява, толкова повече се расклонява. Сегашния докторъ не прилича на едновременния, сегашния свършившъ е въ нѣколко пжти по-подготвенъ, по-близъкъ до новитѣ медицински открития и усъвършенствования, отколкото онзи, който е свършилъ прѣди 10 години. Разбира се, това е общото правило; има отдавна свършивши доктори, които сж въ течението на науката си, постоянно слѣдятъ за специалнитѣ медиц. списания, но у насъ рѣдко се срѣщатъ такива хора. Както и да е, ако можемъ така да се изразимъ, енциклопедическия врѣмена на медицината, когато докторътъ въ едно и сжщо врѣме можеше или по-добрѣ наемаше се да лѣкува и уши, и зъби, и трѣска, и рани, и очи, и душевни болѣсти и въ сжщо врѣме смѣло се залавяше да помага на ражданията, — тѣзи врѣмена отдавна изминаха . . . за 3. Европа и Америка; скоро ще изминатъ и за България. Медицинската наука отъ день на день се распадва все на повече и повече специалности, както заблѣзваме това и въ другитѣ науки, въ занаятигѣ, въ индустрията и въ земледѣлието даже. Както въ фабриката за тъкание единъ работникъ не може въ едно и сжщо врѣме да бжде заетъ и съ миението на вълната, и съ чистението ѝ, и съ раздрѣканеванието, и съ предението, и съ навиванието, и съ сновението, и съ тъканъето, и съ югилидисванието, — тъй сжщо и тука, въ медицината, за да бжде масторъ на работата си, доктора е принуденъ да избере само единъ отдѣлъ отъ медицината, да стане специалистъ по него. Туи виждаме даже отъ рекламитѣ на новитѣ, сега възврѣщающии се у насъ доктори: D-г N. N., специалистъ по кожнитѣ болѣсти, D-г P. P. специалистъ по акушерството и пр. Кажете, кой старъ докторъ е далъ такава реклама за себе си? Ний повѣ не знаемъ нито единъ такъвъ. Както и да е, ний вече виждаме, че въ всичкитѣ области на чловѣческия трудъ, а слѣдов., и въ медицината се извршва едно дѣление на специалности; даже нѣщо повече: въ медицината това дѣление отива до тамъ, че извѣстенъ докторъ избира за себе си само една едничка болѣстъ — ухото, гърлото, диарията у дѣцата, зжбътъ и т. н. На просто казано, живота, борбата за хлѣбъ, конкуренцията принуждава медицината да премине прѣзъ онзи процесъ за распредѣлението на труда, който прониква и си

прокарва път и въ областта на простия физически трудъ, въ областта на индустрията и земледѣлието. Каквито резултати забѣлѣзваме въ тая послѣдната, до такива резултати ще ни доведе тоя процесъ и въ областта на „свободнитѣ занаятия“, слѣдов., и на медицината: специалиститѣ отъ известна областъ ще стоятъ, както и стоятъ, въ тѣсна, почти абсолютна зависимостъ едни отъ други. Както, напр., едноврѣмешния шаякчия самъ е тъкаль, самъ е прѣль, самъ е чистиль, самъ е миль вълната си и самъ се е явявалъ на пазаря да продава истъкания си платъ, а сега — всичкитѣ тѣзи работи преминаватъ прѣвъ десетки ржцѣ и, напokonъ, кога се истъче платното, отиватъ въ ржцѣтъ на „младата българска индустрия“, т. е., въ ржцѣтъ на капиталиста; тѣй и въ областта на медицината всичкитѣ чelовѣчески болѣсти, които до скоро, а у насъ и сега още стоятъ „подъ вѣдомството“ само на *единъ* докторъ, ще прѣминатъ въ ржцѣтъ на толкова специалисти — доктори, колкото е и числото на самитѣ болѣсти, т. е., медицинското дѣло трѣбва и ще премине, както и преминава фазиса на разпаданieto на дребното производство, за да се развие въ формата на едрото, фабричното производство. Това е повече отъ очевидно.

Очакваме да ни се възрази приблизително такава нѣщо: тѣй като фабричното производство има работа съ суровъ, тѣй да се каже мъртвъ, материалъ, който представлява всичкитѣ удобства за пренасяние, обработване, трупание, распродаване материалъ, съ който можешъ да се отнасяшъ тѣй, както ти се дощѣ, то между този видъ производство и медицината не може да има нищо общо, тѣй като тя има работа не съ мъртвъ, а съ живъ материалъ: той не ще ѝ позволи, както не би ѝ позволилъ и никой живъ чelовѣкъ, да се отнасятъ съ него тѣй, както съ мъртвитѣ предмети: животѣ хора никоги не ще се даджтъ да станатъ стока на капитала, никоги нѣма да допустнатъ съ себе си такива обръщения, каквито сж свойственни на суровата, повтаряме, на мъртвата стока. На прѣвъ погледъ всичко туй е вѣрно, и ний за сега нѣма да послушаме социалиститѣ, гдѣто ни казватъ, че фабричнитѣ работници не биле нищо друго, освенъ стока на капитала. Нека вземемъ да разглѣдаме самия чelовѣкъ отъ медицинска гледна точка: представлява ли той нѣкои удобства за да бжде лѣкуванъ по указанныя отъ насъ по-горѣ способъ на капиталистически начала?

Както видѣхме вече, медицината сама е распредѣлила различнитѣ органи и части на челоуѣческото тѣло на всевъзможни специалности. Но въ цѣлото тѣло всичкитѣ тѣзи части сж свързани помежду си, тая свръзка по-нѣкога и даже твърдѣ често отива до тамъ, че болѣзненността на една часть живо се отразява на друга, която до заболѣванието на първата е била съвършено здрава. Често пжти зжбвата болѣсть предизвиква болѣсть и въ ухото, а болѣстьта въ ухото --- болѣсть въ зжба, въ главата, по нѣкога даже и грѣска ви захваща. Болѣстьта въ стомаха не рѣдко става причина на съвършено другъ родъ болѣсти, напр., на нѣкоя нервна болѣсть и т. н. Пита се сега: при кой докторъ трѣбва да заведемъ този болѣнъ? Щемъ не щемъ, ако искаме да го излѣкуваме, ний трѣбва да го водимъ и при г-ца Д-ръ Шрайбманнъ, и при г. Д-ръ Хакановъ, и при г. Д-ръ Калевичъ, а може би и при много други г. г. доктори. Ами ако нашия нещастникъ живѣе въ нѣкое затѣтно градче или селце въ провинцията? Както и да е, търпението на болния отъ единъ специалистъ къмъ други е съвършено неблагоприятна работа; по тѣй като болѣстьта не търпи никакви отлагания, хората сж *принудени* така да постъпатъ, самитѣ доктори даже, кога имъ се падне такъвъ случай, призоваватъ нужднитѣ тѣмъ специалисти за консултация, признаватъ, гдѣто ще се рѣче, необходимостта на *капиталистическата форма на лѣкуванието*. Гдѣто ще се каже, *самия животъ* ни учи, че при сегашното положение на медицината почти всѣкой болѣнъ челоуѣкъ има нужда отъ специалисти, отъ такива сжщо специалисти, каквито виждаме и въ самата фабрика. Пита се сега: ако отдѣлно-практикующия докторъ често пжти се натѣква на такива сложни случаи, гдѣто болния се нуждае едноврѣменно отъ нѣколко специалиста, гдѣто и самия профессоръ не може да се наеме съ свои собствени сили да помогне за уздравяванието му, --- пита се: гдѣ е спасението на единъ такъвъ болѣнъ челоуѣкъ? Не ще съмнѣние, че това спасение трѣбва да се дири тамъ, гдѣто има наедно събрани всичкитѣ срѣдства за подавание помощъ на болния, тамъ гдѣто нѣма никакъвъ недостаткъ нито въ специалисти, нито въ медицински инструменти, нито въ удобни помѣщения, нито въ добро нагледвание, нито въ нищо; съ други думи --- тамъ гдѣто медицинското дѣло е поставено най-добрѣ, въ болничнитѣ заведения. Въ тѣзи заведения, както вече по-горѣ е ка-

зано, всѣка болка е представена на отдѣленъ специалистъ, който си има всички необходими нему инструменти и лѣкарства. Тѣй като ни е думата за *частнитѣ болници*, които още не съществуватъ въ България, не ще бжде злѣ мимоходомъ да поменемъ, че тѣ, тамъ гдѣто съществуватъ, често пѣти стоятъ много по-горѣ отъ държавнитѣ и общинскитѣ. Тѣзи послѣднитѣ обикновенно стоятъ подъ надзора и управлението на градски доктори, когато първитѣ въ повечето случаи принадлежатъ на нѣкои профессоръ или друга подобна извѣстность. Капиталътъ, за да може да конкурира на общината и държавата или пъкъ на нѣкой другъ капиталъ, не жали десетки и стотини хиляди лева за снабдяването болницитѣ си съ най-усвършенствувани машини. Пишуция тѣзи редове самъ е билъ свидѣтель, какъ въ една минута отгорѣ болния отъ четвъртия етажъ се намира въ една операционна зала отъ послѣдния етажъ, и какъ за други двѣ-три минути той отново се намира въ леглото си на четвъртия етажъ! За дилетантитѣ като насъ и този случай е достатъченъ, за да ни очуди. Но само туй ли е? Колко, колко работи липсватъ на държавнитѣ и общински болници и, докѣтъ се не въдвори социалистическия редъ, тѣзи болници нѣма да достигнатъ висотата на частнитѣ, капиталистическия болнични заведения. Но, разбира се, по-напредъ трѣбва да преминемъ фазиса на тѣхното капиталистическо развитие. За образования свѣтъ той вече започва да се развива. Въ параллель съ туй въ сжщата смислъ се развиватъ и другитѣ области на чловѣческия трудъ, развива се и самото общество, а социалъ-демократическия идеи се развиватъ още по-скоро.

Не ще идума, че просвѣтената държава въ даденний случай би трѣбвало да се намѣси въ частнитѣ болници и да не позволява безбожното експлоатиране на массата, която е *принудена* мило за драго да дава, само и само по-добрѣ да се излѣкува и по-скоро да може да се види здрава. Най-рационалното срѣдство, спорѣдъ насъ, би било, ако по образаца на работническитѣ сждилища се назначаваше при всѣка такава болница извѣстенъ контролъ, който да води смѣтка за расхода на всѣкой боленъ и пр. Но сега за сега нѣма още такива контроли, рхцѣтѣ на капитала сж развързани да експлоатира хубавитѣ си (наричамъ ги хубави, защото държавнитѣ болнични учреждния далеко не отговарятъ на капиталистическия) прѣдприятия по какъвто щѣ начинъ. До днешенъ день Швейцария е

единственната държава, която съ всеобщо гласоподаване у-добрѣ и нѣма да закѣснѣе да осъществѣи великата мисль за задължителното лѣкувание на държавна смѣтка всички трудящи се нейни граждани, безъ разлика на полъ, народность и убѣждения; за тая цѣль тя ще наеме всички живуци въ Швейцария доктори и, както ни се струва, нѣма да позволява никаква частна практика. Ето отъ гдѣ трѣбова да вземаме при-мѣръ, кога искаме да водимъ държавата си къмъ *прогресса*.

Тая идея, *национализацията на медицинското дѣло*, вѣнъ отъ всѣко предубѣждение противъ социализма, като на-пълно отговаряюща, както на интереситѣ на *науката*, тѣй и на интереситѣ на *народното здравие*, вѣнъ отъ това, че нейното осъществление ще спаси живота и достойнството на умирающитѣ сега отъ гладъ доктори, тая идея, казваме, трѣбва да бѣде пригърната и защищавана отъ всѣка нравственно непоковарена личность. Въ името на *науката и народното здравие*, долу сегашната наша и европейска гешефтарска медицина!

Karlsruhe, 12 April 1893.

Н. Булкинъ.

ЗА ПОСЛѢДЕНЪ ПѢТЬ.

Очеркъ отъ В. Быстренинъ.

— И така, ти утрѣ заминавашъ?

— Непремѣнно!

Момата съ нетърпение си понадигна раменѣтъ, и сухички-тѣ ѣ прѣсчета бърже се размърдаха, като свиваха края на кърпата.

Въ стаята владѣяше рѣдкия полумракъ на Априлскитѣ привечерия. Изъ отворения къмъ градината прозорець въ широки, широки вълни се вливаше вътрѣ аромата на току що сепвающата се отъ дългия си зименъ сънь земя; чувствуваше се меризма отъ прѣспо-ископана пржстѣ и набѣбналитѣ лѣпки на смолистата топола. Далечъ, на хоризонта, се аленѣяше тѣсната ивица на слънчевото заходание, и нейното отражение великолепно блѣщукаше върху стѣклата на прозорцитѣ, надъ

лаковата повърхност на масата и надъ голата глава на момата, като ѝ позлатяваше роскошната руса коса, небрежно пръснатата върху плъщитѣ ѝ. Тя продължаваше да мачка кърпата си, а слабо скрития гнѣвъ и нетърпѣнието пронизваха цѣлото ѝ сжщество.

Събесѣдника ѝ, който се расхождаше отъ кюше до кюше изъ стаята, спрѣ се предъ прозореца и, като се измъкна до половина на вѣнъ, жадно си нагълни гърдитѣ съ въздухъ. Този силенъ ароматъ, който зашемадява челоувѣка, накара болѣзненно да му се свие сърдцето. Нему му стана нѣкакъ си скърбно и срамно затова, че той е толкова безмѣрно щастливъ. Стори му се, че всичката природа, която се пробужда и начева новъ животъ, сжщо като единъ невидимъ могщъ оркестъръ, звѣни и пѣе чудната симфония на любовта и възражданието. Ами тя? . . .

Хладния вѣтрецъ, който приятно го лѣхна по лицето отъ страна, свѣсти го отъ това унесено състояние; той се обърна и, като се приближи до момата, улови я нѣжно за ржката.

— Олга, драга ми душко, стига ми се сърди. Нима ти толкова малко ме вѣрвашъ?

— О, не, не, — извика Олга: немож азъ да сподѣлямъ съ друга любовта си. Коя е тази жена? това е докачително, най послѣ, крайно докачително, Василий Николаевичъ! . . . И гласътъ ѝ затрепера, очитѣ ѝ се налѣха съ сълзи. — Защо до сега ти ми не спомѣна нищо за нея? Какво значи това? Ти криеше отъ мене нейното сжществувание, защото я любишъ. . . .

— Олга, за Бога.

— Любишъ я любишъ! — капризно повтори Олга, готова да заплаче. — Инакъ защо щѣше да я криешъ отъ мене?

— Не, за Бога, не! Ако азъ до сега не съмъ ти казалъ нищо за нея, то това е проста случайность. Ето на, прочети това писмо — и ще видишъ защо азъ отивамъ. . .

Той измъкна изъ джеба на сетрето си единъ згънатъ листъ хартия, та ѝ го подаде.

— Не ми трѣбва менъ, неискамъ азъ да чета нейно писмо! — каза тя нервно и отстрани съ ржка писмото.

— Но ти трѣбва да знаешъ, най сетнѣ, какъ стои работата. . . Да ме ревнувашъ отъ призракъ — това е повече отъ глупость. Изслушай ме спокойно, и азъ съмъ увѣренъ,

че ти инакъ ще погледнешъ на това мое отивание. О, азъ зная твоето сърдце, — зная, че ти сама ще ми кажешъ: „Иди по-скоро“. Искашъ ли да ме изслушашъ?

— Говори, — нерѣшително каза Олга. — Но по-напредъ запали свѣщъта и затвори прозореца, че азъ зерѣ наченахъ май да поизмръзвамъ.

Тя се зави хубаво съ шала и си прибра краката подъ себе си.

Василий Николаевичъ запали свѣщъта, затвори прозореца, сѣдна на стола при Олга и, като помълча малко, започна:

— За да ти обясня отношенията, които ме свързваха съ тази жена, азъ трѣбва да започна отъ обстоятелствата, при които стана нашето сближение. Значи, ще започна малко по отъ далечко, — бжди търпѣлива и ще разберешъ, че отъ такива жени хората не ревнуватъ: това би било така нелѣпо, както ако би ти намислила да ме ревнувашъ отъ сестра ми. Слушай прочее.

Преди четире години, азъ току-що бѣхъ напусналъ училището и се преселихъ да живѣя въ село. Въ Забитовската околия слѣдъ смъртта на чича ми азъ наслѣдихъ едно негодѣмо имение (чифликъ) съ около 1000 уврата земя, една градина и едно парче хубава горица. Разбира се, азъ имахъ възможностъ да си избира друго поприще за дѣятелностъ, тъй като златния медалъ и нѣкои други още свръски даваха ми достъпъ да заема доста завидна служебна длѣжностъ, но азъ предпочетохъ да се зароя въ „мечешкия жгълъ“. Работата се състоише въ това, че азъ не можахъ да търпя никаква канцелярия и канцелярска работа, и при това, искахъ да живѣя безъ да зависи отъ нѣкого. Имаше, впрочемъ, тукъ до нейдѣ си и други причини: тогава азъ нѣкакъ своеобразно разбирахъ служението на народа и се увличахъ въ идеитѣ за производителния трудъ, мислѣхъ, както сега казватъ, „да опростея“. Всѣко нѣщо си има времето и модата: бѣше периода „да се иде въ народа и се пропагандиратъ новитѣ идеи,“ — и младежъта, отъ тази епоха щедро заплати данѣка на това свое увличание. . . . Послѣ се издигнаха авторитетни гласове, които каняха интеллигенцията да иде въ народа, но не съ цѣлъ него да учи, а, напротивъ, сама да се учи, — даже и повече: да стане частъ отъ този народъ, да се слѣе съ него въ тѣжката му работа, да мисли съ неговитѣ мисли, да живѣе негова животъ.... Ний се почувствувахме вѣчни длѣжници на трудящата

се масса, и, за да се расплатимъ съ този вѣченъ дългъ, не оставаше нищо друго, освѣнъ да влѣземъ сами въ редоветъ на тази масса. Мень това ми дойде по душа, а за да го приведа въ изпълнение, бѣше ми още по-леко, понеже имахъ извѣстно парче собствена земя.

Щомъ дойдохъ въ чифлика си, азъ наченахъ да си нареждамъ живота и работитъ съобразно съ новитъ идеи. Начена се прекършванието на привичкитъ, взглядоветъ и обичайтъ. . . Не бѣ леко да се преживѣе това прекършване; но азъ се бѣхъ увлѣкълъ искрено, и затова твърдо понасяхъ всички лишения, въ които виждахъ очистителната жертва за своитъ, бащини, дѣдови и прадѣдови ми грѣхове, които всички сме се отцѣпили отъ народа и сме станали негови изѣдници. Азъ нѣма да ти расправямъ, какъ съмъ се училъ да ора, копая, жѣна, вършѣя и пр., и да гледамъ добитѣкъ, — всичко това не е толкова интересно и, при това не му е сега реда. Ще кажа само едно, и то е, че слѣдъ година време селянитъ, които отъ първенъ се чудѣха и подсмиваха подъ мустакъ на „чудния болѣринъ“, съвсѣмъ навикнаха да гледатъ на мене безъ особенни очудвания, и моята особа, съ коса на рамо или мотика, не имъ възбуждаше повече никакъ удивлението. Между мене и селянитъ се завързаха приятелски, безъ сѣнка недоувѣрчивость, отношения, и моитъ знания имъ принесоха не малка полза. Тѣ ме обикнаха като полезенъ членъ на своята сръда, идѣха при мене за съвѣтъ и се покланяха предъ моята „ученность“. Имаше, впрочемъ, и такива, които пѣкъ ме мразяха — хора, на които моето присѣствие въ село бъркаше да упражняватъ своитъ хищнически операции, — но всички тия сж дребни работи: моя животъ бѣше твърдъ на лице предъ всички, и затова, никой не може да ме подозрѣ въ нѣщо осждително. Живѣяхъ въобще хубаво: къмъ тѣжката земледѣлческа работа привикналъ бѣхъ добръ, плѣщитъ ми прѣставали бѣха вече да ме наболѣватъ отъ мотиката или косата, а пѣкъ обстановката на жилището ми и простичката ми трапеза напълно удовлетворяваха скромнитъ ми потребности. Азъ бѣхъ безмѣрно щастливъ, като съзнавахъ, че служа на идеята, и че моето присѣствие въ село принася реална полза на тоя опърденъ и забравенъ свѣтъ, за когото болѣрина до сега се е явявалъ исклучително само като началство и безсвѣстенъ експлоататоръ. Азъ работехъ, учехъ се, като при това и успѣвахъ да

обсждамъ съ селянитѣ въпроси, касающи се до тѣхното положение. За всичко това азъ имахъ доволно свободно време.

Съ съсѣдитѣ си, землевладѣлци, азъ почти се несъбирахъ; едно, че не ми позволяваше работата, и друго, че никакъвъ общъ интересъ не ми се случаваше съ тѣхъ. Отъ първентѣ поговориха за мене и ме гледаха като нѣкой нечутъ и невиденъ звѣръ, но послѣ, лека-полека, попривикнаха и престанаха: за по-старитѣ отъ тѣхъ азъ непредставявахъ никакъвъ интересъ, защото не пияхъ ракия и не играяхъ на книги; а цѣкъ младитѣ, т. е., момитѣ имъ се плашеха отъ моитѣ подбити и пошукани рѣцѣ и отъ слуховетѣ, че съмъ си чистилъ самъ яххритѣ.

Исключение съставляваше само богатия землевладѣлецъ Чекуновъ, нивята на когото граничеха съ моитѣ. Чекуновъ бѣше на около четиредесетъ години чедовѣкъ, бивши хусарски офицеръ, — крайно развѣянъ субектъ — представляваше нѣкаква си смѣсь отъ диво животно, невѣжъ робъ, янкесиджия и лицемѣренъ скотъ, съ видимо добродушие. Той ту хвърляше по една рубла на нѣкой просякъ, когото случайно срѣщаше, ту влачаше по сѣдилищата моитѣ селяни, че нѣкоя тѣхна овца е стъпила въ неговата ливада и му откъснала два стрѣка трѣва. Тѣжбитѣ съ селянитѣ и съсѣднитѣ нему землевладѣлци никога се несвѣршваха, — като че това бѣше за него атмосфера, безъ която той не можеше да живѣе. Менъ често ми се допадале да смирявамъ много негови спречквания съ селянитѣ.

— Подлеци, — викаше той и скърцаше съ зѣби срѣщу моитѣ доказателства. — Вий, Василъ Николаевичъ, младъ сте, непознавате още този народецъ: съ мекостъ и снисходителностъ на глава се не излазя съ него, пе. За тѣхъ трѣбва бой, мжки и строгостъ.

И менъ не малко усилия ми трѣбваха, за да му оборя упорството.

Въ семейния си животъ Чекуновъ бѣше сѣщия, ако не даже и по-зълъ, отъ колкото съ селянитѣ. Неговата жена представляваше типъ на забравено сѣщество, въ което, обаче, вътрѣшния огънчець още не е изгасналъ, а само се покрилъ съ единъ дебелъ пластъ пепель. Тя бѣше на около тридесетъ годишна възраст; при всичко че лицето ѝ непоказваше да има и двадесетъ и петъ. Въ нея имаше нѣщо дѣвствено, чисто, ис-

покътнато; и затова именно, че тази чистота се е запазила въ нея, можеше непогрѣшно да се върва, че тя владѣй силна воля и рѣдка натура. Тя ми направи силно впечатление, и ний нѣкакъ — изведнѣжъ се зближихме съ нея. Азъ не бѣхъ влюбенъ въ нея, не ѝ се подмилквахъ, и при това, въобщо мисля, че даже и самъ Донъ Жуанъ би сложилъ оржието си предъ нея: такава топлота и, същевременно, такава непристѣпностъ вѣяше отъ Мария Павловна. Прѣдъ нея човекъ можеше да се поклони, но не можеше и да помисли даже за нѣкакви си други отношения.

Не ще съмнѣние, че азъ бихъ посѣщавалъ Чекунови само по необходимостъ — по работа, ако да не бѣше Мария Павловна, — ако да не бѣше тя, казвамъ, въ това общество, което за мене стана неизразимо наслаждение. Тя така умно и деликатно разбираше всичко, така умно можеше да схваща същността на всѣки въпросъ, щото човекъ никакъ се не насящаше да разговаря съ нея. Тя бесѣдуваше съ насъ, и така майсторски водѣше разговора, щото нито се вдаваше, нито пъкъ се препираше; струваше ти се, че тя само слуша, а, между това, стигаше само тя да излѣзе изъ стаята, и отсъствието ѝ още въ сящия мигъ се почувствувахе.

Азъ незная, бѣше ли тя красива, тѣй като никога не съмъ мислилъ за това; но въ нея неоспоримо имаше това, което неизбѣжно привлича челоуѣка и му приковава въ душата неизгладимо впечатление.

Азъ скоро осѣтихъ несъгласието между мъжътъ и жената, — несъгласие, което се е продължавало цѣли десетъ години и бѣ готово, при пръвъ удобенъ случай, да се преобърне въ катастрофа. Впрочемъ, това го знаеше и цѣлата околностъ, при всичко че Мария Павловна, съ чиста, женска гордостъ старателно е крияла отъ всѣко външно око и ухо своитѣ домашни работи, като знаеше, че въ село злословията сж всесилни. Ала, кой знае какъ, всички знаяха незавидното положение на Мария Павловна и я съжеляваха, като при това, не ѝ прощаваха само строгата ѝ скритностъ и нежелание да се оплаква отъ съдбата си.

Това, което азъ очаквахъ, случи се.

Като сега помня всички обстоятелства на тази вечеръ, която тури твърди основи на нашата отто насетнѣ своеобразна свръска. Не бѣ произлѣзло нищо особено, нищо таква,

което да увеличи обичното безобразие на Чекунова; но въроятно, чашата на търпението бѣше се препълнила вече, и Мария Павловна, дълго въздържана отъ правилата на условния моралъ, най послѣ рѣши да истърси отъ себе си рабскитѣ окви .

Чекуновъ току-що бѣ се върпалъ отъ града, гдѣто при мировий сѣдия този депъ бѣ спечелилъ едно отъ своитѣ безчисленни дѣла съ селянитѣ, и сега духътъ му бѣше въ особено — тържествующе расположение. Мене ме смущаваше тази негова веселостъ, и по мрачния огънь, който пламваше твърдѣ често въ очитѣ на Мария Павловна, азъ осѣтихъ, че тѣй сѣщо и нея я нерадва спечелванието на това дѣло. Полека-лека като се разговаряхме, подаръ нѣколко чашки ракия, Чекуновъ се распери, поразвърза си езика и гордо-гордо произнесе своята обична дума:

— Подлеци! — съ мене на глава ще излѣзятъ! Наели си тамъ единъ идиотъ — адвокатъ, който двѣ думи не може да събере на едно мѣсто. . . . Разбира се, че азъ го сгазихъ, сторихъ го нищо и никакво! Подлеци!

— Добрѣ, ами увѣренъ ли си, — казахъ му азъ, — че въ спечеленото ти днесъ дѣло правото е на твоя страна?

— Какво? — изблѣщи си той очитѣ: това му бѣше адетъ, когато той искаше да изрази своето презрѣние къмъ противника си. — Азъ имамъ на рѣцѣ необорими, разбирате ли виѣ, до—ку — мен — тал — ни доказателства. Разбирате ли?!

— Неоспорвамъ, — продължихъ азъ, като се старяхъ да се нераспалвамъ: но правото не всѣкога бива въ страната на документалнитѣ доказателства.

— А на дяволитѣ вашето право! — азъ имамъ на рѣцѣ тѣхнитѣ задължения, и повече нищо не искамъ да зная.

Мария Павловна, която до сега сѣдеше мълчаливо и шиеше нѣщо си, дигна си главата и произнесе остро, съ дрѣзгавъ отъ вълнение гласъ:

— Знаишъ и самъ, че нѣмашъ право: задълженията сж фиктивни (въображаеми) — чиста твоя измислица.

— А, — извика Чекуновъ: значи и ти си съ него! Добрѣ, ако сж фиктивни, то нѣка сж фиктивни, — нѣма се препирамъ за това. Но какъ мислишъ ти, ако такива документи бѣха располагали селянитѣ противъ мене, не биха ли се възползували?

— Мисля че не, — тихо каза Мария Павловна. — Но ако и да бѣха се въсползували, то постѣпката имъ би намѣрила оправдание въ мрака и невѣжеството. . . .

— Много хубаво! значи, тѣ сж глупци, нали? Тогава ний съ това ги учимъ на умъ и разумъ, и, може би, да станатъ по-умни. Да ги учимъ трѣбва, да ги учимъ!

— Трѣбва, наистина, да ги учимъ, по не и да ги грабимъ, — възрази Мария Павловна.

— А-ха, а-ха — извика Чекуновъ, и лицето му позеленѣ отъ яростъ, — нови думи чувамъ! Дали това не е вашето про свѣтително влияние? — обърни се той къмъ мене.

Азъ се ядосахъ.

— Мисля, че Мария Павловна и сама може да различи черното отъ бѣлото.

— Такива думи азъ не бѣхъ чувалъ до сега отъ нея. Споредъ мене, жената негрѣбва да си овира носа въ работитѣ на мъжа; не сж за нейната куфалица такива работи: нейното мѣсто е въ спалнята и въ мутфака. . . .

Мария Павловна така изгледа мъжа си, щото той наведе очи и си недосвърши фразата; а пъкъ азъ неволно трепнахъ, като предчувствахъ предстоящата буря. Мария Павловна оскърбена до дъното на душата си и разгнѣвена, стана и излѣзе изъ стаята.

Чекуновъ разбра, че твърдѣ далеко отиде въ присѣствие-то на вънкашно лице, и съ всички сили се стараяше да изглади това неприятно впечатление, като отвори единъ безкрайнъ разговоръ за земството и земскитѣ работи. Азъ се въсползувахъ отъ една минутна пауза, станахъ и прѣбързахъ да му кажа — „Сбогомъ“. Той ме незадържа повече, и слѣдъ минута време азъ бѣхъ вече вѣнъ отъ къщи и гълтахъ ненаситно прѣсния въздухъ.

Отъ чифлика на Чекунова до моя нѣмаше повече отъ два километра расстояние, и азъ обикновенно отивахъ у тѣхъ пѣшкомъ. Пѣтя отъ цървенъ минаваше прѣвъ поле, а послѣ вече почти до самото село, прѣвъ една млада горица. Времето бѣше топло — пролѣтно, а ноцъта една отъ ония прозрачни нощи, когато луната, задъ тънкитѣ облаци, издава фантастическа млѣчна свѣтлина. Азъ полека си вървѣхъ изъ полето и мисляхъ за сцената, която току-що бѣ се разиграла. Дълбоко съжелявахъ Мария Павловна, и жестокостъта на Чекунова смуцаваше ми

душата. Азъ неосѣтихъ кога съмъ стигналъ до гората и съмъ се вдълбочилъ въ нея кога, внезапно, нѣкой си ме извика по име. Азъ трепсахъ и зехъ да се озъртамъ наоколо. — „Азъ съмъ,“ пакъ се чу гласъ и Мария Павловна, завита съ единъ годѣмъ тъменъ шалъ искочи отпредъ ми.

— Възможно ли е?! Вий ли сте?! — извикахъ азъ, поразенъ отъ тая ненадѣйна срѣща.

— Да, азъ трѣбва да поговора съ васъ сегичка, тази минута. Да сѣднемъ.

Ний сѣднахме върху поваления трупъ на единъ грамаденъ джбъ, и Мария Павловна, като сне шала отъ главата си, продължи:

— Това, което вий чухте и видѣхте тази вечеръ, повтара се всѣки день. Вий неможете си представи, що за човѣкъ е той. Въ него нѣма нищо свято, и само единъ Богъ знай какво тѣгля азъ отъ него. Азъ се измъчихъ вече неискано! Но стига толкозъ, — азъ рѣшихъ вече да тура край на това.

— Какъ така!?

— Азъ отсега вече се не връщамъ тамъ, — и тя посочи съ глава къмъ Чекунова чифликъ: стига! . . . Ако вий сте честенъ човѣкъ, то за първо време ще ми дадете подслонъ и ще ме защитите отъ него. О, азъ зная, отъ него всичко може да се очаква!

Азъ стояхъ като гръмнатъ. Отъ една страна, да се отърве жена отъ звѣръ — мжжъ, — и каква жена, при това! — предъ която азъ благоговѣяхъ; отъ друга — въ моята глава мигновенно възникна картината на възможнитѣ послѣдствия отъ такава постѣпка: живо ми се представиха ония безъ четъ неприятности, които ме чакатъ, може би, даже и дуелъ или сѣдъ.

— Е, какво ще рѣчешъ? — каза Мария Павловна: съгласенъ ли си?

Можашъ ли азъ да ѝ откажа? — Ставай да отидемъ у дома, издумахъ азъ рѣшително. — Кѣдна ти се, че ще стора всичко възможно за да те защитя.

Ний се опжихме; по едвамъ пристѣпихме нѣколко крачки и чуха се задъ насъ дребни конски стѣпки и трѣсъкъ отъ расклатени клоии. Азъ се обърнахъ. Това бѣше Чекуновъ. Той сѣдеше на неосѣдланъ конь, гологлавъ и съ револверъ въ рѣжа.

— Мисля че не, — тихо каза Мария Павловна. — Но ако и да бѣха се въсползували, то постѣпката имъ би намѣрила оправдание въ мрака и невѣжеството. . . .

— Много хубаво! значи, тѣ сж глупци, нали? Тогава ний съ това ги учимъ на умъ и разумъ, и, може би, да станатъ по-умни. Да ги учимъ трѣбва, да ги учимъ!

— Трѣбва, наистина, да ги учимъ, но не и да ги грабимъ, — възрази Мария Павловна.

— А-ха, а-ха — извика Чекуновъ, и лицето му позеленѣ отъ яростъ, — нови думи чувамъ! Дали това не е вашето про свѣтително влияние? — обърни се той къмъ мене.

Азъ се ядосахъ.

— Мисля, че Мария Павловна и сама може да различи черното отъ бѣлото.

— Такива думи азъ не бѣхъ чувалъ до сега отъ нея. Споредъ мене, жената не трѣбва да си овира носа въ работитѣ на мъжа; не сж за нейната куфалница такива работи: нейното мѣсто е въ спалнята и въ мутфака. . . .

Мария Павловна така изгледа мъжа си, щото той наведе очи и си недосвърши фразата; а пкъ азъ неволно трепнахъ, като предчувствувахъ предстоящата буря. Мария Павловна оскърбена до дъното на душата си и разгнѣвена, стана и излѣзе изъ стаята.

Чекуновъ разбра, че твърдѣ далеко отиде въ присѣствие-то на вѣнкашно лице, и съ всички сили се стараяше да изглади това неприятно впечатление, като отвори единъ безкраенъ разговоръ за земството и земскитѣ работи. Азъ се въсползувахъ отъ една минутна пауза, станахъ и прѣбързахъ да му кажа — „Сбогомъ“. Той ме незадържа повече, и слѣдъ минута време азъ бѣхъ вече вѣнъ отъ къщи и гълтахъ ненаситно прѣсния въздухъ.

Отъ чифлика на Чекунова до моя нѣмаше повече отъ два километра расстояние, и азъ обикновенно отивахъ у тѣхъ пѣшкомъ. Пѣтя отъ първенъ минаваше прѣзъ поле, а послѣ вече почти до самото село, прѣзъ една млада горица. Времето бѣше топло — пролѣтно, а нощта една отъ ония прозрачни нощи, когато луната, задъ тънкитѣ облаци, издава фантастическа млѣчна свѣтлина. Азъ полека си вървѣхъ изъ полето и мисляхъ за сцената, която току-що бѣ се разиграла. Дълбоко съжелявахъ Мария Павловна, и жестокостта на Чекунова смущаваше ми

душата. Азъ неосвѣтихъ кога съмъ стигналъ до гората и съмъ се вдълбочилъ въ нея кога, внезапно, нѣкой си ме извика по име. Азъ трепнахъ и вехъ да се озъртамъ наоколо. — „Азъ съмъ,“ пакъ се чу гласъ и Мария Павловна, завита съ единъ голѣмъ тъменъ шалъ искочи отпредъ ми.

— Възможно ли е?! Вий ли сте?! — извикахъ азъ, поразенъ отъ тая ненадѣйна срѣща.

— Да, азъ трѣбва да поговора съ васъ сегичка, тази минута. Да сѣднемъ.

Ний сѣднахме върху поваления трупъ на единъ грамаденъ джбъ, и Мария Павловна, като сне шала отъ главата си, продължи:

— Това, което вий чухте и видѣхте тази вечеръ, повтаря се всѣки день. Вий неможете си представи, що за човѣкъ е той. Въ него нѣма нищо свято, и само единъ Богъ знай какво тѣгля азъ отъ него. Азъ се измъчихъ вече неисказано! Но стига толкозъ, — азъ рѣшихъ вече да туря край на това.

— Какъ така!?

— Азъ отсега вече се не връщамъ тамъ, — и тя посочи съ глава къмъ Чекунова чифликъ: стига! . . . Ако вий сте честенъ човѣкъ, то за първо време ще ми дадете подслонъ и ще ме защитите отъ него. О, азъ зная, отъ него всячко може да се очаква!

Азъ стояхъ като гръмнатъ. Отъ една страна, да се отърве жена отъ звѣръ — мъжъ, — и каква жена, при това! — предъ която азъ благоговѣяхъ; отъ друга — въ моята глава мигновѣнно възникна картината на възможнитѣ послѣдствия отъ такава постѣпка: живо ми се представиха ония безъ четъ неприятности, които ме чакатъ, може би, даже и дуелъ или сѣдъ.

— Е, какво ще рѣчешъ? — каза Мария Павловна: съгласенъ ли си?

Можяхъ ли азъ да ѝ откажа? — Ставай да отидемъ у дома, издумахъ азъ рѣшително. — Кълна ти се, че ще сторя всичко възможно за да те защитя.

Ний се опжихме; но едвамъ пристѣпихме нѣколко крачки и чуха се задъ насъ дребни конски стѣпки и трѣсъкъ отъ расклатени клони. Азъ се обърнахъ. Това бѣше Чекуновъ. Той сѣдеше на неосѣдланъ конъ, гологлавъ и съ револверъ въ рѣжа.

— Е, е! — повечето преградна, отъ колкото извика: испаднахте ми на ржка! Ей, господинъ просвѣтитель! ето съ какво се занимавашъ ти — примамавашъ хорекитѣ жени, а!?

Мария Павловна се притисна въ мене; тя ме стяскаше силно за ржкава на палтото и трепереше като листъ.

— Ти, — обърна се Чекуновъ къмъ жена си и избълва при това нѣколко оскърбителни изражения: върви си скоро у дома! хайде, марш!

И, като скочи отъ коня, той съ всичката си сила халоса Мария Павловна по главата съ юздата на коня. Тя испищя отъ болка и срамъ и, като се отклони отъ вгория ударъ, извика:

— Никога, никога!

— А, значи още и неискашъ? залъхтя Чекуновъ отъ бѣснота. — Тогава ето на тебе!

И азъ видѣхъ, какъ той подигна револвера, и преди да сваря азъ да се хвърля върху него, за да го обезоръжа, той гръмна. Мария Павловна испищя пакъ още по-силно и рухна на земята като снопъ: куршума лизна ржкава на моето палто, и прониза мѣката ѝ ржка по-горѣ отъ лакеда. Азъ се хвърлихъ връвъ Чекунова, и между насъ се завърза отчаянна борба. Той ме отблъсваше, и даже сполучи още веднѣжъ да изгърми; но най послѣ се свърши така, че азъ, като му отнехъ револвера, смачкахъ го подъ себе си, възвихъ му рѣцѣтъ на кръста и ги свързахъ съ пояса му.

Мария Павловна тѣжко пжшкеше отъ болки, и азъ, колкото можахъ, прѣвързахъ ѝ ржката съ една кърпа за да поспрж поне силното широко изригвание на кръвта.

Между това Чекуновъ поутихна, и, повидимому, челоуѣцината се събуди въ него, а, може би, и просто го достраша. Той зѣ да вика жена си съ разни нѣжни имена и я моли за прошка; моли я да се върне у дома си и я увѣрява, че никога нѣма да спомене за това що се случи, и даже се кълнеше, че ще я остави да иде дѣто ще, щомъ като тя оздравѣе.

Азъ стояхъ и чакахъ да чуя, какво ще рѣче Мария Павловна. Най послѣ тя си отвори очитѣ и тихо безъ гласъ изрѣче:

— У дома инакъ скандалъ властитѣ ще го преслѣдватъ

Двама ний съ Чекунова качихме я предпазливо на коня и, крѣпишкомъ я заведѣхме до въ кѣщи. Никой отъ слугитѣ

не ни посрѣщна и ний безъ шумъ, на прѣсти, внесохме на рж-цѣ Марія Павловна въ кѣщи и я сложихме на кревата. Сутриньта дойде доктора, за когото бѣше вече съчинена цѣла исторія върху „вечаянното“ изгърмяване, и по тоя начинъ произшествието биде не разгласено.

Подиръ тая вечеръ азъ, разбира се, неможахъ вече да стѣпя у Чекунови. За здравиего на Марія Павловна азъ получавяхъ свѣденія чрезъ слугитѣ, и тревожитѣ отъ начало извѣстия отъ день на день ставаха по-успокоителни. Марія Павловна, благодарение на своята живостъ и твърдостъ, скоро се поправише, и слѣдъ двѣ недѣли казаха ми, че я видѣли да се расхожда изъ градината съ превързана ржка.

— Здравиего ѝ се поправи -- това е така; но какво ще стане съ нея послѣ, когато тя вече съвършено оздравѣе? Тази мисль ме неоставяше на мира. Азъ незная да ли съмъ я любилъ тогава; но зная, че тя бѣше за мене най драгоцѣнния предметъ на свѣта, и страдалческия ѝ образъ всѣкога и всѣкъдъ ме преслѣдваше. Най лошото отъ всичко бѣше това, че азъ бѣхъ длъженъ да се грижа за нейната сждба. Азъ живо си представяхъ, какъ Чекуновъ отново пакъ ще начене да я оскърбява, а тя, като гълъбъ ще мълчи и испитва скърбѣта, безъ да вижда края на своето страдание. . . .

Така се измипаха два мѣсеца. Зимата настѣпи, настанаха и силнитѣ мразове. Зимата е най мъртвото врѣме за селата, и азъ по-голѣмата частъ отъ деня прекарвахъ въ прочитание на книги, вѣстници и списания; рѣдко поиѣкога идваше нѣкой отъ селянитѣ да се поразговоримъ за текущи работи. Азъ съвършено бѣхъ навикналъ да живѣя по селски: лѣгахъ си вечеръ въ десетъ часа, а сутринъ ставахъ при зори. Въ една такава зимна нощъ, азъ едвамъ току-що бѣхъ си лѣгналъ, и нѣкой си силно похлопа на вратата. Азъ се почудихъ на това толкова късно посѣщение, и никакъ не можахъ да се сътя, като кой би могълъ да ми дойде толкова късно врѣме, и още при такава силна виелица, която бѣсно буйствуваше вънка. Малапия — слугинята ми --- стана и отвори на тоя закѣснѣлъ гостъ. Това бѣше Марія Павловна. Азъ набързо се облѣкохъ и излѣзохъ.

— Ето ви и гостѣника! — каза тя съ престорена веселостъ, като ме видѣ; а очитѣ и лицето ѝ бѣха червени като божуръ отъ студъ и сълзи.

— Какво се случи пакъ? — извикахъ азъ, безъ да съмъ въ състояние да си въздържа вълнението, което ме обхвана.

— Азъ ще сѣдна, — каза Мария Павловна, и се спусна на стола: страшно се заморихъ до като дойда. Случи се това, което трѣбваше да се случи: той пакъ ме оскърби, и още какъ, да знаешъ! . . . И тя заплака, както плачатъ оскърбенитѣ дѣца: жалостъ, яростъ, безсилие — всичко изражаваха тия сълзи, съ които само тѣзи слаби създания, женитѣ — изразяватъ си протеста противъ силата. — Азъ се невръщамъ вече при него, невръщамъ, — повтаряше тя, като хълцаше: моето търпение се свърши, не мога повече. . .

Азъ прибързахъ да ѝ смъкна върхната дрѣха и зехъ да ѝ растривамъ посинелитѣ отъ студъ ржцѣ. Тя ми позволяваше да ѝ обслужвамъ и се грижа за нея, както обикновенно дѣцата позволяватъ това на майка си, и безпрекословно испи една чаша вино, което азъ ѝ поднесохъ до посинелитѣ устни.

— Сега вий трѣбва да си отпочивите и успокоите, — казахъ ѝ азъ: твърдѣ сте развълнувана. Утрѣ ще говоримъ за всичко, а сега си лѣгнете.

Азъ ѝ отстъпихъ своята спалня, а самъ се премѣстихъ въ залата и прѣкарахъ нощъта върху пейката. Дълго врѣме слушахъ азъ, какъ Мария Павловна плачеше безъ гласъ, и едвамъ при зори заспахъ тѣжъкъ тревоженъ сънъ.

Когато азъ станахъ сутринъта и влѣзохъ въ трапезарията, Мария Павловна вече бѣше облѣчена и тъкмеше самоваря. Щомъ ме видѣ, тя весело се засмѣ и каза:

— Ето ви и домакиня най сетнѣ: гледайте — всичко е готово!

— Вий неспахте добрѣ тая нощъ, — казахъ ѝ азъ.

— Напротивъ, много по-добрѣ, отъ колкото прѣзъ послѣднитѣ двѣ години. Но я ми кажете, какво трѣбва да правя азъ сега?

— Незная, — казахъ азъ: но въ веѣки случай, каквото и да предприемете, въ мене ще имате единъ най вѣренъ и преданъ помощникъ.

— Тогава слушай, — ето какво мисля азъ. Първо, тамъ при она извергъ азъ никога вече се не връщамъ; да замина на нѣкъдѣ далеко, скъщо не ми се щѣ: азъ така се сродихъ и привикнахъ съ васъ, щото неизразимо тѣжко ще ми бжде да живѣя — безъ да ви виждамъ. Ето моитѣ планове: ще отворя едно училище тукъ у вашето село за дѣцата, гдѣто още нѣмаше такова. Ще си намѣря нѣкоя скромна стрѣхица изъ село

— и ще заживѣя като донски казакъ, животъ воленъ и свободенъ! Мжжъ ми, то се знае, не ще ми даде нищо, но пѣкъ и нищо ми не трѣбва: азъ си прибрахъ своето — всички златни и брилянтови накити; ако ги продамъ, мисля, ще мога да събера около 800 рубли, — а за мене толкова сж доста.

— Добрѣ, но азъ мисля, че този животъ ще бжде тѣжъкъ за васъ, — вий сте научени да прекарвате охолно и спокойно.

— Охъ, защо ми казвате така? Нима могатъ се сравни тѣзи лишения съ постоянното нравствено истезание, което азъ съмъ търпѣла цѣли десетъ години! Най послѣ, слава Богу, ето на, вий живѣете. . . .

— Тѣй искамъ, тѣй живѣя. . . .

— И азъ сжщо. Вий само ми помогнете отначало.

— На драго сърдце! Не ще ли бжде по-добрѣ, да си отворите училището тукъ въ моята къща?

— Не, това е неудобно. . . .

— Страхъ ви е може би, отъ злословия?

— Ни най малко! — защо да ме е страхъ, когато азъ съмъ вече баба, а пѣкъ вий почти момче? Но ето какво приятелю, — подзе тя съ крайно любезенъ тонъ: прѣди всичко ний трѣбва веднжжъ за винаги да се обяснимъ за това. Азъ зная, че доста съмъ още красива и, възможно е, вий да се увлечете въ мене, но това нетрѣбва да бжде! Азъ твърдѣ много съмъ страдала, та не съмъ вече, за да мога се преда пакъ всецѣло на нови чувства, а пѣкъ вий. . . . вамъ не това ви трѣбва. . . . И тѣй, нѣка нашитѣ отношения си останатъ такива, каквито сж биле до сега; гледайте на мене като на своя родна сестра, а азъ ще ви обичамъ като синъ. Инакъ неможе — и нетрѣбва да бжде. Добрѣ ли е така?

— Добрѣ, извикахъ азъ, като виждахъ, че въ думитѣ ѝ нѣма нито сѣнка отъ кокетство.

— И така, вий ми помогнете само сега, при пѣрва стѣпка; азъ малко познавамъ вашето село, при всичко че много години съмъ живѣла тадѣсь, — та може би, да сбъркамъ въ нѣщо. Но ето що: вземете това, — и тя ми подаде възда съ златнитѣ и брилянтови накити, — когато ви се случи да идите въ града, продайте ги.

Азъ станахъ и отидохъ изъ село да търса удобно помѣщение за Мария Павловна, — което и намѣрихъ въ къщата

на една стара вдовица и наехъ. Като се връщахъ назадъ, ненадѣйно се срѣщамъ съ Чекунова до самитѣ порти.

— Жена ми у васъ ли е? — изрѣва той, като се качваше на коня си.

— У дома е, — казахъ азъ, като си помислихъ, че е безполезно да крия гдѣ се намира Мария Павловна.

— Избѣга най послѣ! но почакайте, азъ ще ви насоля вамъ кожата, ще ме помните вий мене . . . и, като избѣлва още нѣколко пеувни по мой адресъ, припна съ коня къмъ чифлика си.

Азъ расказахъ това на Мария Павловна, отъ което тя много се растревожи.

— Той предъ нищо нѣма да се спрѣ! трѣбва азъ поскоро да се прибера въ помѣщението си, защото, иначе, той ще ви докара много неприятности.

— Не, не бива, — енергично протестирахъ азъ: именно сега азъ нѣма да ви пусна. Потърпете нѣколко време, до като всичко поутихне и се позабрави, па тогава — Сбогомъ: помѣщението ви вече е наето; а сега това би било безумие.

— На другия день, когато Мария Павловна още слѣше, дойде околийския началникъ и при първа дума още грубо зѣ да ме пита: „какво право съмъ ималъ азъ да крия хорекитѣ жени у своята къща?“

— Неможе ли по-кратко и по-вѣжливо, господинъ началникъ? — отговорихъ му азъ: първо Мария Павловна никакъ не се крие, и второ, това не е ваша работа!

— Какъ не било моя работа, моля ви се! Г. Чекуновъ иска да се заведе съпругата му въ къщи.

— Г-нъ Чекуновъ е свършенъ глупецъ, дѣто се е рѣшилъ да се отнесе до васъ и ви натовари съ такава миссия. Въпроса за завежданието на съпруга може да бжде рѣшенъ само отъ съда, и вий голѣма грѣшка правите, дѣто си превипавате властта въ тоя случай.

Началника поуемкна.

— Но какъ тогава, моля ви се: г. Чекуновъ. . .

— Праздни работи! А за да не ви безпокои втори пѣтъ г. Чекуновъ съ подобни порѣчки, кажете му, че оная историйка въ гората — той знай коя — може да исплува на лице и тогава нека му мисли.

Началника си отиде, и съ това се свърши така да ка-

жа, официалното преслѣдване на Мария Павловна. Но Чекуновъ, като човѣкъ мстителенъ, нискъ и подълъ, залови се за тази работа инакъ и, като го бѣ страхъ да се отнесе до сѣда — тъй като въ такъвъ случай би се открило посѣгателството му на убийство — то той почна да води прикрита борба.

Щомъ Мария Павловна се поуспокои, премѣсти се въ квартирата си, която азъ ѝ бѣхъ наелъ, и започна да учи селскитѣ дѣца. Тази работа дойде по сърдце и ней и на селянитѣ, които съ рѣдка готовность си испращаха дѣчицата да се учатъ. Женитѣ, селянки, като знаяха положението на любимата си учителка, носѣха ѝ жито, кокошки, вълна и много други такива подарѣци, и ѝ се извиняваха само въ това, че не могатъ да ѝ възнаграждавагъ труда съ пари. Мария Павловна като че се подмлади, щомъ се видѣ въ такава полезна дѣятелность; тя горѣщо се предаваше на занятieto си, и ученицитѣ ѝ въ кѣсо врѣме направиха заблѣжителни успѣхи. Измѣнената ѝ душа, като че бѣ готова да прѣгърне цѣлия свѣтъ. Но Чекуновъ не се смиряваше, и понеже той неможа да доубие жена си съ своята тирания, рѣши най послѣ да я погуби съ подлостъта си. Съ помощта на Общинския писаръ, който строго осждаше „неподчиненностьта на жената на законния ѝ владика — мъжъ“, съставилъ единъ доносъ, че нѣкоя си именующа се дворянка Чекунова, занимава се въ селото Гърбатовка съ учителство и учи дѣцата на непозволено учение, при което внушава на невинната селска младежь безбожие, неподчиненность на властъта и други непотрѣбства, вслѣдствие на което явява се опасность за църквата и отечеството“.

Този недѣлпъ доносъ, при всичката му очевидна глупость, незакъснѣ да произведе своето дѣйствие, и училищния свѣтъ испрати едного отъ своитѣ членове да изслѣдва работата на мѣстото. При всичко че „внушението за безбожие и неподчиненность на властъта“ излѣзе кална и нахална лъжа — плодъ на болнитѣ умове и развѣяната фантазия на доносчицитѣ, обаче, сѣ пакъ на Мария Павловна ѝ забраниха да учителствува, гѣй като тя, ако и да бѣ съ солидно образование, но нѣмаше свидѣтелство, което да ѝ дава достѣжъ да упражнява педагогическа дѣятелность.

Това забранение, като молния порази бѣдната жена, и тя нѣколко дня плака непрѣстанно. Най послѣ тя рѣши да си продължи занятieto скришно, но азъ я въздържахъ отъ това, като ѝ обяснихъ безполезнитѣ и опасни послѣдствия отъ та-

кава една постъпка. Послѣ, когато първото впечатление на несправедливостта, която ѝ нанесоха, се поизглади, тя полела-лека се поуспокои и рѣши, както и да е, да се снабди съ свидѣтелство за правоучителствование. За тая цѣль тя трѣбваше да вземе книгата и да си припомни много, много забравени работи отъ дѣтинство Почти всѣка вечеръ ний прекарвахме наедно, и какви чудесни вечери бѣха тѣ! У насъ нѣмаше тайни; ний си повѣрявахме единъ-други всичкитѣ си мисли, и тази пълна откровенностъ създаваше около насъ атмосфера на здрави, чисто чедовѣчески отношения.

Азъ узнахъ изъ живота на Мария Павловна много работи, които по-напредъ бѣха тъмни за мене. Дѣйствително, трудно бѣше да се разбере, какъ е било възможно тази чиста, идеална личностъ да се събере съ такова животно, като Чекунова? Излѣзе, че това е проста — хилядо и първий пѣтъ повторяюща ся история въ нашия животъ. Мария Павловна била сираче и се въспитавала при деля си, престарѣла мома, фалшива и лицемѣрна фантазйорка, която, освѣнъ като не търпѣла никаква искра отъ индивидуалностъ въ внучка си, но и хищнически гризела беззащитната мома. Да се истрѣгне изъ тоя адъ възможно е било само посредствомъ встъпване въ бракъ, и Чекуновъ се явилъ въ ролята на желаемия освободителъ. Като неопитна мома, Мария Павловна видѣла въ своя годеникъ само единъ фантъ съ привлѣкателна вънкашностъ, а това, което най ѝ трѣбвало да види — невидѣла. Щомъ се оженилъ Чекуновъ, снелъ си отъ лицето маската на влюбенъ и, почти още отъ първата година, наченалъ да третира жена си като държанка. Разривътъ по между имъ отколѣ вече станалъ неизбѣженъ, и моето присѣствие, може би, само го ускори,

Най послѣ, Мария Павловна, като се подготви достатъчно. издържа испитъ и биде назначена за учителка при образцовото училище въ Т—ский Округъ. Това бѣше минутата на нейното тържество, и азъ никога нѣма да забравя, съ какъвъ, почти дѣтски, въсторгъ получи тя приказа за назначението си и какви радостни планове тъкмеше за своето бждще! . . . Скорс слѣдъ това обстоятелствата принудиха и мене да дойда тукъ, — така щото, ето вече двѣ години става отъ както не сме се виждали съ нея.

Прѣвъ това време ний водяхме дѣятелна преписка, безъ да се губимъ единъ-други нито день отъ предъ очи. Обаче,

сега, най вече прѣзъ послѣдно време, Мария Павловна зе да ми пише по-рѣдко, и повечето отъ писмата ѝ бѣхж пълни съ оплаквания, че здравieto ѝ е покъртено, и проникнати, при всичкото ѝ видимо желание да скрие това, съ нѣкакво си скърбно, безнадежно настроение. Оплакването, че не е здрава, сѣ по-често и по-често се повтаряше, меланхолията ѝ се усиливаше — а най послѣ и писмата ѝ се прекратихж съвсѣмъ. Като неподучихъ отъ нея почти цѣлдъ мѣсець никакво писмо, азъ се растревожихъ и телеграфирахъ ѝ, срѣщу която телеграмма получихъ, ето, това. Слушай, прочее, да чуешъ какво ми пише тя.

„Скъпий ми друже! Защо се вълнувашъ и телеграфирашъ? Не сме дѣца най послѣ. Трѣбва по-спокойно да гледаме на случайноститѣ въ живота. Да, азъ съмъ твърдѣ болна и въ продължение на цѣли три недѣли не съмъ ставала отъ лѣглоото си и неможахъ да взема перото, за да ви успокоя. Сега ужъ ми стана нѣкакъ-си по-добрѣ, при всичко че положението ми, азъ знамъ, е съвършено безнадежно: това го казва и самъ доктора, който ме цѣри. Колко е добъръ той! — такова обслужване, такава сърдечность и внимание немислимо е даже да очаквашъ отъ чуждѣ човѣкъ. Азъ го запитахъ, да ли ще можъ скоро да стана на крака; той отъ първенъ се мръщеше, спотайваше се, но най сетнѣ като че се ядоса: — „Но какъвъ съмъ азъ — Богъ ли какво, по вашему?“ извика той, а очитѣ му поплуваха въ сълзи. А-ха! — си помислихъ азъ: дѣто ще се рѣче, работата ми отива на злѣ. Обаче, сѣ пакъ щѣше ми се да чуя истината, и настоявахъ да ми я каже, като го увѣрявахъ, че съвършено спокойно ще му изслушамъ пресждата. — „Добрѣ, кога е така, — каза горкия, — нѣма да лѣжа: по-вече отъ двѣ недѣли не ще живѣйте.“ — Ето какъ съмъ! Мене отколѣ ме понаболѣваха гърдитѣ, даже още тамъ а пъкъ азъ си мислѣхъ, че това е просто само така. Но не било така; сега се разбра, че нѣкаква си проклѣта, ничтожна бацилла свила си гнѣздо въ моитѣ дробове и иска, щото азъ да умра! Да, азъ ще умра и скоро ще умра. Но колко ми се иска да поживѣя още, колко ми се иска да посрѣщна поне още една пролѣтъ, да послушамъ какъ шуми зелената листва, да се погрѣя на слънчевитѣ лъчи Знайте, азъ, при всичко че косата ми вече се бѣлей, още не съмъ живѣла! Но не, защо да мечтая за туй, което нѣма да бжде, не може да бжде! . . . Какво — азъ съмъ готова; само че

тѣжко е да мрѣ човѣкъ осамотено . . . Наистинна, ученицитѣ ми и душата си даватъ за менъ, гдѣто се казва, — и азъ така сѣщо ги обичамъ — обичамъ ги като свои собствени чада, — но сега тѣ сѣ чужди за мене. Тѣхнитѣ хубави очички, веселия имъ смѣхъ и здравитѣ имъ, румени като праскова личенца — просто ме смущаватъ: всичкитѣ ще живѣятъ, дълго ще живѣятъ, а пѣкъ мене слѣдъ двѣ недѣли ще ме глождатъ червеитѣ! . . . Страшно е, наистина да се мрѣ! а още по страшно е това, че съмъ самичка, самичка . . . Искане ми се участието на близка, сродна менъ душа, иска ми се за послѣденъ пѣтъ да чуя мила, сладка дума. Его-на сега: високо, високо ми се надигатъ гърдитѣ, — а въздухъ сѣ нѣма и нѣма, и сърдцето сѣ по-силно и по-силно бие, така силно, щото струва ми се, че то ей сегичка-на ще се прѣсне отъ тая непосилна работа. Това значи, смъртѣта приближава. Но зная, тя не сегичка ще ми нанесе рѣшигелния си ударъ: тя не бѣрза, понеже е увѣрена, че жертвата ѣ нѣма да се отърве отъ нея. И така, азъ самичка, верѣдъ ноцната тишина ще умра; ще чувствувамъ, какъ кръвѣта ми капка-по-капка истива въ жилитѣ, какъ мозѣка прекратява своитѣ дѣйствия . . . О, страшно, страшно! Не ме оставай да испитамъ тѣзи мѣки, друже мой, — въ името на най святото ти на тоя свѣтъ, моля ела по-скоро! Азъ нема да те задържа много: ще те поглѣдна веднѣжъ, ще ти стисна ржката и ще умра, утѣшена и спокойна, като те благословя за новъ животъ съ оная, която ти въ писмата си наричаше ангелъ. Ахъ, азъ искамъ, щото и ти и тя да бждете щасливи, и моята послѣдна молитва ще бжде за васъ. Утѣшете, прочее, умирающата: ето това е за послѣденъ пѣтъ; повече азъ пикога и съ нищо ще щѣ те безпокоя“

Василъ Николаевичъ сгъна писмото и го тури въ пазвата си. Ольга неподвижно сѣдеше, съ увиснала глава, и сълзитѣ ѣ, безъ да ги чувствува тя сама, капѣха като градъ върху тревожно-развълнуванитѣ ѣ гърди.

Прев. И. М. Д-въ.

УМСТВЕННИЯ ПРОЛЕТАРИАТЪ

И

Бждщия студентчески социалистически международен конгресъ.

Социалистическото движение, слѣдъ като обхвана маситѣ, втурна се въ университетитѣ, въ висшитѣ училища, въ гимназиитѣ и намѣри тамъ свои привърженици изъ между учащата се младежъ.

Единъ урокъ естествено се извлича отъ този фактъ; той е образа за распространението на освободителната социалистическа идея въ таквази форма, въ каквата ни я представя модерния наученъ социализмъ.

До като социалистическитѣ утопически теории намѣрваха своитѣ огнища на распространение, — ще кажемъ не само своето огнище на распространение, но и своето теоретическо развитие — въ просвѣтенитѣ слоеве на обществото, които сж обикновенно охолнитѣ, богатитѣ слоеве, и отъ тамъ като една милостъ се одървостяваха да влѣгватъ въ маситѣ, модернитѣ социалистически теории получаватъ своята обработка и развитие, иматъ огнището си въ маситѣ, и отъ тамъ минаватъ и ставатъ достояние на просвѣтенитѣ умове.

Въ предишно време вървежътъ на социалистическитѣ идеи бѣше отъ горѣ на долу, сега е отъ долу на горѣ.

Преди отъ просвѣтенитѣ маси къмъ пролетариата, сега отъ пролетариата къмъ просвѣтенитѣ маси.

Предишната формула: „надѣждата ни е на младежъта“, се замѣни съ „надѣждата ни е на пролетариата.“

Констатиранieto на това обстоятелство ни е нужно, за да дойдемъ до по-нататашни заключения. Първото отъ тѣзи заключения е, че появяванието на социализма въ университетитѣ трѣба да тълкуваме отъ една гледна точка, различна отъ тази, съ която сж го тълкували преди нѣколко десетки години. Не е възможно да се задоволяваме съ простото обяснение,

че младежта е възприимчива поради своята живостъ, предприемчивостъ, впечатлителностъ къмъ всичко, което е ново и бие на чувствата. Позволено ни е да се съмняваме въ наклонността на младитѣ аристократчета и буржуа, които сж израстнали въ атмосферата на удоволствията, раскоша и безгрижността, дрессирани като ловджийски кучета на етикета, къмъ работническия социализмъ, който диша грубостъ и неблагоприятностъ. Деликатната ржка се чувствува крайно неудобно въ черната и попукана работническа ржка. Напредъ работата обстоеше друго яче. Социализмътъ имаше за цѣль освобождението на маситѣ, но всѣко съприкосновение съ тѣзи маси бѣше свѣтотатство. Социализмътъ бѣше салоненъ, аристократически. Филантропитѣ буржуа казваха на работницитѣ: „ний искаме да ви помогнемъ, но вий стойте на страна; за нашата цѣль вашата помощъ не ни е нужна“. Това бѣше една хубава маневра на буржоазията да отвърни работницитѣ отъ правия пътъ.

Въ полза на нашата тема говори още и това обстоятелство, че тѣй като ний, социалиститѣ не апелираме къмъ чувствата, тѣй като ний не биемъ тамъ, гдѣто — спорѣдъ логиката на буржуата — трѣбва да биемъ, за да получимъ нѣщо; то очевидно е, че побужденията на младежта трѣбва да ги търсимъ другадѣ, не въ стрѣмдението къмъ идеалното, къмъ което ний, които живѣемъ и се движимъ въ единъ свѣтъ повече отъ дѣйствителенъ, се отнасяме доволно скептически. За да достигнемъ до откритието на тѣзи особенни причини, ний трѣбва да прибѣгнемъ къмъ изслѣдованието и наблюдението — единствения методъ, когото признаваме за наученъ.

* * *

Всѣка година висшитѣ и срѣднитѣ училища на цивилизования миръ (като разбираме подъ това, както всичкитѣ чисто занаятчийски, тѣй и общеобразователни заведения) испущатъ съ хиледи и хиледи свършивши: юристи, медици, механици, инженери, техници и пр. пр. Каква е по-нататашната сждба на тази армия — учени глави? Заеманието на служба или, да се изразимъ по-ясно, „кариерата“ — ето цѣльта на тѣзи силни глави. Кариера и кариеризмъ сж станали синонимъ на ругателни епитети. Това е единъ предразсждкъ. Кариериститѣ сж хора, които съ своитѣ придобити знания, турнати въ услуги на обществото

(sic). искарватъ своя хлѣбъ. Това сж организми, които се борятъ за своето сществуване. Прѣдъ вѣжко, който се бори, ний си снѣмаме шапката, ний го уважаваме, защото и сами ний се борамъ. Първо обстоятелство за забѣлѣзване. Но да идемъ по-нататакъ. Слѣдъ думата „общество“ ний турнахме „sic“. Социалиститѣ другари навѣрно ни разбраха, какво искаме да кажемъ; но, за да нѣма оговорки, нека се обяснимъ. Днесъ ний преживяваме великото господство на капитала; всичкитѣ общественни учреждения, като захванемъ отъ държавната администрация и свършимъ съ благотворителнитѣ дружества, иматъ за цѣль защитата на това господство. Тѣ сж неговата желѣзна броня. Всички, които служатъ въ защитителната крѣпостъ на капитала, служатъ на самия него. Духовнитѣ пастири, които служатъ въ храма на Господа, служатъ на самия Господъ. Университетитѣ, висшитѣ и срѣдни училища сж фабрицитѣ, гдѣто се приготвятъ тия службаша, тѣй необходими за производството, както и проститѣ работници. Въ назначението си „ученитѣ глави“ не се отличаватъ въ нищо отъ работницитѣ; но не е само това, което оподобява положението на карьериститѣ съ работницитѣ: отъ това общо свойство проистичатъ и други още. Капиталтъ купува работническата физическа сила срѣщу извѣстно възнаграждение, както всѣка стока; той сжщо тѣй купува и умствената сила. Работници сж нуждни, за да се тури въ движение механизма на производството; сжщо така сж нуждни и механици, и инженери, и химици, и техници, и писари, и смѣтници. На капиталистическата държава сжщо тѣй сж нуждни и чиновници, и доктори, и разсилни. Отъ страна на ржчния, на физическия, на мускулния пролетариатъ се исправя интелектуалния, мозъчния пролетариатъ. Той е по-малочисленъ, но неговата економическа позиция е сжщата, и въ нѣкои държави, както у насъ, една часть отъ него „чиновническия пролетариатъ“ играе историческа роль въ свалянieto и качванието на правителствата.

Да минемъ по-нататакъ. Идентичното положение на този класъ съ мускулнитѣ работници го прави да пренася всичкитѣ теготии на буржуазното производство. Той е подчиненъ на всичкитѣ закони, заправляющи това производство. Да не говоримъ за други, нека споменемъ закона на конкуренцията. Подъ дѣйствието на този законъ, справедливо нареченъ „жестокъ“, часть отъ този пролетариатъ бива лишавана отъ ката-

дневния си хлѣбъ. Подъ конкуренцията на своитѣ братя безъ работа, истинска резервна армия, платата на занятитѣ интелектуални работници пада, и тѣ сж длѣжни да прекарватъ мизеренъ животъ, а първитѣ сж принудени да хлопатъ, да се молятъ, да търсятъ и твърдѣ часго да просятъ като послѣдния слѣпецъ.

Вѣрваме сега, положението, което развивахме въ нашата тема, да е станало ясно: интелектуалния пролетариатъ сжществува и е подчиненъ на сжщитѣ лишения и страдания, търпи сжщата подчиненность, надъ него тѣгне сжщото иго — игото на капитала.

Нека приведемъ нѣколко иллюстрации, които още по-добрѣ ще освѣтлягъ въпроса. Тука ний ще бждемъ кратки, защото нашитѣ нѣколко реда иматъ характера на „пояснителни забѣлѣжки“ къмъ апела, когото читателя ни ще има удоволствието да прочете по долу.

Сенската префектура (въ Франция) бѣше издала миналата година прикана за запълванието на 299 мѣста, на която се отзоваха 21,088 кандидата, сир., 70 пѣти повече, отколкото бѣха нуждни.

Свободни мѣста:

Кандидати:

Помощници въ бюрата.	19	4398
Разсилни	4	3314
Учители	42	1847
Учителки	54	7133
Учители по рисуванieto	8	147
Учителки по рисуванieto	6	132
Чиновници въ „октроата“	165	2773
Надзирателъ	1	1338
	<hr/>	<hr/>
	299	21,088

Въ единъ отъ тази годишнитѣ броеве на виенското списание „Deutsche Worte“ бѣха посвѣтени слѣдующитѣ редове на економическото положение на докторитѣ.

„Медицината престава въ германскитѣ страни да служи за прехрана на тѣзи, които я практикуватъ“. Напослѣдъкъ въ Америка д-ра Г. Неманъ показваше въ „Medicæ Age“, че 65% отъ неговитѣ колеги сж принудени да напустнатъ занятието си. Въ Германия кризата става сжщо тѣй застрашителна, а, между прочемъ, това не го скриватъ и медицинскитѣ общества, които

равискватъ въ своитѣ засѣданія дѣйствиелнитѣ срѣдства да спасжтъ достоинството на докторитѣ предъ мизерията, която хлопа на гѣхнитѣ врати“.

„Претендирагъ, — продължава по нататакъ автора, — че положението на докторитѣ въ провинцията е по удовлетвориелно. Чиста иллюзия! Казватъ ни, че тѣ печедели въ Австрия отъ 3,000 до 10,000 лева; по всѣкога забравягъ да приуратъ съ цѣната на какви мжки и съ какви срѣдства. Смъртъта ги грабва преждевременно, изнурени отъ усиленъ трудъ и прилъпчиви болѣсти, придобити отъ своитѣ пациенти, като оставягъ единственото си богатство книги и инструменти, които сж биле принудени да купжтъ при усилени економии. Ами докторитѣ по нашитѣ голѣми градове? Всѣкой го знай, че да спечели доктора едно положение какво годѣ, длъженъ е да исхарчи 20 — 25,000 лева, инакъ той е осжденъ отъ рано да остане непознатъ“.

Ами у насъ, въ България?

Положението на докторитѣ е добро, много отъ тѣхъ си създадоха положение, „направиха пари“; такива се исписватъ отъ списъцитѣ на интелектуалния пролетариатъ. Обаче, слѣдъ малко врѣме новитѣ, младитѣ доктори ще видягъ, че занятието на Хипократа е много неблагоприятно.

Адвокатитѣ въ продължение на петъ години сж нарастнали съ 25 %, това е вече единъ симптомъ на „адвокатски гладъ“, резултатъ отъ адвокатско изобилие. Празднината въ мизерията (ако я има) ще я довълни новия нашъ юридически факултетъ.

Слѣдующитѣ редове отъ официозния в. „Свобода“ брой 5471 сж важенъ документъ: „Наплива отъ кандидати за служение по желѣзницата расте отъ день на день повече, особен-но въ София. За най малкото вакантно мѣсто се явяватъ толкова охотници, щото управлението се намира въ недоумѣние, на кого да го даде. Това е едно много жалостно явление, на което трѣба да се търси цѣръ“.

Единственония цѣръ, когото могатъ „патриотитѣ“ да намѣргатъ, то е, да затварягъ напливающитѣ въ „Черната-джамия“ и държавата да имъ дава хлѣбъ!

Разрѣшаванието на тѣзи въпроси не е по силитѣ нито на педирасофилитѣ около „Свобода“, нито на езуититѣ при „Б. Зора“, които по-рано подигнаха този въпросъ.

Читателю, сега не ни остава нищо друго, освѣнъ да се

повърнемъ къмъ зачекнатия въпросъ за „причинитѣ на социализма въ университетитѣ“. Но тѣзи причини сега вече станаха ясни.

Всѣки студентъ още на университетската скамейка предчувствува бѣдѣщото си положение. Предъ него се рисува безизвѣстността, въ която той е хвърленъ, еднажъ влѣгалъ въ живота. Неговата сѣдба, дѣйствително „черна“, простира грознитѣ си рѣжа, още до като той не я е испиталъ. Грубия гласъ на голѣмца: „нѣма служба“, на фабрикантина: „нѣма мѣсто“, раздражава още въ университетската атмосфера тѣпнѣчето на неговото ухо. Скиталець или „инженеринъ“ както казватъ въ насмѣшка, да истрива пейкитѣ или клюмналъ въ нѣкое адвокатско писалище напусто да се проява и да чака клиентина дрѣмящъ въ докторския кабинетъ, или да чака идването на нѣкой боленъ. Подчиненостъ, гладъ, мизерия, насмѣшкитѣ и грубоститѣ на тѣзи, които иматъ царата — его какво го очаква.

Не, този яремъ е тѣжъкъ, непосилень. При катадневнитѣ ни трудове и занятия тази награда ни безчести, унижава и преждевременно истрѣбва отъ лицето на земята, слѣдъ като сме преминали великитѣ испитания и вкусили всичкитѣ горчевини на живота.

Слѣдъ всичко това ний ще кажемъ социализмътъ е наше право, както и право на работницитѣ, на угнетенитѣ!

Социализмътъ влѣгва въ университетитѣ не презъ тѣзи порти на фасада, на които е написано „великодушие“ а — „интересъ“; не прѣзъ тѣзи, гдѣто се чете „любовъ къмъ ближния си“, а — „умраза къмъ експлоататоритѣ“; не защото ни се проповѣдва „милосърдие“, а защото инстинктътъ ни диктува „борба“.

Е добръ, нека всѣкой, който се причислява къмъ нашитѣ редове на „интелектуаленъ пролетариатъ“, си турни ржката на сърдцего и се попита не е ли това тѣй? — При положителния отговоръ да се присѣдини къмъ дѣлото, което западнитѣ другари предприематъ, да имъ изрази своето съчувствие, както той счита за възможно.

А П П Е Л Ъ

КЪМЪ СТУДЕНТИТЪ СОЦИАЛИСТИ ОТЪ ВСИЧКИ СТРАНИ.

Скъпи другари,

Въ съгласие съ Белгийската Социалистическа федерация на студентитѣ и бивши студенти, студентския социалистически серклъ (кръжокъ) въ Женева взема инициативата за организирането на втория международенъ студентчески социалистически конгресъ, който ще се събере презъ мѣсець Октомврий настоящата година въ нашия градъ.

Другари.

Нашия бждщъ конгресъ, както и студентския социалистически конгресъ въ Брюкселъ презъ 1891 г. въ всичкитѣ свои рѣшения ще се основава на принципа на классовата борба.

Ний сме убѣдени, че искаваме мнѣнието на всички студенти социалисти, като заявяваме, че едно социалистическо движение между студентитѣ има толкова повече своитѣ основания за развитие, когато то исхожда не отъ широки и неопредѣлени положения, а има за основа непосредственната защита на материалнитѣ интереси.

Ще ни забѣлѣжатъ, че между студентитѣ не съществува раздѣление на классове, че тѣ съставляватъ едно цѣло, че тѣ сж равни предъ науката и че тѣ иматъ еднакви интереси — интереситѣ на науката.

Обаче, нищо подобно! Това въображаемо равенство прилича на равенството предъ закона, могщето и силно орждие за господство и експлоатация въ рццѣтѣ на буржуазията.

Съвременния университетъ е отражение на модерното общество: до като едни постѣпватъ въ университетитѣ да намѣрятъ въ науката едно развлѣчение, други сж тамъ — и тѣ сж множеството — да добиятъ необходимитѣ познания за искарвание катадневния хлѣбъ, да си набавятъ необходимитѣ срѣдства въ борбата за съществуване.

Първитѣ образуватъ аристокрацията на университета, вторитѣ сж паритѣ —интелектуалния пролетариатъ.

Нашия конгресъ ще представлява интереситѣ на послѣднитѣ и ще търси сръдствага да организира тѣзи, които днесъ върху студентческата скамейка, ще идхтѣ утрѣ въ фабрицитѣ, въ затворитѣ, въ ателиетата, като механици, инжинери, техници и пр. и пр. да се турнатъ въ служба на капитала:

Да, тѣзи послѣднитѣ сж роби на капитала сжщо тѣй, както и рѣчнитѣ работници.

И ето защо едно студентческо движение ще бжде като допълнение на работническото. Далечъ отъ да сме раздѣлени отъ работницитѣ, ний имаме сжщитѣ интереси като тѣхъ, ний ще сме подчинени на сжщитѣ унижения. Ний преслѣдваме сжщата цѣль, единствено която е въ състояние да ни издигне на висотата на нашето достойнство, да гарантира нашето сжществувание и свобода: *социалистическото общество*.

За да достигнемъ тази цѣль ний трѣбва да се организираме, да се приготвимъ още въ университета за свѣщената борба, която, единъ пѣтъ влѣзла въ живота, ще водимъ активно въ сдружие съ работницитѣ за унищожението игото на капитала.

Върху васъ, студенти социалисти отъ всячкитѣ университети и висши училища на цивилизования миръ, ний расчитваме да работимъ наедно за задачата, която си поставя бждщия конгресъ. Вашето присѣствие ще ни насърдчи и вашето участие ще ни даде необходимитѣ гаранции за побѣдата.

Да живѣе международния социализмъ!

Да живѣе съюза на интелектуалния и рѣчния пролетариатъ!

Организационната комиссия.

P. S. Дневния редъ ще бжде съобщенъ по-послѣ. Съобщенията за участие въ конгреса и предложенията за дневния редъ, както колективни тѣй и лични, ще бждатъ испращани до секретаря.

За да може комиссията да опредѣли дневния редъ на конгреса, ний молимъ всичкитѣ групи и личности да испратятъ своитѣ предложения най късно до мѣсець юлий на слѣдующия адресъ:

M-r J. Sigg

Народенъ представитель-социалистъ
I. Rue Pradier, I, Genève.

Или до подсекретаря на комиссията:

K. Rakowsky

Route Caroline, 6

Geneve.

Последния адресъ даваме за улѣснение на българскитѣ ни другари.

Р Ъ Ч Ъ

произнесена отъ нашия сътрудникъ Кръстя Раковски
на работническия митингъ на 1 Май въ Женева.

Гражданки и граждани.

Като излизамъ предъ Васъ, азъ изпълнямъ единъ дългъ къмъ моитѣ другари отъ студентския социалистически серклъ (кръжокъ) и българския социалистически клубъ, които ме избраха да взема думата отъ тѣхно име при този тържественъ случай.

Отъ тази дѣйствително международна трибуна азъ Ви поднасямъ поздравленията на моитѣ другари студенти социалисти, които се считатъ като една нераздѣлна група отъ работническата партия.

Макаръ и тѣхнитѣ университетски занятия да ги раздѣлятъ сега отъ Васъ, но тѣ ви сж съединени отъ сждбата, която ги очаква еднѣжъ влѣзли въ живота.

Да, не трѣбва да се правятъ илюзии!

Бъдщето на множеството отъ учащата се младежъ далечъ не е

завидно. Това множество направо или косвенно като инженери, механици, техници или като доктори, адвокати, учители е принудено въ борбата за съществуване да пренесе своитѣ услуги на съвременния капиталистически строй. Съвременния университетъ е фабрика, гдѣто се приготвятъ умствени работници също тъй необходими за производството както и ржчнитѣ. Като такива, като работници тѣ трѣбва да претърпятъ всичкитѣ нещастия, всичкитѣ неправди, всичкитѣ подчинености, — логическитѣ слѣдствия на съвременния режимъ. Съзнанието на това преходно и неопредѣлено положение кара студентитѣ да прегръщатъ освободителната социалистическа идея. Ето защо ний сме солидарни съ васъ и манифестираме днесъ наедно и бждете увѣрени, че тъйи братска солидарность вѣма да престане презъ рѣшителната минута на борбата.

Поднасямъ ви още братскитѣ поздравления на моитѣ другари по дѣло въ България, които въ тази далечна страна се борятъ за преуспеванието на същитѣ идеи—идейтѣ на социализма, като търпятъ преслѣдванията и гоненията на едно правителство, което макаръ и конституционно, но не по малко деспотическо и самовластно отъ руското!

Работници, скъпи другари!

Днешната манифестация изразява не само идеята на работническия интернационалъ, тя е не само неоторимо доказателство за международната солидарность на работницитѣ, не; нѣщо повече: тя освѣщава борбата, която всемирния пролетариятъ е предприелъ за придобиванието на осмочасовия работенъ день.

Днешния день е посрѣщнатъ съ вика да живѣе осемчасовия работенъ день, както въ стария тъй и въ новия свѣтъ; върху брѣговетѣ на Темза както и върху тъйи на Сена, отъ самъ и отгатакъ на Вогезитѣ, Пиренеитѣ, Алпитѣ и Карпатитѣ!

Важни промѣни обѣщава реализиранieto на тази реформа.

Но нима е нужно да се указва на работницитѣ значението, важността и голѣмитѣ послѣдствия за подобрението на тѣхното положение съ осщесгвяванието на това искание, рѣшително най интернационално? Нима е умѣстно да се казва на работника: Приятелю въ интереса на твоя классъ, въ интереса на твоята фамилия, въ интереса на твоитѣ дѣца, на тебе самаго е да се стараешъ, колкото е възможно, по скоро да прокарашъ въ дѣйствителността това колкото справедливо, толкова и логическо искание?

Азъ вѣрвамъ, че не.

Обаче ако е вѣнъ отъ всѣкакво съмнѣние, че на работника повече отъ всѣки другъ е дадено да разбере важността на легалното ограничение работния день на осемъ часа, не по малко вѣрно е, че тази обществена реформа, както и всѣка велика реформа срѣща отъ началото опозицията на известни категории работници или пъкъ се натъква на тѣхната индиферентностъ. Опозицията, която ни правятъ управляющитѣ и представителитѣ на господствующата класа е понятна и естествена. Тѣ дѣйствуватъ въ интереса на своя класъ, но като обличатъ своитѣ пристрастни аргументи въ една научна макаръ и лъжлива обвивка, тѣ сполучватъ да въвлекатъ въ своята опозиция известно число работници отъ не добръ освѣтленитѣ върху своето собствено положение.

Е добръ, нашата задача е да покажемъ до колко аргументитѣ на нашата приятелка буржуазията сж лишени отъ всѣкакви основания.

Първата важна забѣлѣжка, която ни се прави, е, че съ ограничението работния день на осемъ часа ще се турнатъ прѣчки на индустриалното производство. Нашитѣ врагове разсжждатъ по слѣдующия начинъ: тѣ казватъ, че разносцитѣ на производството и слѣдствие па това распродаванието на произведенитѣ предмети ще се намали силно, защото самитѣ тѣ ще заскъпнатъ. Обаче навсѣкждѣ, гдѣто работния день е билъ ограничаванъ, ставало е противното. Нашия серклъ е издалъ по случай първия май една публикация, гдѣто е показано съ цифри на рѣка, извлѣчени отъ международнитѣ статистики, че навсѣкждѣ ограничението на работния день е било послѣдвано съ издиганието срѣдното годишно производство на четовѣяа. Струва ми се, излишно е да ви привеждамъ тука тѣзи цифри, още повече че вий всички имате въ рѣцетѣ си тази публикация. Въ сжщата тази публикация вий ще намѣрите доводи противъ „лъжливитѣ приятели на пролетариата“, които не изгубватъ никой случай да повтарятъ, че „работницитѣ нищо не ще спечелятъ съ ограничението на работния день на 8 часа, защото надницитѣ имъ ще бждатъ намалени. При такива условия тѣ всѣкога можтъ да добижтъ ограничението на работния день, но каква полза отъ това?“ Обаче ако има абсурди въ аргументитѣ на икономиститѣ — храненици на буржуазията, то въ горнето разсжждение тѣзи абсурдности най изобилватъ. Именно

за това, защото това не сж работнитѣ часове (дължината или краткостѣта на работния день) които опредѣлят височината на надницата, а конкуренцията, която работниците правятъ помежду си. Съ усиляването на тази конкуренция надницата пада, а съ отслабването ѝ — надницата се увеличава. И тъй като ограничаването на работния день ще отвори достъпъ въ производството на много, които днесъ се скитатъ безъ работа, конкуренцията между работниците, които принасятъ своята стока, работната си сила, за продажъ, ще се намали, а платата — уголѣми. На всѣкъ кадѣ срѣщаме доказателства. Въ Англия, въ Америка, въ Австралия, гдѣто работния день е по краткъ, надниците сж чувствително по-високи, отъ колкото въ другитѣ страни.

Ако има зрънце отъ истина въ аргументитѣ на буржуазнитѣ икономисти, то е, че съ ограничението на работния день ще се намалятъ дивидентитѣ на буржоазията, защото ще се ограничи пространството на експлоатацията. А това и ний искаме, къмъ това се стрѣмимъ!

„Вмѣсто да искате 8 часа работенъ день, старайте се да спестявате, въздържайте се отъ пиение и ѣденіе—ето задачата на единъ истински работникъ, на единъ съзнателенъ гражданинъ“ — това ви проповѣдва даромъ буржуазията въ църквата и проповѣдниците чрѣзъ кюретата и пасторитѣ — най пристрастнитѣ свои защитници. Колкото до насъ ний се покланяме почтенно прѣдъ високитѣ лица на църквата, които, пълни съ свѣтій духъ, не ядѣтъ и не пиятъ никога. Нѣщо повече, ний се задължаваме да слѣдваме тѣхния съвѣтъ. Нева бждемъ послѣдователни. Ний ще почнемъ съ *сиестиваніето* на нашата работна сила, единствения ни источникъ за съществуване, ний ще захванемъ отъ *съхраняването* на нашето единствено богатство; ний ще се *въздържаме* да работимъ 11 и 12 часа. И вмѣсто да се истошаваме физически и морално, вмѣсто да прекарваме единъ клѣтъ животъ, преждевременно повѣхналъ, ний искаме да достигнемъ едно съществуване по чловѣческо и по дълго.

Остава ни да отхвърлимъ единъ послѣденъ доводъ на нашитѣ противници. Ний социалиститѣ високо заявяваме, че единственото дѣйствително срѣдство за добиваніето осмочасовия работенъ день е политическата борба — намѣсването на пролетариата, организиранъ като классова политическа партия, въ законодателнитѣ тѣла на страната.

Забълезватъ ни, че работниците тѣй сжщо могатъ да добиятъ осмочасовия день съ съгласието на патронитѣ (господаритѣ) или пъкъ посрѣдствомъ гревитѣ. Не е необходимо, щото пролетариата да се ангажира въ политическа борба.

Гревитѣ — ний не презираме тѣзи срѣдства; социалиститѣ сж първитѣ, които ги препоръчваха. Тамъ, гдѣто работниците сж успѣли чрѣзъ тѣзи срѣдства да добиятъ ограничаванieto работния день на 8 часа, тѣ сж били принудени да прибѣгнатъ къмъ държавната намѣса за да въспрѣтъ реакцията. Тѣ сж били принудени да искатъ необходимитѣ гаранции противъ господаритѣ, които съединени могатъ да накаратъ утрѣ работниците да се възвѣрнатъ къмъ стария режимъ.

Отъ друга страна фактъ е, че въ повечето случаи, почти въ 70 % гревитѣ свършватъ несполучливо — съ една дума, въ странигѣ на дългото капиталистическо минало и настояще гревитѣ сж загубили силата си и сж отстъпили мѣсто на политическата борба.

Буржуазията далечъ не иска да прави отстъпки. Само подъ давлението на угрожающата народна воля, напръгната до послѣдни сили, буржуазията отстъпва.

Да се истръгне отъ французската буржоазия закона, който ограничаваше работния день на 12 часа, нужно бѣше февруарската революция въ 48 г. Да се истръгне отъ Английската буржоазия Factory Act отъ 1851 г., нужно бѣ великото политическо движение на английския пролетариатъ, нарѣчено чартизмъ. Нужно бѣше давлението на едно прошение, подписано отъ 3 и $\frac{1}{2}$ милиона английски работници, поднесено на Вестминстерския парламентъ. Въ послѣдньо време въ Белгия, за да се добие всеобщото гласоподавание, народа трѣбаше да възстане, и само подъ страха на една близка революция правителството на „царя отъ корá“ (roi de carton) отстъпи.

Е добръ, това сж исторически факти, които не трѣба да игнорираме. Урока, който логически се извожда отъ тѣзи факти, е, че само посрѣдствомъ политическата борба, само съ побѣдоносния вървежъ на пролетариата къмъ държавната машина можемъ достигна нашата цѣль.

Другари по дѣло,

Тази е четвъртата година, откакъ всемирния пролетариатъ манифестира първий май, отъ какъ той проявява своята непо-

колебима воля да преобрази съвременния общественъ редъ.

Въпреки че работниците отъ всѣкадѣ заявяваха своитѣ мирни намѣрения да манифестиратъ въ тишина, буржоазията, жедна за кръвъ, жедна за събития, съ които иска да компрометира работническото дѣло предъ лицето на индиферентната частъ на народа — за жалостъ още доста голѣма, чрѣвъ своя органъ полицията и войската предизвиква мирнитѣ манифестанти. Римъ, Клиши, Фурми, Лодзе сж широкитѣ гробници, гдѣто много отъ нашитѣ другари мирно сложиха своитѣ кости.

Мъченици паднали за нашето дѣло, герои които съ своята самоотверженостъ освѣтиха нашето минало, дадоха ни урокъ какво да вършимъ въ настоящето и ни осигуриха бжджцето.

Поклонъ предъ праха на загиналитѣ ни другари!

Поклонъ предъ памятьта на падналитѣ ни другари Бедгийци въ Анверсъ, Монсъ, Брюксель.

Братски привѣтъ до всички, които въ капиталистическитѣ тѣмници на Америка и Европа, въ Сибирь, въ Нова Каледония, въ Кайена искупуватъ своята преданостъ на общото социалистическо дѣло.

О, велико е това дѣло, велики сж и неговитѣ жертви; та единствената достойна почетъ, която ний можемъ да възвѣрнемъ тѣмъ, е като осъществимъ тѣхната послѣдняя воля, свѣщенния имъ завѣтъ — изпълнителя на който е всемирния работнически класъ — пълното освобожделение на пролетариата.

РЪЧЬ

КЪМЪ ФРАНЦУЗСКАТА МЛАДЕЖЬ

отъ

Емиль Зола.

Голѣма честъ и голѣмо удоволствие ми направихте, като ме избрахте за председателъ на този ви годишенъ банкетъ. Младежъта! нѣма по-добра и по-очарователна другарка; нѣма слушатели по-симпатични и предъ които сърдцето да се растворя по-широко въ желанието си да бжде обичано и изслушано. (*Аплодисменти*).

Ето, уви, че азъ настѣпвамъ на възраст, когато се започва съжалението, че не си вече младъ, когато вниманието ви се поглъща отъ приидванието на младежъ, която расте задъ васъ.

Тѣ сж, които ще ни оцѣняватъ и които ще продължаватъ съвременното намъ дѣло. Азъ осѣщамъ въ тѣхъ ражданието на бжджцето. По нѣкой пътъ се питамъ, съ едно извѣстно безспокойство, какво ли ще отхвърлятъ тѣ отъ насъ и какво ли ще запазятъ, какво ли ще стане нашето дѣло въ тѣхнитѣ рѣцѣ, защото само тѣ могатъ го направи окончателно. То нѣма и да съществува, ако тѣ не го подемаатъ за да го разширчатъ и довършатъ.

Ето защо азъ страстно слѣдя движението на идеитѣ въ съвременната младежъ, като чета вѣстницитѣ и списанията на най напредналата частъ на обществото, като се мъча да бжда въ течението на новия духъ, който въодушевява нашитѣ училища, като се усиavamъ, съ една рѣчь, да слѣдя васъ, умѣтъ и волята на утрѣшний день. (*Нови аплодисменти*).

Истина е, Господа, тукъ е замѣсенъ и егоизма! Азъ не ще го скрия. Азъ приличамъ до негдѣ на работника, който доискарва кжщата, гдѣто той смѣта да подслони своитѣ стари кости, и който се безспокои, какво ли ще бжде утрѣ времето! Дъждътъ ще развали ли стѣнитѣ му? Ако вѣтрътъ духа отъ сѣверъ, не ще ли му задигне покрива, а най вече, достатъчно

здрaво ли е градилъ той за да противостои на бурята? Да ли не се е скъпилъ той съ упорнитѣ материали и съ часoветѣ отъ усиленъ трудъ?

Азъ не отивамъ до тамъ да мисля, че най великитѣ нѣща се свеждатъ на идеята, да просъществувашъ единъ моментъ поне въ вѣчното развитие на чeлoвѣческiй умъ.

Било би вече и тѣй прекрасно, ако си билъ презъ време на единъ часъ носителъ на идеитѣ на една генерация.

И тѣй като на една литература не може ѝ се даде оупрѣдѣленъ образъ, тѣй като всичко се развива непрестайно и всичко начева отново, трѣбва да се очаква да видимъ пораждането и нарастванието на младитѣ, които ще ни замѣстятъ, които ще заличатъ, може би, дори и споменътъ за насъ.

Но въ сжщность, предъ вѣкътъ, който се ражда, азъ имамъ повече симпатии, отколкото възмущения. И нека азъ загина, прочее, и нека цѣлата моя генерация загина съ мене заедно, ако наистина ний не заслужаваме нѣщо по-добро, отколкото да вървимъ въ миналото, намѣсто да бждемъ отъ ония, които искатъ да вървятъ къмъ свѣтлината! (*Продължителни ржко-илескания.*)

Господа, азъ чувамъ често да казватъ, че позитивизмътъ билъ надвилъ, че натурализмътъ умрѣлъ, че науката била на пжть да претърпи едно фиаско въ областта на нравственнiй миръ и на чeлoвѣческoтo благополучие, които тя обѣщавала.

Вий може добрѣ да оцѣните, че азъ не мисля да рѣшавамъ тука важнитѣ задачи, които тѣзи въпроси повдигатъ; азъ съмъ невѣжа, азъ нѣмамъ никакво право да говоря въ името на науката и философията; азъ съмъ, ако щѣте, просто единъ романописецъ, писателъ, който по нѣкой пжть, и то до нейдѣ, е отгатвалъ истината, и компетентността на когото е направена само отъ това, че много е наблюдавалъ и много е работилъ. (*Продължителни, еднодушни одобрения.*) И единствено въ качеството си на свидѣтель азъ ще си позволя да ви кажа, каква е била, каква поне е искала да бжде моята генерация, хората, които иматъ днесъ петдесетъ години и които вий, вашата генерация, ще нарѣче наскоро прадѣди.

Менѣ ми направи, презъ послѣднитѣ дни, при отварянието салона на Марсовото поле твърдѣ голѣмо впечатление особенния видъ на залитѣ. Искатъ да кажатъ, че това сж винаги сжщитѣ картини! Това е заблуждение. Развитието е бавно; но

какво щѣше да бѣде нашето изумление, ако можехме да въскрѣсимъ едновременнитѣ салони. Колкото до мене, азъ твърдѣ добръ си спомнямъ послѣднитѣ академически и романтически изложения.

Кждѣ 1863 г., „великото искусство“ (le grand art) не бѣше още въстѣржествувало; общия тонъ бѣше мраченъ, краскитѣ блѣдни, освѣтлението слабо. Послѣ, петнадесетъ години по-късно, слѣдъ побѣдоносното толкова оспорвано внимание на Мане, азъ си спомнямъ нови изложения.

Това бѣше като едно наводнение на свѣтлината, една грижа за истината, която правяше отъ всѣка кадра широко отворенъ прозорецъ върху природата, потопена въ свѣтлина. (*Продължителни рѣжкопльскания*). И още подиръ петнадесетъ години, азъ можахъ да констатирамъ да се повдига между тази свѣжа прозрачностъ на картинитѣ единъ видъ таинственна мъгла. Тамъ все още се види грижението за ясната живопись, но фигуритѣ сж отпущнати и нуждата за новизна повежда художника отвѣдъ областъта на мечтитѣ.

* * *

Ако азъ се спрѣхъ върху тѣзи три фрази на съвременната живопись, причината е, че тѣ ми се показватъ да резюмиратъ движението на нашитѣ идеи въ единъ поразителенъ образъ.

Генерацията, наистина, слѣдъ старитѣ иллюзии, на които ний бѣхме само продължателитѣ, помъчи се да отвори широко прозореца върху природата, помъчи се да види всичко, да каже всичко. У нея, даже и у най безсъзнателнитѣ, се завършваше дълговременното усилие на положителната философия и аналитическитѣ и опитни науки. Ний дишахме съ науката, която ни обгрѣщаше отъ всички страни, ний живѣяхме съ нея, като дишахме въздухътъ на епохата. Въ този часъ, азъ мога даже да исповѣдамъ, че азъ, лично, бѣхъ сектантъ, като се опитвахъ да пренеса въ областъта на беллетристиката строгия наученъ методъ. Но кой е оня, който въ борбата не види по-далечъ, отъ колкото е полезно, и кой се ограничава да побѣди само безъ да компрометира побѣдитѣ си? (Нови аплодисменти). Впрочемъ, азъ не съжелявамъ за нищо, азъ продължавамъ да вървамъ въ страстьта, която желае и която дѣйствиува, която в' инатява всичко да изучи, всичко да предвиди, всичко да

разбере за да създаде чрезъ истината едно челоуѣчество по-високо и по-честито.

И тукъ именно, господа, вий, младежъта, влизате на сцената. Азъ казвамъ младежъта, нѣщо неопредѣленно, далечно и дълбоко като морето.

Защото грѣе тя, младежъта, гдѣ се свършва тя? Кой има миссия да говори въ нейно име? Азъ трѣбва да се придържамъ о идеитѣ, които ѝ приписватъ, и ако тѣзи идеи не сж еднакви за мнозина отъ васъ, азъ прося извинение отъ сега още, и ги пращамъ при тѣзи, които ни говориха за това по единъ начинъ, азъ мисля, по-съобразенъ съ тѣхнитѣ желанія, отколкото съ дѣйствителното положение на работитѣ.

И така, утвърждаватъ, че вашата генерация е скѣсала връзкитѣ съ нашата, че вий не полагате вече въ науката всичката ваша надѣжда, че вий сте огадили една дѣйствителна обществена опасностъ да градите всичко върху нея, че вий сте се хвърлили къмъ миналото за да си направите отъ останкитѣ на изчезналитѣ вѣрованія една жива вѣра. Истина, въпросътъ не е за едно пълно отричание отъ науката; разумѣва се, че вий ще приемете новитѣ побѣди за да ги разширите. Но въ смѣхность, науката е турена на страна отъ вѣрата; нея я турятъ на старото ѝ мѣсто: просто упражнение на ума, позволено изслѣдвание до колкото не закача областъта на сврѣхземното. Опитътъ е направенъ, но науката не може да съживи небето и да върне щастиего на хората. Нейното лъжовно време е свършено, тя трѣбва да бжде скромна, защото тя не може да знае всичко заеднѣжъ.

* * *

И ако още не смѣятъ да кажатъ на разумната младежъ да напустне книгитѣ си, има свѣтии и пророци, които ходятъ по свѣта и възбуждатъ у остарѣлото челоуѣчество нужда да се претопи за да знае всичко. Азъ не отричамъ тази криза, която ний прекарваме въ края на този вѣкъ, тази изморенность и това възмушение отъ единъ тѣй трѣскавъ и тѣй колосаленъ трудъ, амбицията на който е била да иска всичко да познае и всичко да каже.

Изгледваше като че ли науката ще може да възсздаде стария свѣтъ по образаца, който ний си съставяхме за спра-

ведливостта и щастието. Чака се двадесет години, чака се петдесет години, даже сто години, но видѣ се, че справедливостта не се въцаряваше, че щастието не бѣ дошло.

Това е добръ известно слѣдствие: усилената дѣятелност води подирѣ си реакция, и вий присѣтствувате на неизбѣжното изморяване отъ дългитѣ пжтешествия. Человѣкъ сѣда покрай пжтя отчаенъ, че не ще пристигне никога, захваща даже да се съмнѣва върху изминатия пжтъ, като исказва съжаление, защо не си е лѣгналъ на полето за да спи вѣчно подъ звѣздитѣ. (*Продължителни аплодисменти*).

Защо да се върви, ако цѣлѣта ще се отдалечава винаги? Защо да се знае, ако не може да се знае всичко? По-добръ е да се запази невѣжното блаженство на дѣтето. По такъвъ именно начинъ науката, която бѣ ни обѣщала щастие, ще да свърши съ фиаско. Науката обѣщавала ли е щастие? Азъ не вѣрвамъ! Тя е обѣщала истината. (*Аплодисменти*).

Въпросъ е да ли нѣкога истината ще докара щастие. За да се задоволи человѣкъ ще трѣбва навѣрно голѣмъ стоицизмъ, абсолютно отричание на „азъ“, спокойствие на ума, които, сѣкашъ, не ще се намѣрятъ навсѣдъ освенъ у избранитѣ.

Но до като се достигне това, какви отчаенни викове противъ страждущето человѣчество! Какъ да се живѣе така, когато, може би, другадѣ има свѣтъ, гдѣто царува справедливостъ? Природата е несправедлива и жестока; науката изгледва, че клони къмъ чудовищния законъ на по-силния.

Тогава, всѣко общество се стреми къмъ деспотизма, и въ реакцията, която се захваща, въ това изморяване отъ многото наука, което азъ отбѣлѣзахъ, има едно отстъпване предъ истината още не добръ истълкувана за нашитѣ слаби очи, неспособни да проникнатъ и да схванатъ всичкитѣ закони. (*Нови ржкоилѣскания*.)

Не, нека ни възвѣрнатъ къмъ добрия сънъ на невѣжеството. Реалността е школа, която развращава; трѣбва да се затрие тя, защото отъ нея не може да излѣзе по-друго освѣнъ грозота.

Въ областѣта на мечтитѣ владѣе само тази грижа: да избѣгне человѣкъ отъ земното, да се отдаде на сврѣхъ-естественото съ надѣжда, че тамъ ще да намѣри щастие и удовлетворение на справедливостта. Този отчаенъ призивъ именно се очаква днесъ. Колкото за мене, той ще ме закачи безкрайно. И забѣлѣжете, че свѣтътъ отъ всички страни като единъ плаче-

венъ гласъ всрѣдъ екътъ на вървящето напредъ знание, което не спира нито своитѣ влакове, нито машинитѣ си, ще се устрѣми навърно къмъ неизвѣстното, гдѣто се распуцатъ таинствени цвѣтя, дѣхътъ на които ще да прятѣпи нашитѣ страдания. Вечъ музиката е дала своя отговоръ, а живописството се е изменило.

* * *

Азъ ви говорихъ за изложението на Марсовото поле. Тамъ виѣ ще видите цвѣтя, всичката тая флора на нашитѣ прѣдки, видѣния всрѣдъ таинственъ мракъ, лица съ прекъснати жестове: това е реакцията на умрѣлия и погребения натурализъмъ, както ни увѣряватъ.

Въ всѣкакъвъ случай движението е неоспоримо, понеже то е обвзело всичкитѣ проявления на умътъ. Трѣбва да го имаме предъ видъ за да го обяснимъ, ако не искаме да се отчаемъ отъ сутрѣшния денъ. (*Аполонисменти*). За мене, господа, мене закорвялъ старъ позитивистъ (*нови ржкоплескания*) съществува само едно фатално спиране въ вървежа напредъ; сега още го нѣма това спиране, защото нашитѣ библиотеки, нашитѣ лаборатории амфитеатри, училища не сж се още запусѣли. Това, което ме още утѣшава, то е, че обществената основа не се е измѣнила, че тя е останала все пакъ демократическа основа. За да може едно ново вървание да измѣни направлението на челоувѣчеството, то за това вървание сж необходими нови основи, които да му позволятъ да харосва, защото нѣма ново общество безъ нова почва.

Вѣрата не въскрѣсва; не може да се създаде митология отъ умрѣли религии. (*Ржкоплескания*). Така сжщо бжджия вѣкъ ще е само усилване на нашия въ тоя му демократически вървежъ, който ни е въодушевлявалъ и който се продъжава.

Това, което бихъ могълъ доброволно да отстѣпя, е, че въ литературата ний твърдѣ много сме стѣснили кръгзорътъ. Азъ вече исказахъ дълбокото си съжаление за гдѣто съмъ билъ сектантинъ, съ исканието си, щото искусството да се придържало о доказани вече истини.

Новитѣ пришелци сж растирили кръгзора и добрѣ сж направили. (*Нови ржкоплескания*).

Между установенитѣ отъ науката истини, които сж безчислени, и между истинитѣ, които сутрѣшния денъ ще да извади отъ неизвѣстността за да ги установи отъ своя страна, има

непрекъснатъ вървежъ. И така, почвата на всички тѣхъ е издирването, което както ми се струва принадлежи както на литературата така и на науката. Именно до тамъ можемъ ний стигна като пионери тълкуватели дѣйствиата на незнайнитѣ сили.

Колкото науката по напръдва, толкова по се отдалечава идеалътъ, и струва ми се единственната наука на живота е въ това завоевание, макаръ и бавно за чловѣкъ, който има тая меланхолическа увѣренность, че никога не ще да узнае всичко.

И до като ний прекарваме нашия така издирвающъ животъ, появиха се душевни пастири, които проповѣдваха вѣра на младежта, но за зла честь това исповѣдание и тая вѣра минаватъ и се измѣняватъ; такива ги има много видове. Никой отъ тѣхъ не ми се вижда достатъчно ясенъ, нито добръ изясненъ. Заклѣватъ ви да вѣрвате, безъ обаче да ви кажатъ ясно въ що да вѣрвате. Или не сж въ сила, или пѣкъ не смѣятъ. (Ржкоплекскания).

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

Социалистически писма изъ странство.

Писмо трето.

Нѣмския годишенъ социалистически конгрессъ. На 2/14 Ноемврия задата „Конкордия“ въ Берлинъ, окичена съ цвѣтя, украсена съ червенитѣ знамена на Революцията, съ портретитѣ на Маркса и Лассаля, приемаше представителитѣ на социалистическа Германия.

Наредъ съ истинско германскитѣ работници тука присъствуваха и поляцитѣ изъ Позенъ, и Данцитѣ отъ Шлезвигъ Холщейнъ, и Французитѣ отъ Алзасъ и Лотарингия, всички достойно представени въ лицето на 450 делегати.

Ний, българскитѣ социалисти, трѣбва особено внимателно да слѣдимъ дѣлата и рѣшенията на стройния парламентъ на работническа Германия, защото отъ тамъ биде даденъ първия

сигналъ на международното работническо събуждане. За насъ и за всички млади другари, безразлично къмъ коя нация принадлежатъ тѣ, всѣкога трѣбва да бждатъ предъ видъ дѣйствиата и постѣпкитѣ на ветеранитѣ на социалистическото дѣло, германскитѣ социалъ-демократи. Не ще съмнѣние, че ако подражаваме тѣхната тактика, тѣхния примѣръ, ний не ще бждемъ излѣгани; защото хора, които въ продължение на цѣли 25 години вѣрно сж служили на международното социалистическо дѣло, които при най трудни обстоятелства, при най жестока борба съ 33 тирана, олицетворението на които бѣше Бисмаркъ — изнесоха на рамената си една блѣскава побѣда, не ще измѣнятъ и за напредъ.

Дѣлата на конгреса траяха включително до 19-ий Ноемврий.

Зингеръ, примѣрния гражданинъ, който се отрѣче отъ всичкитѣ свои богатства за да послужи на социалистическото дѣло, откри засѣданията.

Братски поздравъ къмъ всички присѣтвующи, братски поздравъ къмъ чуждестраннитѣ делегати — Адлера — отъ Австрийцитѣ, Ванъ деръ Конъ отъ Холандцитѣ, ето първитѣ думи на председатѣля.

Всичкитѣ работници станаха на крака да почетатъ съ своя дружески поклонъ праха на загиналитѣ въ борбата противъ холерата храбри Хамбургски работници, които оставаха въ града, когато охолната буржуазия бѣгаше да се спаси.

Слѣдъ избиранieto на окончателни председатели — Зингеръ и Готлибъ — конгресътъ избра своето бюро.

Дадена бѣше думата на членовѣтѣ на „Управителния съвѣтъ“. Безспоренъ е успѣха на социализма въ Германия. Той прави гигантски крачки. Въ 1890 г. спечели 1,427,298 гласа, когато въ 1887 г. бѣха само 766,120. Но отъ послѣднитѣ избори насамъ (90 г.) числото на социалистическитѣ избиратели значително се увеличило, което се показва отъ изборитѣ за саксонския ландтагъ, гдѣто четирма нови депутата-социалисти бидоха избрани, сжщо и отъ допълнителнитѣ избори за рейхстага въ Мекленбургъ, Столтъ — Ланенбургъ и другадъ, гдѣто нови и нови редове работници се групиратъ около партията. Това ни дава силна гаранция, че въ бждѣщитѣ избори социалиститѣ ще иматъ два и половина милиона привърженици, сир. четвъртината отъ всичкитѣ избиратели.

Пресата на партията се е увеличила отъ миналитѣ го-

дини съ 5 ежедневни вѣстника. При Ерфуртския конгресъ тя имаше 27, а сега сж 32.

Като вѣнецъ на енергията и дѣятелността на партията сж 107 тѣ години и 26 дене тъмшиченъ затворъ и 25,532 марки глоба, които солдатския германски режимъ е наложилъ на отдѣлнитѣ членове отъ партията за социалистическата агитация и пропаганда, която неуморно тѣ сж водяли.

Отъ рѣшенията на конгресса ний отбѣлѣзваме четири, едно отъ които има непосредствена важность за Германия, защото се отнася до вътрѣшнитѣ работи на страната — безъ да престава въ сжщото време да има международно значение — а другитѣ три отъ международенъ характеръ.

Първото се отнася до „Военната политика“ на канцлера Каприви, второто до тѣй наречения „Държавенъ социализмъ“, който безуспѣшно практикуватъ всичкитѣ правителства и реакционни партии, третото до Антисемитизма и четвъртото до майската *манифестация*.

Колкото и да обвиняватъ социалиститѣ въ кръвожадность, но тѣ сж единственната политическа партия, която направо и безъ забикалки иска всеобщия миръ. До като формулата на буржуазнитѣ партии е парадокса „въоружавай се, ако искашъ да имашъ миръ“, единствено социалистическата партия е, която иска „всеобщо обезоръжаване“ и международния арбитражъ за рѣшаванieto на спорнитѣ международни въпроси.

Но постоянната войска за буржуазнитѣ държави е не само предназначена да защитава вънкашнитѣ граници отъ чуждестранния неприятель, не само да пробива пътъ за търговията въ далечнитѣ страни, като истрѣбва безжалостно дивацитѣ, които се съпротивляватъ, но и да запази „вътрѣшния редъ“. Тя е насочена противъ социалиститѣ, противъ враговетѣ на днешния общественъ строй. И много е естествено, че последния трѣбва да се защитава. Ето защо правителствата сж враждебни къмъ идеята на всеобщото обезоръжаване и на международния арбитражъ. Днесъ, повече отъ всѣки другъ пътъ тѣ се въоръжаватъ, тѣ се приготвятъ, но не за фаталната европейска война, както обичатъ да говорятъ тѣ, но за неизбежното стѣлкновение на классоветѣ. Ето защо отъ друга страна пъкъ социалиститѣ енергически прѣследватъ да побъркатъ на буржуазията въ нейнитѣ военни планове, ето защо при всѣко разискване военния бюджетъ, когато Каприви сега, а по преди Бис-

маркъ искаха кредити, нѣмската социална демокрация въ лицето на Либкнихта се провикваше „отъ насъ, нито единъ чело-вѣкъ, нито една стотинка“.

Сжщо е стремлението и на другитѣ социалистически пар-тии. Ний превеждаме отъ адреса до Берлинския конгрессъ на французкитѣ ни другари социалисти слѣдующия пасажъ отно-сително военнитѣ приготовления на буржоазията. „Като васъ, ний искаме мирътъ, който, при конкуренцията и антагонизма на господствующитѣ и владѣющи классове, послѣднитѣ сж безсилни да дадатъ на модерната Европа, и който ще се осжществи само чрезъ съюза и триумфа на работницитѣ отъ всич-ки страни, които сж солидарни въ своитѣ интереси и права.

Ний искаме толкова повече настоятелно този миръ, зашто кърватитѣ опити съ новия боеви материалъ, направени вър-ху манифестантитѣ въ Фурми, гревиститѣ въ Дурмицъ и Чер-нитѣ въ Дахомей, не оставятъ никакво съмнѣние за ужасната и гигантска *человѣческа* касапница, която ще оставятъ слѣдъ себе си наедно съ глада и чумата днешнитѣ запалителни ве-щества, повикани да направятъ своето приспособление върху милиони челоѣчески сжщества като достойно увѣнчавание на капиталистическата цивилизация.

Подъ призива „Война противъ войната“ ний подновява-ме съ васъ предъ лицето на нашия неприятель отъ двѣтѣ страни на Вогезитѣ, братския съюзъ, сключенъ между работни-цитѣ отъ стария и новия свѣтъ въ международнитѣ конгресси въ Парижъ и Брюксель.

Братството на народитѣ, което революционната буржоазия въ края на миналото столѣтие провъзгласяваше на своето зна-ме и противъ което днесъ тя сама — изроденъ класъ, отива, работническия класъ -- единствения революционенъ имѣющъ за миссия своето и сжщевременно освобождението на цѣлото челоѣчество — вписва въ боевото си вѣрую!“

На Берлинския конгрессъ военния въпросъ се постави въ о-ще по-конкретна форма. Не е новостъ за никого отъ слѣдя-щитѣ за ежедневната пресса новия военненъ законопроектъ, когото канцлера Каприви внесе на одобрение на Германския рейх-щагъ въ засѣданието на 11/23 Ноемврия. Той се състои въ у-величението на постоянната войска, която ще докара нови рас-ходи до 200 милл. марки. До този часъ, въ който ний пи-шемъ писмото си, още неговото окончателно приемане не е

станало, той срѣща освѣнъ опозицията на социалистигѣ, опозицията на прогресистигѣ и католицигѣ; но до като опозицията на последнитѣ е до техническата част на проекта, несъгласието съ отдѣлни расходни статии, опозицията на социалистигѣ е принципиална. Сега поведението на социалистическата фракция въ рейхстага бѣше предпачертано отъ конгреса, комуто бѣха известни вече намѣренията на правителството — въ слѣдующата резолюция, приета единогласно:

„Проекта за преобразованието на войската има за цѣль да увеличи още повече личигѣ и парични тегиби на населението и сега тѣй не посилено претоварено. Конгресигѣ не може да го приеме освѣнъ при отказванието си да реализира важни общественни реформи и при пресушаванието источнигѣ на производителния трудъ.

Съвременния милитаризмъ не е въ състояние да защитава Германия противъ атакигѣ на нейния неприятель. Той е едно постоянно застрашавание на европейския миръ и благоприятствува капиталистическото господство и експлоатацията на пролетариата.

Прочее, конгресигѣ приканва своигѣ депутати съгласно программата на социалистическата партия да предложатъ въ Рейхстага учреждаванието всенародна милиция за защита на страната; а наопаки да отхвърлятъ проекта на правителството, както и всички други проекти, които се инспириратъ отъ настоящата военна система“.

До като червения призракъ застрашаваше само отъ далечъ правителствата на владѣюгѣтѣ классове, хората на власть мислѣха, че нѣколко исклучигелни закона противъ социалистигѣ (Германия) или противъ интернационала (Франция) сж достатѣчни да възпрѣтъ възходящата вълна на социализма. Излѣгани въ надѣждигѣ си, защото мислѣха, че сж излѣгани въ срѣдсвата си, когато видѣха, че намѣето социализма да спрѣ, неговигѣ привърженици растѣтъ отъ минута на минута и отъ часъ на часъ, правителствата потърсѣха други срѣдства. Тѣ се постараха да изиграгѣтъ единъ фарсъ на социализма, който много приличаше на ложне-классическата идилия, гдѣто царѣ и князе, придворни господа и дами (хофрейлини както ги наричатъ вече и у насъ), вземаха ролята на овчари и овчарки,

селени и селянки, като се стараеха да забравятъ за своето дворянско происхождение. Този фарсъ носи громкото название „държавенъ социализъмъ“. Бисмаркъ и Вилхелмъ, Папа Леонъ XIII, Харкуръ *) и Флоки взеха отгорѣ си ролята на обществени реформатори. Това бѣше единъ трѣпче Гоет, както казватъ французитѣ. „Работници, истинскитѣ ви приятели сме ний. Ний сме на власть, послѣдвайте нашитѣ съвѣти, оставете утопитѣ, ксито ви проповѣдватъ Бебелъ, Либкнихтъ, Гедъ, Лафаргъ, Бжрнъ, Харди, присъединете се къмъ насъ практическитѣ (дѣйствиелно практически) социалисти и скоро ще видите, какви дѣйствиелни услуги ще ви принесемъ“.

Практическия социализъмъ на тѣзи реформатори се състоеше въ създаването на задлъжителни спомагателни каси (въ Германия — Бисмаркъ) за старитѣ работници, като се задържа известна частъ отъ платата на самитѣ работници, въ откупването за държавна смѣтка желѣзницитѣ (Германия), въ монополизиранието на тютюня (Франция) и т. н., когато истощенитѣ отъ даждия долни классове не могатъ вече да внасятъ въ бездѣнитѣ държавни каси. Правителствата, като неискатъ да безпокоятъ богатитѣ, които тѣ и представляватъ, измислятъ едно фискално сръдство, монопола, (който, да бжде казано мимоходомъ, подобно на всички горѣприведени, единъ отъ патриотитѣ на откровенната „Свобода“ въ брой 891 искаше да прекара за чиста монета на колективизъмъ). Преимуществовата на монопола предъ обикновенитѣ данъци е това, че до като послѣднитѣ се налагатъ направо на работящия классъ, първия минава прикрито, подъ булото на моралъ и общественна добродѣтель. Монополизиратъ тютюня, спиртя или солтя: кой потреблява най много тѣзи предмѣти? — Не ще съмнѣние, че работническата класса, не ще съмнѣние, че и тука отъ нейния гърбъ се дупчатъ паритѣ. И когато вий откриете предъ правителственитѣ истинското имъ намѣрение да искаратъ повече пари за потрѣбитѣ на държавата (сир. на буржоазията), тѣ отговарятъ съ дълбокомислието на Щедриновския герой — т. е. ний искаме да внушимъ на тълпата общественни добродѣтели сир. по малко да ѣджтъ, да не си пресолятъ ястията, да не пушатъ тютюнъ, да не пиятъ вино и ракия. . . .

*) Министръ на търговията въ Англия при Гладстоновия кабинетъ въ 1886 г.

Въпросътъ за откупуванието на желѣзницитѣ отъ държавата има за основа сжщитѣ положения. При държавнитѣ желѣзници работницитѣ се ползватъ съ по малко права, отъ колкото при частнитѣ. Борбата съ отдѣлни капиталисти е по успѣшна, когато работата се касае до най сжщественитѣ работнически искания: намаляванието на работния день и увеличаванието на заработната плата, отъ колкото съ държавата, този силенъ и могщъ капиталистъ.

Накратко, държавенъ социализмъ ще рѣче държавенъ капитализмъ—мѣстото на нѣколко отдѣлни капиталисти заето отъ държавата. На работницитѣ намѣсто да олекне съ това, положението имъ става по затруднително. Този държавенъ социализмъ или капитализмъ се яви като резултатъ отъ двѣ течения въ виснитѣ държавни кръгове: да се отстранятъ работницитѣ отъ правия пжтъ, да се досгавятъ за държавната хазна нови доходи.

Както виждате, фарсетъ бѣше бездарно скроенъ и никой работникъ не се увлече отъ тѣзи теории, още повече, че той бѣше недѣлно изигранъ.

Императоръ Вилхелмъ се оскандали (въ уличната смисль на думата) съ Берлинската международна конференция за организиранieto на труда (1890) и още повече тази година презъ гревата на въглекопачитѣ въ Саребрунъ, делегатитѣ на които се отказа да приеме и която грева бѣше васочена противъ самата държава, защото минитѣ въ Саребрунъ ги експлоатира направо държавата.

Но тѣй като безъ да се гледа на дѣйствителната си смъртъ държавния социализмъ дига гласъ, Берлинския конгрессъ му издава слѣдующия патентъ, да се избѣгватъ всѣкакви недоразумѣния (незнаемъ дали нѣмскитѣ ни другари не сж имали предъ видъ журналиста на благородната раса около в. „Свобода“).

„Конгрессътъ заявява, че научния социализмъ нѣма нищо общо съ тѣй нарѣчения държавенъ социализмъ. Този социализмъ, който иска монополизиранieto въ полза на държавата, се стрѣми да наложи на работническия классъ двойното иго на икономическата експлоатация и политическото робство. Когато държавния социализмъ се занимава съ подобрѣванието положението на работницитѣ, нрѣдлага полумѣрки подъ страха отъ социализма. Това е единъ палиативъ имеющъ за цѣль да отвѣрни работническия классъ отъ истинския социализмъ.

Социализма никога не е пренебрегвалъ мъркитъ за подобрието на работническия классъ, той ги удобрява даже когато тѣ проистичатъ отъ неговитѣ противници; но той счита тѣзи мърки като малки отстъпки, при приеманieto на които не трѣба да се испуша отъ прѣдъ видъ крайната цѣль, коренното преобразуване на държавата и обществото отъ революционния социализмъ.

Социализма е по самата си природа революционенъ. Държавния социализмъ, напротивъ, консервативенъ. Тѣ сж прочее двѣ несъвмѣстими противоположности“.

Настоящата резолюция бѣше подписана отъ Либкнихта и Фоммара. Противъ послѣдния се прѣскаха слухове, че той е склоненъ къмъ „полицейския социализмъ“, но неговия подписъ подъ резолюцията и прямодушната му обяснителна рѣчь произнесена на конгресса турятъ край на тѣзи недоразумѣния.

Държавния социализмъ бѣше едно отъ отрицателнитѣ послѣдствия на социализма и антисемитизмътъ е сжщо такова едно отрицателно послѣдствие.

Французитѣ, при всѣко едно лично или общественно бѣдствие казватъ „търсете жената“, антисемититѣ го замѣнятъ съ „търсете еврейна“.

Еврейнътъ по своитѣ расови черти, по своето историческо минало, по своето настояще положение за тѣхъ е причината на всичкитѣ злини. Грѣховетѣ на капитализма сж грѣхове на еврейската раса. Това е единъ добръ маниеръ да се освободятъ отъ всѣкаква отговорностъ протестантскитѣ или католическитѣ, православнитѣ или атеиститѣ — капиталисти. Обаче за социализма е безразлично да ли експлоататора е евреинъ или славянинъ, германецъ или ромжнецъ, тѣ преди всичко и най напредъ сж експлоататори, а послѣ вече всичко, което искате.

Ний ще имаме случая да поговоримъ въ по вататашнитѣ книжки върху това общественно течение, което напослѣдъкъ направи достатъчно шумъ на западъ.

Ще се задоволимъ сега да цитираме рѣшението на конгресса.

„Враждебността противъ експлоатацията вършена отъ

Евреи е свързана съ обанкрутиването на много буржуазни групи, които не сж въ състояние да се борятъ противъ еврейската конкуренция. Експлоатацията отъ такъвъ родъ предизвиква ретроградни предложения, противни на свободата и насочени противъ еврейтѣ. Съ това се обяснява и подрѣжката, която намиратъ антисемититѣ между поповетѣ и ултра-консерваторитѣ. Тази атака противъ еврейтѣ нѣма никакъвъ шансъ за успѣхъ. Експлоатацията на личноститѣ не е само дѣло на Еврейтѣ, тя проистича отъ съвременния общественъ строй и не може да се прекрати, до като послѣдния не се преобрази коренно.

Социализмътъ е врагъ на капитализма, — билъ той християнски или еврейски, и се стреми къмъ неговото унищожаване.

Безполезно е да се раздѣлятъ силитѣ и да се насочятъ къмъ едно само общественно явление, което е тѣсно свързано съ буржуазното общество и което ще изчезне наедно съ него.

Социалиститѣ сж противъ антисемитизма, но тѣ припознаватъ революционния му характеръ, защото антисемитизма като възбужда селенитѣ и срѣдния класъ противъ капиталиститѣ евреи, ги навежда да познаятъ, че тѣхнитѣ истински врагове не сж само капиталиститѣ евреи, но всичкитѣ капиталисти, отъ които тѣ не могатъ се освободи освѣнъ като се присъединятъ къмъ социалистическата партия“.

Конгресътъ най-послѣ взе рѣшение да се празнува Майския празникъ на Първия Май въ понеделникъ вечерьта, като оставя на свободната инициатива на отдѣлнитѣ комитети по своя воля, ако искатъ, да го празнуватъ и презъ деня. Това рѣшение бѣше взѣто въ такава форма, вслѣдствие икономическата остра криза, която прѣтърпява сега Германия.

Гр. Ж., Февруарий 1873.

К. Р.

Р. S. Писмото ни бѣше написано отдавна, и ето тѣзи дни телеграфа ни донесе новината за растурванието на нѣмския райхстагъ и назначаването нови избори на 15 Юний н. с. Каприви проводи депутатитѣ по домоветѣ имъ, защото не намѣри между тѣхъ нужното число послушни да приематъ проекта му по „реорганизацията на войската“. Но той още по-малко ще ги намѣри въ бѣдния райхстагъ.

Въ срѣдата на политическитѣ партии въ Германия ще

стане едно общо пречистване — особено числото на прогресиститѣ ще се намали.

Единственната партия, която побѣдоносно ще излѣзе отъ бѣджитѣ избори, е социалъ-демократическата.

Май 93 г.

Писмо четвърто.

Изборътъ на Ж. Жореса.

Не помнимъ добръ прѣзъ Май или Юний — миналата година профессоритѣ въ Сорбоната въ Парижъ съ сериозенъ философски видъ (съ съмнителенъ философски умъ) слушаха теза, която развиваше предъ тѣхъ на традиционния латински езикъ единъ младъ профессоръ по философията въ тулузкия университетъ. Заглавието на тази теза бѣше „началата на нѣмския социализмъ“. Ний ще бждемъ щастливи, ако ни се удаде въ библиографическия отдѣлъ на „День“ да дадемъ една рецензия на тази теза, а сега ще се ограничимъ да кажемъ, че младия профессоръ, който я развиваше, се наричаше Жанъ Жоресъ — внукъ на извѣстния французки починалъ адмиралъ Жореса.

На 22 Януарий вечерта тази година въ скромното помещеніе на синдиката на въглекопачитѣ въ Кармо сжщия този профессоръ произнасяше като заключение на една своя рѣчь слѣдующитѣ думи: „На капиталистическия интернационалъ трѣбва да противопоставимъ интернационала на работницитѣ“.

Въ Сорбона той защитяваше социалистическата теза предъ невѣжитѣ професори, за които социализма е доста странно (и твърдѣ непознато) явление, а предъ работницитѣ въ Кармо развиваше политическата и икономическа программа на работническата партия.

Нашитѣ читатели знаятъ отъ първото ни писмо (изъ Парижъ) за оставката на маркизъ де Солажъ — народенъ представителъ бонопартистъ на избирателната околия Кармо.

Комитетътъ на работническитѣ синдикални камари свика едно събрание въ края на Ноемврия, гдѣто социалистическата кандидатура на Жореса биде приета съ предварителното условие, Жоресъ да се съгласи въ всички пунктове съ программата на работническата партия, допълнена на послѣдния националенъ конгресъ въ Марсель.

Това рѣшение бѣше незабавно съобщено Жоресу въ Тулуза, който съ едно писмо до конгреса се съгласи, въ което и казваше „программата на марселския конгресъ всѣкога е била и е моя программа. Най вече съ радостъ азъ видѣхъ, че първий марселски конгресъ изучи незабавнитѣ мѣрки, които трѣбва да се взематъ за подобрене положението на селското работническо население, това което азъ самъ съмъ искалъ отдавна. Прочее, безъ всѣкакво затруднение приемамъ горѣказаната программа, защото самъ азъ не еднжжъ съмъ я проповѣдвалъ“.

Незабавнитѣ реформи, които Жоресъ изложи въ своя манифестъ къмъ работницитѣ, сж същитѣ, които изложихме и коментарихме въ другото си писмо. Тѣ сж: подиганieto кредита за земеделѣческото население, организиранieto на земеделѣческия пролетариатъ. А що се отнася до градския пролетариатъ: организиранieto спомогателни каси за инвалидитѣ на труда подържани отъ държавата, ограничението на работническия день, запретиаванieto ношната работа за женитѣ и дѣцата и пр.; политическата частъ: прегледванieto закона за асоциациитѣ, обща ревизия на конституцията, отдѣленieto на църквата отъ държавата и др.

Успѣхътъ на Жоресовата кандидатура щѣше да бжде такава една силна плѣсница както и избора на Лафарга поминалата година въ Лилъ. Рольта на охранителъ на буржуазния строй сега се падна на Лубе, извѣстенъ вече на читателитѣ ни по своята нерѣшителностъ презъ време на гревата въ Кармо. Но тази роль по-малко му идѣше отъ ржки, отъ колкото на „чиризчията“ Констана. Послѣдния постѣпваше по-енергически и до като презъ избора въ Лилъ прокарванieto на Лафарговата кандидатура (благодарение на машинацитѣ на правителството) бѣше съмнителна, избора на Жореса бѣше очакванъ съ увѣренностъ.

Рольта на Велъ-Дюранъ (префекта въ Лилъ) като официаленъ покровителъ на републиканския кандидатъ Депасса, въ Кармо се падна на Тарнския префектъ, който употрѣби всичкитѣ срдѣства, съ които располага официалната власть (а тѣ не сж малко) да прокара кандидатурата на Хералъ. Всичкитѣ шансове на успѣхъ бѣха на страна на послѣдния, защитаванъ отъ правителството, подържанъ отъ касата на секретния фондъ при министерството на вътрѣшнитѣ дѣла, още по вече,

че реакционера Грокъ, нотариусъ въ Кадасъ, кандидатъ на монархиститѣ се отказа отъ своята кандидатура въ полза на Херала. Правителственната или паргизанитѣ на „партията на порядъка“ рассчитваха смѣло да успѣятъ. „Възможно е цѣлъ Кармо да бѣде за Жореса, но околията, исклучително земледѣлческа, не ще си даде гласоветѣ за единъ партажборъ“. Тази стѣпка бѣше добра, но не пълна. Имаха предъ видъ всичко, само не и „новия духъ“, който вѣе въ селска Франция.

За работническата партия избора на Жореса имаше едно голѣмо значение, даже по голѣмо, отъ колкото на Лафарга. За пръвъ пѣтъ сега се испитваше дѣйствието, което ще окаже на селското население послѣдната марселска програма.

Ето защо съ голѣмо нетърпение се чакаха резултатитѣ отъ избора.

На 24 Януарий тѣ бѣха окончателно извѣстни: Жоресъ получи повече отъ 5,270 гласа, Хералъ, официалния кандидатъ, 4,600.

Слѣдователно Жоресъ биде избранъ съ едно болшинство отъ около 700 гласа. Изъ града Кармо: 1,584 Жоресу и 518 Хералу, останалитѣ гласове ги даде околията.

Нашитѣ надѣжди за новия духъ, които ний на основание на положителни данни искавахме въ миналото си писмо, се оправдаха. Селското население взе едно ново направление въ ориентиранieto на своята политика. То се исказа ясно за социалиститѣ, 4,200 гласа, които даде земледѣлческата околия на Жореса, сж блѣстящо доказателство.

Какво значи това? Къдѣ ще му иде края? Ето какви въпроси си задава въ минутата на общата капиталистическа горѣсть буржуазната пресса.

Работническата партия представи въ допълнителнитѣ избори до сега два кандидата, Лафарга и Жореса, и двамата бидоха избрани. И то при какви условия?

При общитѣ избори въ 1889 год. Кармо се считаше гнѣздото на най силна реакция. Солажъ бонопартистъ бѣше получилъ 6,387 гласа, противника му Ескиаль републиканецъ 5,398. Работническата партия не бѣше представила никакъвъ кандидатъ, защото малко партизани числеше въ тази мѣстность. Въ Лилъ радикала Веркинъ 6,890, а работническия кандидатъ Делори, общаръ, само 1,406. Какво промѣнение въ продължение по малко отъ три години. Кармо съ околията стана на-

пълно социалистически. Лилъ даде на Лафарга 6,470 гласа.

И слѣдъ това буржуазната преса има пълно право да си задава въпроса, къдѣ ще му иде крия? — Очевидно къдѣ, къмъ революцията. Кармо и Лилъ отвориха голѣмитѣ порти на революцията и въ близкитѣ общи избори ний ще видимъ още много градове, които ще направятъ същото. „И тѣжко на побѣденитѣ! Ний нѣма да ги съжалимъ, както и тѣ насъ не жалеятъ. Ще ги преслѣдваме до пълното имъ поражение“. Вѣсницигѣ Temps и Figaro се утѣшаватъ, първия съ заявлението си, че работническата партия измѣнила програмата си, втория съ развиванieto на анархическата теза: парламентътъ, слѣдователно и изборитѣ за него нищо не ще помогнатъ за подобрѣние положението на работницитѣ.

„Работническата партия се обръща къмъ дребнитѣ собственици, когато по свой колективистически характеръ — стрѣмленieto да направи обща земята и орджията на труда — тя трѣба да се обръща изключително къмъ работницитѣ“, съ други думи Temps търси противорѣчие между работническата программа изработена въ 1879 въ Марсель и настоящата ѣ дѣятелност.

Това е прѣди всичко една нагла лъжа, що се отнася до факта, тѣй като въ тази программа (отъ 1879) на стр. 22—23 има казано слѣдующето :

Въ миналото — нѣма тридесетъ години отъ тогава — едрата буржоазия намѣрваше въ дребната трудолюбива и процвѣтяюща буржоазия едновременно подкрѣпа и оржие противъ работническитѣ възстания. Въ 1848 г. срѣдния класъ, не само отъ Парижъ, но и отъ департаментитѣ, се подигна единодушно противъ юнскитѣ възстанници. Въ разиѣна на тази заслуга — която бѣше цѣло спасение — какво направиха новитѣ синьори на капитала? Тѣ искусно исхвърлиха своитѣ съюзници и спасители. Едрата търговия задуши продавачитѣ на дребно, крупната индустрия преви вратоветѣ на дребнитѣ занаятчии, високитѣ банкери испраздниха джебоветѣ на дребнитѣ даже и на срѣднитѣ капиталисти — нѣщо, което показва ясно, че работническата партия единствено себе си счита за дѣйствителната защитница на интереситѣ на дребната буржоазия.

Въ отдѣлнитѣ пунктове много отъ исканията на работническата партия се касаятъ до дребнитѣ собственици и селенитѣ. Работническата партия всѣкога се е обръщала въ свои-

тѣ апели къмъ „работниците, *дребнитѣ собственици и селянитѣ*, както напр. въ апела отъ Сенъ-пелажи, който носи подписитѣ на Геда и Лафарга.

Що се отнася до смислътъ на думитѣ на „Temps“ той е повече отъ ясенъ. Дребнитѣ собственици трѣба да търсятъ поддръжка въ републиканската опортюнистическа партия. Но работата е тази, че цѣли сто години, какъ тази партия лъжи селенитѣ и дребнитѣ собственици и колкото по нататакъ отиваме, толкова повече тя стоварва голѣмата тѣжестъ на даждията върху сръдния классъ.

Въ второто си писмо ний говорихме на пространно върху тази теза, доказахме, че при общия неприятели, капитализмътъ, съюза между работниците и дребнитѣ собственици, които сж на пхтъ да останатъ и безъ това парче земя, което владѣятъ днѣсь, е необходимъ.

Анархистическата прова на редактора на Фигаро, още по малко заслужва пашето внимание, отъ колкото прикритата капиталистическа защита на „Танъ“.

„Защо работниците избиратъ хора като Жореса? Не сж ли се убѣдили отъ примѣра до сега, че избранитѣ социалистически депутати нищо не сж направили за работниците. Отъ това, че Жоресъ ще влѣзе въ камарата, нито работния имъ день ще се намали, нито надницата имъ ще се увеличи? — Защо тѣзи заблуждения още владѣятъ французкия работникъ?“

Заблужденията ний оставяме на смѣтка на Фигаро, а за насъ си задържаме правото да кажемъ, че работниците избиратъ свои представители, водими отъ сжщитѣ побуждения, каквито ржководятъ всѣка една партия, защитата на интереситѣ си, и заеманието властѣта:

К. Р.

гр. Ж. Мартъ, 1893.

П и с м о п е т о .

Първий май.

Мина се първий Май — още единъ день плененъ съ безпокойствие за буржуазията, а подновляющъ надъждитъ на работническия классъ. Ръшително, буржуазията има сериозни причини да се бои. Предпазителнитъ мърки, които взема тя, сж плодъ на единъ дѣйствителенъ, не въображаемъ, страхъ. Въ този день една неприятелска армия враждебна на днешния строй извършва въ срѣдата на неприятелската крѣпость голѣмитъ си маневри. Работниците си даватъ отчетъ за своитъ сили, преброяватъ редоветъ си и виждатъ до каква стѣпень е достигнала тѣхната организация. Въ този день презъ устата на ораторитъ ний се научаваме за всичко, което сж извършили работническитъ партии въ своитъ страни и това, което сж намѣрени да вършатъ за напредъ. Единъ кратъкъ прегледъ на дѣйствиата, предприятията и намѣренията на всемирния пролетариатъ, — ето какво ни дава първий Май вънъ отъ своя характеръ на международно съединяване на социалистическитъ сили.

Въ разнообразния калейдоскопъ, който се върти отъ 6 часа сутринята до 6 часа вѣчерята, ний виждаме, както всичкитъ общи черти на работническото движение, сжщо различаваме и специфическитъ черти за всѣка страна отдѣлно. Общата почва на съединение и на дружно дѣйствие е исканието осмочасовий работенъ день — тука нѣма различие на раси или националности. Послѣ виждаме белгийцитъ, които благодарни отъ своята послѣдня побѣда искатъ да я направятъ окончателна съ добиванието на *пълно* всеобщо гласоподавателно право. Австрийцитъ, шведитъ, ромжнитъ, които искатъ сжщото, швейцарцитъ, които поставятъ още на дневенъ редъ въ рѣчитъ на този день исканието да се впише въ федералната конституция „правото на трудъ“ (*le droit au travail*) и унищожаванието на политическата полиция. Нѣмцитъ развяватъ своето знаме противъ „законопроекта за реорганизиранieto на армията“ и французитъ, които си даватъ смѣтка за миналогодишната майска побѣда, приготвятъ се да бжде още по голѣма тази година презъ законодателнитъ избори, а въ Парижъ въ частности: „унищожаванието на бюрата за наемание“, които въ ржцетъ

на отдѣлни личности служатъ за срѣдство на най безбожна експлоатация и безбройни несправедливости. Тѣ искатъ, щото правото за наемание да се даде на работническитѣ синдикати и на градскитѣ съвѣти. Въ Испанія, Италия, Англия, главната грижа на съзнателнитѣ работници е организирането на работническата политическа партия, които тамъ сж още въ началото на своето развитие. Ний българскитѣ социалисти отъ дълбочината на нашето сърдце искавахме този день желанието да се свърши по-скоро режима на представителството на фабрикантитѣ а Гь Карагьозовъ и дихвата а Іа Манафовъ, да се свърши този режимъ, презъ който „покорния народъ“ (навърно агенти на властѣта) испращатъ благодарителни адреси, че сж оставени свободно да гласуватъ (?!) *). И както другаритѣ ни отъ всички други страни искаме свободата на печата и свободата на събранията.

Въпрѣки заявленіята, които представителитѣ на работническитѣ партии правиха прѣдъ властѣта за мирния ходъ на манифестацията, властѣта бѣше взела своитѣ традиционни мѣрки да си концентрира войската въ казармитѣ, да се посипятъ улицитѣ съ пѣськъ за улѣсеното дѣйствиe на кавалерията. Не ще никакво съмнѣние, че въ полицейскитѣ мѣрки французкото републиканско министерство не падаше по долу отъ империалистическото австрийско или това на императора Вилхелма. Дюкою бѣше свикалъ всичкитѣ префекти отъ провинцията да се разговори съ тѣхъ за мѣркитѣ, които трѣба да се взематъ предъ видъ на първий Май. „Трѣбаше да се употребятъ всички срѣдства за запазване на реда, това, което на полицейски езикъ означава, да се направятъ по възможности повече арести въ надвѣчерieto и прѣвъ самия день на първий Май, както това стана изъ цѣла Италия. Въ Паръжъ полицията се оказа на висотата на своето положение. Въ конституционнитѣ страни личността на депутатитѣ, е неприкосновенна, още повече това трѣба да бжде тѣй въ една републиканска страна, каквато е Франция съ революционни и свободни традиции. Но днесъ отъ всичко това не е останало сѣнка и справедливо наричатъ днешнитѣ французки правители по-

*) Удивително, противъ кого ще испрати властѣта войска и жандарми, когато знае още отъ по напредъ, че само правителствени и за правителствени ще се гласува ?

томци не на Дантона и Марата, а на Сюли-Прюдона, който се провиква: „тази сабля е най щастливия день презъ моя животъ; азъ ще си служа съ нея да защитавамъ отечеството си и въ случай на нужда да го нападамъ“. На първий Май полицията уотрѣби най нечути насилия, извърши най голѣми грубости и като вѣнецъ на всички свои произволи бѣше арестуването на народнитѣ представители-социалисти Боденъ и Дюме, на жгѣла на улицата Шато д' о. Въ двора на казармата, гдѣто били доведени двамата депутата, надъ тѣхъ се поругавали жандармитѣ, и когато Боденъ е заявилъ, че той е народенъ представителъ, единъ жандаринъ се испяча предъ него и ударва го по лицето, като му казва: „съ народнитѣ представители ний постѣваме така!“ И когато на другия день Боденъ освободенъ вече разказа отъ висотата на трибуната въ Пале-Бурбонъ всичкитѣ тѣзи насилия на полицията, Дюпюй, министра на вътрѣшнитѣ дѣла съ единъ покровителствененъ тонъ отговори „азъ покривамъ съ своята личностъ служителитѣ на републиката, полицейскитѣ агенти, които вѣрно изпълниха даденитѣ имъ заповѣди и задържаха реда“. Да, това е настоящий внукъ на Сюли-Прюдона, комуто сабята служи за защита и въ случай на нужда да се бори противъ отечеството си, както за Дюпюй Републиката е държавната форма, при която е най осигурена свободата на личността и въ сжщото време въ която съ народнитѣ представители се подиграва послѣдний полицейски агентъ. И словата на Дюпюй аплодира грамадното болшинство на камарата!

Французското правителство бѣше запрѣтило процеситѣ изъ градоветѣ, но все пакъ въ Бордо, Марсель, Кале, Рубе, Тулонъ и др. работницитѣ манифестираха. На всѣкадѣ бидоха испратени работнически делегации до мѣстнитѣ представителни управления съ слѣдующитѣ искания: 8 часовъ работенъ день и унищожението на бюрата за наемание. Въ Бордо и Кале бѣше организиранъ всепароденъ вотъ за осмочасовия работенъ день. Въ Бордо отъ 6,000 вотирающи само 80 души сж искали 10 ч. работенъ день.

Въ Германия най импозантенъ характеръ е имало празнованието въ Берлинъ, гдѣто въ около 14 мѣстности сж бѣха събрали 50,000 работника. Въ Страсбургъ, Алтона работницитѣ манифестираха изъ улицитѣ. Въ Виена празнованието презъ деньтъ стана въ около 40 събрания въ разнитѣ квартали на

града и кортежъ отъ 30,000 души манифестира изъ Пратера.

Въ Мадридъ голѣмъ митингъ въ градината Буенъ Ретиро, подъ председателството на Пабло Иглесиасъ.

Въ Брюксель кортежъ отъ 5,000 души обиколи всичките улици и послѣ се събира на митингъ въ Молебскъ, гдѣто Волдерсъ и Вандервелде произнасятъ рѣчи.

Въ Римъ червени знамена украсяватъ помѣщенията на работническите дружества. Една група работници поднасятъ венецъ на загиналите тѣхни другари презъ манифестацията на 1 Май 1891.

Въ Бернъ, въ Лозана, въ Цюрихъ, въ Базель кортежи съ червени знамена на чело, въ които взематъ участие хиляди работници.

Най интересна по своя международенъ характеръ бѣше манифестацията въ Женева, гдѣто освенъ нѣмските и италиански оратори говориха Жюль Гедъ отъ името на работническата партия въ Франция. Вѣрваме, че ще бѣде интересно за нашите читатели, ако дадемъ подробностите на това празнувание, свидѣтел на което бѣхме и въ което участвувахме и ний българите студенти социалисти отъ Женева.

Сутринта въ 6 часа барабани биеха изъ цѣлия градъ и извѣстяваха на работническото население, че днесъ е първия Май — работническия празникъ. Въ сѣщото време распрѣсваха между работниците една публикация на студентския социалистически серклъ за значението на първия май, напечатана въ 2,000 екземпляра. Въ 1 часа работническото население се събираше на опредѣления пунктъ „Епископската площадь“, отъ гдѣто въ 2 часа потегли кортежа състоящъ се приблизително отъ хиляда души на чело съ музиката и 20 знамена, между които и червеното знаме на студентския социалистически серклъ. Отъ „Епископската площадь“ кортежа потегли презъ главните улици за Каружъ, гдѣто въ залата „Стандъ“ трѣбаше да стане митинга. По нѣкѣ нови многобройни групи работници се присъединяваха къмъ общата колона, така щото на пристигание ний броехме около 2,000. Трѣбаше да погледне човѣкъ тази дълга стройна колона, въ която наредени четирма по четирма вървѣха работниците съ червени панделки по якитѣ, които символизираха тѣхните искания, трѣбаше да се взрѣ човѣкъ въ тѣзи лица сияющи отъ радостъ и въ сѣщото време по които се четеше готовность да се пожертвуватъ, за да испита всичката сила на впечатлението, което ний тука слабо, много слабо, можемъ да предадемъ.

Отъ време на време се раздаваше нѣкой крикъ „да живѣе осмочасовия работенъ день“, „да живѣятъ работническите искания“, „да живѣе социалната революция“ — които биваха подземани отъ двѣхилядното множество, гласа на което цѣпеше въздуха. Колоната мина между прочимъ и покрай Hotel de Ville, гдѣто сѣ помѣстени повечето общественни женевишки учреждения. Чиновници бѣха си подали главите изъ прозорците, гледаха какъ тази стройна армия дефилира, а изъ колоната се чуваха иронически гласове, отправени на тѣхенъ адресъ „Venez à nous“ (Дойдете съ насъ). Времето силно благоприятствуваше на тържеството, и въ една увлекателна хармония се сливаха звуковете на музиката съ гласовете на работниците, които тънапиша „работническата марселиеза“. Въ три часа и половина кортежа стигна опредѣленото мѣсто, многеството навлѣзе въ широката зала, знамената бидоха наредени около трибуната — дойде реда на рѣчитѣ. Социалистическия депутатъ Сигъ предѣвателствующъ митинга съ една кратка рѣчь отвори събранието и даде думата на социалистическия представителъ Тиебо. Следъ него на трибуната се показа Жюль Гедъ. Силни ржкопѣскания, повтарящи се нѣколко нѣти, посрѣщнаха талантливия ораторъ и социалистическия борецъ, най достойния представителъ на работническа Франция. Една висока фигура съ правилно продълговато лице, черпи очи, които подъ пенелъ-не'то се взиратъ внимателно въ публиката, широко отворено чело, окрасено съ черна дълга коса, достигающа дори до рамената, съ красива брада и общъ видъ вселяющъ довѣрие — ето портрета на Геда, който справедливо получилъ прозвището prophète (пророкъ). Народътъ въ залата още шумеше подъ първото впечатление, когато единъ успокоителенъ жестъ на Геда потопи всичко въ мълчание. Той захвана съ спокоенъ и равенъ гласъ, който се виждаше истощенъ отъ дълги физически страдания, неизбежно слѣдствие отъ борбата. Първите думи на оратора едвамъ достигаха до крайните редове на публиката. Полека-лека гласа се възвиси, нервность и въодушевление се пронесе въ спокойната рѣчь, и подъ тихия образъ се откри горѣщата южна природа. Вниманието на многеството бѣше спечелено, оратора се бѣше фамилиализиралъ вече съ него и едно течение подобно на електрически токъ се установи между трибуната и редовете на слушателите. Гедъ е всѣкога такъвъ увлекателенъ, както прѣдъ много хилядните съ-

брания, тъй и въ малобройнигѣ, тъй и въ интимния кръгъ на приятелитѣ. Ний сме имали честта да го видимъ на всѣкъдѣ, та можемъ да си дадемъ смѣтка за тия му качества. Въ Парижъ, въ единъ зимникъ на Севастополския булевардъ, гдѣто регулярно всѣки петнадесетъ деня се събиратъ 40—50 работници отъ парижската агломерация, между които и той, въ скромната си стая на Avenue d'orleans, гдѣто въпроситѣ се движатъ около единъ по малко интересенъ кръгъ, на всѣкъдѣ сжщото приковаване къмъ него, сжщото фамилиализиране чувствувана слушателя.

По редоветѣ на слушателитѣ, които съ натегнато внимание бѣха се вслушали въ неговитѣ думи, се предаваха възнененията и буригѣ, които ставаха въ тази душа. Въ първитѣ редове на публиката се раздаде единъ плачъ, който се истъргнаше изъ гърдитѣ на русскитѣ студентки, щастливи да чуятъ задъ граница утѣшителни думи за бжджцето на тѣхното отечество. Ако тука плачаха само нѣжни женски сърдца, ний видѣхме на 2 май вечерята, когато Гедъ въ друга една скаска „върху социализма и работническото движение“ държана въ *Vatinent Electoral* предъ една аудитория отъ 1,500 души предаваше впечатлението, което му сж направили дѣтскитѣ трапезарии въ Рубе, организирани отъ мѣстното социалистическо кметство, повтарямъ, ний видѣхме много работници, които проливаха умилителни сълзи, а единъ приятел работникъ слѣдъ събранието на 2 май ни направи слѣдующето добродушно призвание: *J'ai pleuré comme un veau* (азъ плакахъ, като едно теле).

Думитѣ на оратора най напредъ бѣха „поздравленията, които французкитѣ работници испращатъ на женевскитѣ си другари. Поднасямъ привѣта на французкитѣ работници на русскитѣ и нѣмскитѣ братя и сестри, присѣтвующи тука. Предъ гнусния съюзъ на французката република съ царя на всичкитѣ бѣсилки, предъ съюза на монархическата италианска буржуазия съ империалистическия Австрийска и Германска буржуазия се исправя единия и могщия съюзъ на пролетариата отъ всички страни. Днесъ е празникътъ на този интернационалъ. Солидарносгта между всесвѣтската работническа класа днесъ става едно дѣло. Работникитѣ на всѣкъдѣ напуцатъ работата и съ това искаватъ своята готовность да не се спиратъ предъ никакви жертви. Организацията на работническата армия чудесно показва своята сила днесъ и ний всички сол-

дати на една и съща армия подчиняваме се на една обща социалистическа дисциплина. Но отъ гдѣ бѣше дадена заповѣдта за общия маршрутъ въкомъ на баталионитѣ на всемирната социалистическа армия? Като послушаха рѣшенията на кое събрание днесъ мною бащи рискуватъ хлѣба на своитѣ семейства като пауцатъ работата? Това бѣше Парижскій международенъ социалистически конгрессъ отъ 1889, на който се създаде това силно оржие международната майска манифестация и исканието осмочасовъ работенъ день. Този конгрессъ, на който бѣха представени работницитѣ отъ всички страни, бѣше цѣло чудо за Франция.

Слѣдъ парижката коммуна въ работническитѣ кръгове на Франция повѣя една силна реакция. Французката буржоазия бѣше увѣрена, че тя удави тѣзи освободителни идеи въ кръвта на 35,000 борци на комуната. Бель-Виль, Нейли, Сатори бѣха за нея гробоветѣ, гдѣто безвъзвратно почиваше интернационала. Но колко жестоко тя се лѣжеше! Въ 1878 г. съзнателната частъ на французкитѣ работници свикваше на международенъ конгрессъ другаритѣ отъ другитѣ страни. Полицията запрети конгреса, затвори неговитѣ инициатори и засѣданията намѣсто свободни трѣбаше да станатъ върху скамейкитѣ на исправителната полиция. Макаръ конгреса да се не състоя, по процеса, който правителството заведе, бѣше легалното санкционирание на колективизма въ Франция. Французкитѣ работници се пробуждаха отъ дълбокия сънъ. Идеитѣ на комуната въскрѣснаха и процеса презъ 78 г. бѣше камбаната, звукътъ на която „ставайте“ се разнесе изъ цѣла Франция. Французкия пролетариатъ отговори на този призивъ, влѣзе въ нормалния пѣтъ на своето развитие и въ 89 г. бѣше толкова вече силно организиранъ, прѣдставляваше такава опасностъ за спортюнистическата република, щото правителството на послѣднията цѣма смѣлостта да запрѣти новия конгрессъ. И дѣйствително този конгрессъ бѣше чудо, защото той бѣше наложенъ на сила отъ французкия пролетариатъ и бѣше едно свидѣтелство за тържествующия социализмъ. На рѣшенията му се вслушаха работницитѣ отъ всички страни и днесъ ний се рѣдваме на едно отъ неговитѣ дѣла.

Осмочасовия работенъ день, приетъ на този конгрессъ като боевъ сигналъ, е най могщето сръдство въ борбата ни труда противъ капитала. Да се намали работния день, значи

да се отслаби капиталистическата експлоатация, защото тука тя е атакирана въ най сжществената си частъ въ принадлежната стойность, въ источника на своето сжществуване. Буржуазнитѣ економисти съ една преднамѣрена цѣль сѣятъ лъжливи понятия, че съ намалението на работния день ще се намали работническата плата. Но нима не сжщо единъ буржуазенъ економистъ, англичанина Кобденъ, казваше, „когато двама работника бѣгатъ да се наематъ подиръ единъ господарь, надницата пада; когато двама господари бѣгатъ подиръ единъ работникъ, надницата се вѣскачва“. И това е абсолютно вѣрно, а съ осмочасовия работенъ день именно второто явление ще послѣдва.

Вече четвърта година какъ работниците подобно на израилтянитѣ предъ Иерихонъ тръбятъ и биятъ прелъ стѣнитѣ на буржоазната крѣпость, още три години и тѣзи стѣни ще рухнатъ. До края на това столѣтие ний ще видимъ зарята на работническото освобождение да изгрѣе“.

Шумни аплодирания прекъсваха рѣчта на Геда, на която ний дадохме по горѣ едно кратко резюме, което далечъ не може да даде идея на енергическитѣ изражения на оратора, както и на неговия логически и точенъ езикъ.

Слѣдъ нѣмския и италиянския оратори думата биде дадена на нашия другарь Кръстя Раковский, делегатъ на международния социалистически серклъ и Българския социалистически студентчески клубъ въ Женева. Рѣчта на нашия другарь биде посрѣщната съ шумни аплодисменти, а нейния текстуаленъ преводъ ний даваме въ страницитѣ на „Денъ“.

Слѣдъ всѣка рѣчь музиката свирѣше Марселиозата, Химна на Гарибалди, а отличния хоръ на нѣмското дружество Грютли нѣяше социалистически пѣсни.

Часа бѣше 6, когато народа почна да се разогива.

Още единъ спечеленъ день за социалистическото дѣло, още единъ пѣленъ съ поражение за буржуазията и съ побѣда за насъ!

Тази година ний ще бждемъ свидѣтели на побѣдата на нашитѣ нѣмски другари презъ общитѣ избори на 15 Юний, на побѣдата на французкитѣ ни другари прѣзъ близкитѣ законодателни избори за Пале-Бурбонъ.

К. Р.

Моргех (Горня Савоия)
Май 1893 г.

РЪЧЬ ОТЪ ЕМИЛЬ ЗОЛА

(Продължение отъ рѣчта му на стр. 777 въ тази същата книга).

* * *

Вий ще вѣрвате за щастieto да вѣрвате, вий ще вѣрвате най-вече за да се научите да вѣрвате. Съвѣтъ самъ по себе не до тамъ лошъ. Голѣмо щастие е да се осланияшъ на каквато и да било вѣра.

На свършване и азъ ще ви предложа една вѣра, като ви призовавамъ да вѣрвате въ трудътъ (продължителни ржкоплѣскания). Работете, млади хора! Зная до колко тоя съвѣтъ изглѣдва баналенъ. Нѣма распредѣление на наградитѣ при което този съвѣтъ да не бжде споменатъ верѣдъ равнодушието на ученицитѣ, но азъ ви моля да се позамислите надъ него, и се осмѣлявамъ, азъ, който съмъ билъ работникъ, да ви искажа всичкото благодарѣние, което съмъ извлѣкълъ отъ продължителния трудъ, който е пълнилъ цѣлия ми животъ. Горчиво бѣ начало-то: азъ се запознахъ съ мизерията и отчаянието, побѣдно азъ живѣяхъ верѣдъ борба, въ която и сега живѣя, оспоряванъ, отритванъ, удаванъ въ доказания. Е, добръ, азъ съмъ ималъ само една вѣра, една сила — трудътъ. Туй що ме е подържало е необозрима трудъ, когото си бѣхъ начерталъ. Предъ моитѣ очи винаги е стояла цѣльта, къмъ която азъ се стремихъ и това бѣ достатъчно да ме съживи, да ми даде куражъ да продължавамъ пакъ си даже и тогава, когато несполукитѣ на живота ме беха смазали.

Трудътъ за който ви говоря, е трудъ правиленъ, всѣкидневна цѣль, длъжностъ която си задаватъ за да напредватъ по една стѣпка всѣки день въ своята работа. Колко пакти утрото ме е сварвало сѣдналъ до масата ми, съ замайна гла-

ва, съ горчива усмивка на устата, боленъ физически или морално, п винаги при всичката сила на моегo страдание, слѣдъ първитѣ минути на агонията, моята цѣль ми е служила за облекчение и подновление. (Продължителни ржкоплѣскания).

Винаги азъ съмъ излизалъ утѣшенъ отъ всекидневната си работа, може би съ пакърнено сърдце, по все още бодъръ. Знайте господа, че трудътъ е единствения свѣтовенъ законъ, великъ регуляторъ, въвъ отъ него животътъ нѣма си смисълъ *raison d'être*. Ний се появяваме на свѣтъ само да вложимъ нашата частъ отъ трудъ и пакъ отново да исчезнемъ. Животътъ не може по-другояче да се опредѣли освенъ съ това движение на взаимодѣйствиа, които той приема и предава.

Тогава, защо да не бждемъ благоразумни, защо да не изпълняваме индивидуалното назначение, което всеки отъ насъ трѣбва да исполни, безъ да се възмуцаваме, безъ да отстъпваме предъ гордото *азъ*, което не иска да влѣзе въ редоветѣ на всички? Щомъ е прието това назначение, щомъ се то изпълнява, менъ ми се струва, че спокойствието ще да настѣпи само по себе даже и за най-измъченитѣ.

Къмъ ония, що ламтятъ за тайнственното, азъ се обръщамъ съ братския си свѣтъ да занимаватъ живота си съ нѣкой обширенъ трудъ, края на койго даже не е злѣ, ако го не виждатъ. И балансътъ, който ще да имъ даде възможността да вървятъ прави, ще е распредѣлението на всичкитѣ часове, съмето посѣяно на земята и въ замѣна на това всекидневния хлѣбъ въ удовлетворението отъ изпълнението на задачата.

* * *

Не ще и дума, че това не рѣшава една отъ метафизическитѣ проблеми. Има само едно емпирическо сръдство за честитъ и до нейдѣ спокоенъ животъ; нали стига, ако се грижи человекъ за нравственна и физическа здравина, и да отбѣгва отъ опасноститѣ на мечтата, като извършва по възможность повече трудъ върху тая земя!

Азъ винаги съмъ отбѣгвалъ отъ самооболщението, исповѣдамъ го. Нищо не е тъй нездраво за народитѣ, отъ колкото да се повръщатъ къмъ легендитѣ и да върватъ, че достатъчно е за тѣхъ само да мечтаятъ, че сж силни за да бждатъ силни. Ний добръ ви-

дѣхме нахдѣ води това, до какви ужасни нещастия. (*Продължителни ржкоилъскания*).

Казватъ народу да гледалъ горѣ, да вѣрвалъ въ висше могъщество и да се въодушевлявалъ отъ неземното. Не, не. Това е езикъ, който ми се вижда нечестивъ. Само народътъ що работи е народъ силенъ, защото трудътъ дава и дерзостъ и увѣренность. За побѣдата е необходимо да има пълни арсенали и солдаги вѣрующа въ главатаритѣ си и въ сами себе си. Всичко това се постига, доста е само да има желание и умѣние. (*Нови ржкоилъскания*).

Бдящия вѣкъ е вѣкъ на труда; та не виждаме ли и сега въ нараствающия социализмъ да се очертава социалния законъ за труда, тоя законъ на труда за всички, законъ регуляторъ и миротворенъ. (*Продължителни ржкоилъскания*).

— Младежъ! о, младежъ! трудете се, прочее; всѣки отъ васъ нека си изработи една цѣль, която да му пълни живота; тя може да бжде твърдѣ скромна, но отъ това тя не ще да бжде по-малко полезна, каквато и да е, само да я има за да ви държи буденъ.

Когато вий я уредите, безъ да се пресилвате, просто, споредъ количеството което сте въ сила, да принесете всѣкий день, тя ще да ви докара здравина и радостъ, тя ще да ви избави отъ мжкитѣ за безкопечното.

Колко велико и здраво ще бжде онова общество, гдѣто всѣки членъ внесе своя логически дѣлъ на трудътъ.

Работящия чловѣкъ бива винаги добъръ. И така азъ съмъ увѣренъ, че единственната вѣра която ще може да ни спаси, то е вѣрата въ силата на изпълнения дългъ. Наистина, хубаво е чловѣкъ да мечтае върху безкопечното, но за почтенния чловѣкъ е достатъчно съзнанието че е изпълнилъ своя дългъ. (*Тройни избухвания отъ ржкоилъскания*. — *Продължителни подобрѣния*).

ИЗЪ ОБЩЕСТВЕННАТА ХРОНИКА.

Измѣненіята на конституцията. — Съответствуватъ ли тѣ на дѣйствителността. — Какво става когато живота не отговаря на законитѣ. — Какъ изчезватъ народнитѣ правдини. — Какви трѣбва да сѫ нашитѣ закони ако ги напишемъ съгласно съ дѣйствителността. — Отношението на интелигенцията къмъ измѣненіята. — В. „Свобода“ и учащата се младежъ. — Нашитѣ общественни язви и нанитѣ моралисти. — Спис. „Цѣлина“ и в. „Работникъ“.

Писаната конституция на българското княжество е вече измѣнена. Тѣзи сжщитѣ които отъ десетина години насамъ фактически нарушаваха и тѣпчяха конституцията, предложиха най послѣ, за очистване на съвѣстѣта си, нейното измѣнение. Съ това се туряше край на ония беззакония, които дѣйствителний животъ всѣкичасно претърпяваше. Както дѣйствителний животъ философски пренасяше фактическиятъ варушения въ равновѣсието на общественнитѣ сили, сжщо така този животъ не се помръдна ни най малко при озаконяванието на тѣзи нарушения. Такъвъ стоицизмъ, такова щастливо спокойствие сж наистина за уважаване.

Не всички обаче беззакония, които се вършиха презъ този периодъ, намѣриха своето озаконение. Тѣ сж безбройни, но ний ще споменемъ само нѣкои отъ тѣхъ. Своеволното налагане нѣколко пжти цензура, интернирванието (а при заявяванието протестъ, още по-далечното интернирваніе, още по-жестокото отнасяние), беззаконното задържаніе на българский гражданинъ по тюрмитѣ и участъцитѣ, побоитѣ и звѣрствата, обискитѣ, безцеремоннитѣ претърсвания и на най интимнитѣ цѣнности на человекъ, безочливото гаврение съ распечатваната, четената, задържаната корреспонденция, извършванието избори съ жандари и войска, заплашванието на оппозицията съ щикове, затвори и побои — всички тѣзи вършени беззакония

не намѣриха своето озаконение въ великого Търново. Това е голѣма грѣшка на българскитѣ законодатели. Приеманието на измѣненіята имаше за цѣлъ да позволи на желающитѣ да извършватъ безнаказанно това, което преди приеманието на иамѣненіята се е смѣтало отъ обществената съвѣсть за незаконно. Ясно е за всѣкого, че щомъ едно нѣщо се върши безнаказанно въ живота, такъ трѣбва и да стои въ закона, че то може да се върши, понеже въ живота нѣма никой, който да се искаже противъ това вършение. Казвахъ ни, че това ставало нужда ради, предъ видъ на високи патриотически интереси. Разбираме. По сѣщо така разбираме, че и високитѣ грижи за патриотическитѣ интереси не ще исчезнатъ току-тъй слѣдъ приеманието на измѣненіята и че, слѣдователно, колкото е желателно съществуването на тѣзи грижи, толкова е желателно и даванието право да се ползватъ на законно основание отъ горѣ изброенитѣ срѣдства за завардването на отечеството. Слѣдователно, ще повторимъ, грѣшка е гдѣто не се озакониха и останалитѣ беззакония. Види се, тука трѣбва да е имало други интереси предъ видъ: интереситѣ на безропотний стоицизмъ, на блаженното спокойствие.

До като отъ една страна едни беззакония не намѣриха мѣсто въ закона, отъ друга страна се въздигнаха въ законъ други неправди и стѣснения. Къмъ тѣзи спадатъ: намаляването на два пжти числото на представителитѣ, продължаванието мандата имъ на петъ години вмѣсто на три, правото да се гласуватъ закони съ едно малцинство отъ 50 души и др. т.

Защо едни вършени дѣйствия не се озаконяватъ, а приематъ форма на законъ други невършени? Какво е това несъответствие между живота и закона? какъвъ е този българский животъ, който допуца такива опити надъ себе си? Явно е, че тука има нѣкакво недуразумѣние. Ролитѣ между господаря на страната и неговитѣ слуги сж се размѣнили. Не помня кой бѣ сравнилъ правителството на една страна съ единъ воденичаринъ. На воденичарина е дадено да урежда вървежътъ на воденицата сѣщо така, както и на правителството — да урежда страната. Но както воденичаринътъ си има свой господарь, господаря на воденицата, така сѣщо и правителството си има свой господарь, населението на страната. Сега, когато населението на една страна повѣри на правителството, на двама трима избрани отъ него служители войската, съ скѣпо и прескѣпо

плащаното офицерство, жандармерията, чиновничеството, учителитѣ, когато това население имъ даде въ ржцѣ хазната на страната, желѣзниците, пощитѣ, телеграфитѣ и т. н. . . . възможно ли е това правителство, тѣзи двама трима служители народни да иматъ куража да обърнатъ всички тѣзи силни сръдства за народна защита, отбрана и одеснение въ поминъка, възможно ли е да ги обърнатъ въ грозни сръдства за онеправдане, угнетение, насилие, събличание, развращаване, затпяване на този сжщъ народъ, тѣхенъ господарь? Немислимо е! Ако това правителство, ако тѣзи двамина-тримина, наистина сж поставени отъ народа за да му служатъ, като имъ плаща почтенно и на време за тѣхнитѣ трудове, немислимо е да бждатъ търпѣни и за напредъ отъ него и да употрѣбаватъ въ зло неговото довѣрие. . . Този народъ ще стане като единъ човекъ и ще измѣте тази гнхсотия, която се е възгордяла отъ честта направена ней и така зло се е подиграла съ священната народна воля. . .

Ако това се не случва, тогава отношението на населението къмъ своето правителство не е еднакво съ отношението на господаря на воденицата къмъ воденичаринътъ-слуга. Излиза, че правителството не е поставено отъ народа, че народътъ нѣма гласъ въ тази страна.

И наистина, такава е въ дѣйствителность положението у насъ. Ако гледаме писаната конституция трѣбва да кажемъ, че народътъ е господарь на страната, а правителството неговъслуга; ако гледаме дѣйствителността, излиза наопаки: правителството е господарь на страната, а народътъслуга на правителството. Дѣйствителността говори едно, писаната конституция — друго. Когато между дѣйствителността и писанитѣ закони сжществува такава несътвѣствие, тогава трѣбва да се предположи едно отъ двѣтѣ: или че дѣйствителността (разбираме дѣйствителний животъ на народа) е надминала, надпреварила писанитѣ закони, или че законитѣ сж писани въ по-напредналъ духъ отколкото е напреднала самата дѣйствителность. Такова несътвѣствие не може да трае за дълго; то става причина за много вътрѣшни неуредици и даже крие въ себе си голѣми опасности. Когато дѣйствителността е напреднала, а законитѣ не се измѣняватъ съобразно съ нея, или, да кажемъ по-другояче, когато въ народа се появятъ потребности за разширение на правата му, а това стремление се задържа

и задушва отъ властующитѣ, тогава се появяватъ революциитѣ, наследственото създаване на единъ общественъ редъ съотвѣгствуещъ на повитѣ народни потребности. Това се нарича революция отдолу. Когато пъкъ по нѣкоя щастлива случайност законитѣ сж написани въ единъ по-напредналъ духъ, отколкото е напреднала дѣйствителността, сирѣчь, когато законитѣ даватъ по-широки права на народа, отколкото той е въ състояние да се ползува отъ тѣхъ и да ги пази, или пъкъ когато единственния опозиционенъ, напредничавъ класъ, който идентифицира своитѣ интереси съ народнитѣ, се оплаши отъ незабуденитѣ стремления на множеството, или пъкъ когато народътъ заспи или задрѣме надъ дѣйствителни или мними войнски или дипломатически лаври *) . . . тогава се явява стѣснение, насилствие, угнетение отъ страна на властующитѣ, което се свършва винаги съ ограничение народнитѣ права. Това се нарича революция отгорѣ.

Случайтъ съ измѣнението на конституцията у насъ е отъ послѣднитѣ. Далечъ би ни отвело ако вземехме да расправаме защо народътъ ни не е умѣлъ да се ползува и не е смогналъ да запази даруванитѣ му права. Стига ни за напата цѣлъ сега ако кажемъ, презъ едно, презъ двѣ, че испърво нашия народъ бѣ безправенъ, съвсѣмъ безправенъ, — робъ, съ една дума. Послѣ стана свободенъ народъ и много роби излѣзоха на чело като интеллигенция на този народъ. Чужди князе и синове отнеха му правата, послѣ бѣха принудени да му ги върнатъ, сетнѣ искаха да го „въспитаятъ“ политически, като го вмъкнаха отъ една белѣ въ друга и най сетнѣ, отъ седемъ години насамъ, борятъ се да го правятъ независимъ. Криво-дѣво, до преди шесть години, имаше хора, нарѣчени интеллигентни, които споредъ разбиранieto си искаха да бждатъ полезни народу си. Явиха се патриоти и черни души и, току вижъ, интеллигенцията исчезна, замълча, загуби се. Останаха спасителитѣ, патриотитѣ *par excellence*. У насъ до преди е нѣмало класса, която да е искала да живѣе на гърба на народа; слѣдователно народнитѣ правдини нѣмаше отъ кого да се заплашватъ. Интеллигенция, донейдѣ и народъ, повѣри управлението на страната на отдѣлни личности, които не можаха да представляватъ по-други интереси освѣнъ народнитѣ. Но

*) Листья, прости листья, читателю, макаръ и отъ лаврово дърво.

стана какво стана, народътъ съ изумление виждаше какъ отъ день на день го отстраняваха отъ гласа му въ дѣлата на страната и като всѣки народъ, до вчера робъ, не можеше да предприеме нѣщо за спиране на този вървежъ. Така се дойде до измѣненята.

Ний споменахме, че и въ другитѣ страни е имало случаи, когато народнитѣ права сж ги ограничавали съ революция отгорѣ. Но тамъ винаги се е случвало така, че ограничителитѣ сж били отъ друга класса хора, а не отъ народа, отъ работний народъ. Тамъ нѣкоя привилегирована класса, която е основавала економическото си положение върху гърба на работния народъ, е искала да запази този изгоденъ за нея редъ, (като е лишавала множеството отъ правата му, като го е не допуцала до управлението, до законодателството, до властѣта. Въ тѣзи страни винаги е имало борба между разнитѣ классы и всѣко дадено време двѣ классы сж стояли една срѣщо друга. Народътъ е бивалъ винаги на страната на опозиционний, напредничавъ классъ, тѣй коато е вѣрвалъ, че този классъ се бори и за неговитѣ нужди. Тукъ ролята на възпитателъ е играла винаги опозицията. Въ конституцитѣ на тѣзи страни сж ясно очертани правата на тѣзи отдѣлни классы и борбата имъ не е за друго освѣнъ да се отбѣлжкатъ въ конституцията, — основния законъ върху който се гради една държава — нови права, ново распредѣление на властѣта, ново опредѣление: кое е мое, кое — твое. Въ тѣзи страни писанитѣ закони съотвѣтствуватъ на дѣйствителността и сж на пжтъ да се допдлнятъ съ нови съотвѣтствия. Така и трѣбва да бжде, ако не искаме да има революции отгорѣ или оттолу. Дѣйствителността, реално съществуещето трѣбва да се прекара на книга, да бжде изразено въ конституцията.

Ако ний рѣчехме да прехвърлимъ върху книга това което съществува у насъ въ дѣйствителность, ще излѣзе нѣщо несъобразно. Двама трима излѣзли изъ народа мъже, дошли на властъ по довѣрие, слѣпо довѣрие на интелигенция и народъ, заввели всички органи съ които располага единъ народъ-държава и постѣпенно скъсяватъ участието на народа въ общитѣ работи, до като съвсѣмъ го унищожатъ. Вий не слушайте, гдѣто тѣ ви говорятъ често, че това се вършило за народното добро. Никой не може да знае по-добрѣ кое е народно добро отколкото самия народъ . . . Такива хора се наричатъ въ исто-

рията узурпатори, хора които сж изнасилили народнитѣ свободи, които сж истрѣгнали изъ рждѣтъ на народа властѣта да урежда самъ работитѣ си. Това име „узурпаторъ“ е грозно; то зачерня и най почтеннитѣ имена; нито Дунавтъ, нито Черното море не могатъ изми позорѣтъ заклеименъ върху лицата имъ. Въ нашето предположение, тѣзи двама трима, за да не навлекатъ отгорѣ си това позорно име спазили формалноститѣ, вѣн-кашната страна па самоуправлението народно. Въ сжщностъ народнитѣ свободи сж отнети, всѣка инициатива е отрѣзана у народа, всѣка негова намѣса е исклучена; но у насъ искаха да се покажатъ джентльмени, които, като ще се самоубиватъ или убиватъ другиго, спазватъ вѣнкашнитѣ приличия (*garder les apparences*). Това, първо, е добро за вѣнкашнитѣ свѣтъ, защото нему му трѣбва да се издѣже относително нашитѣ вѣтрѣшни работи; друго — това е май рисковано, все шѣкъ предъ видъ на блаженното спокойнодушие. — Какъвъ изгледъ ще приематъ тогава нашитѣ писани закони, ако вмѣкнемъ въ тѣхъ тази неприкрита, незабулена дѣйствителностъ? Каква общественна единица ще представляватъ тѣзи двама-трима? Три категории сили ще имаме тогава. Князѣтъ, двама-трима, народъ. Знае се какво върши князѣтъ въ страни като нашата: най главно, князува. Знае се и народѣтъ какви права има: 1^о да плаща данѣкъ, 2^о да мълчи и 3^о шакъ да плаща данѣкъ. Ако това му е малко, той има право да бѣде битъ, хоканъ, като всѣки народъ. Какви права оставатъ тогава на двамата-тримата? Най тѣжкото: хазната, войската, полицията, чиновничеството, учителитѣ и т. н. т. и т. н. т. Съ една рѣчь, на тѣзи нѣколцина остава цѣлата страна. Но какъ ще се изрази това раздѣление на трудѣтъ въ държавата; наедна страна князъ: знае се княжеска властъ — да князува; на друга страна народъ: знае се народна властъ — да плаща данѣкъ. Третята властъ, истинската властъ, какъ ще я нарѣчемъ? Аристокрация ли? Такава ний нѣмаме: всички сме цървулановци, макаръ и съ ордени на шею. Какво съсловие ще бѣде това, на което въ писаната конституция ще се предостави управлението на цѣлата страна? Не може, по наше мнѣние, въ конституцията да се каже така, че на нѣколцина се оставя страната да се располагатъ въ нея като въ бащина мушия“. Освѣнъ това хората сж смъртни и тѣзи нѣколцина, като хора, макаръ и велики хора, сж сжщо смъртни. И ето ви, за наше щастие, ний се явяваме съвременници на появяванието на едно

ново съсловие, съсловието на спасителитѣ, на патриотитѣ *)). Тогавъ въ конституцията ще бжде отбѣтвано съ едри букви така: князѣтъ князува; патриотитѣ държатъ хазната (за това сж и имотни) и управляватъ страната; а народѣтъ плаща данѣкъ врѣхнина, отгорнина, понѣкога си и поплаква. Така написана конституция ще съогвѣтствува на дѣйствителността, ще бжде вѣрно изражение на реално съществуващото. Отъ тукъ нататѣкъ до много време не ще има страхъ отъ революция, било утгорѣ, било отдолу.

Интелигенцията, сирѣчь, оная часѣ отъ просвѣтеното население, която все е могла още да запази образъ и подобие божии, премълча и прегърпя извършения превратѣ. Единъ „Прогрессъ“ и единъ „Работникъ“ ратуваха за народнитѣ свободи. „Балканска Зора“ на дали е имала други случаи да се покаже тѣй блѣтящо гола, както по въпроса за измѣненіята. Тя замѣнка отпърво за цензъ — единчка въпрочемъ която мечтае за такава реформа — и послѣ падна, падна много дълбоко. Отъ таково падание не може се дигна чловѣкъ, освѣнъ ако бжде отъ породата на софійскитѣ левовци, понятието за чловѣческо достоинство у които е извратено отъ блѣсъкътъ на златото. „Балканска Зора“ загуби въ общественно мнѣние и така ѣ се падаше. Въ такива случаи, деликатността е отсъствие на гражданска доблестъ и ний дълго време очаквахме независимий печатъ да отблѣжи фактътъ. Една „Свобода“ ликуваше предѣ времето, когато народнитѣ свободи се закопаваха. Този пътъ тя надмина себе си. Какъ се не обяваше бѣдната чловѣческа душа за да докаже, че народнитѣ правдини не се накърнявали. Цѣло мъчение. Но предѣ тѣзи годѣми усилия се заблѣзваше друга една лекостъ, една годѣма умѣлостъ да плюе чловѣкъ на лицето си, нѣщо подобно на ония клауни които въ бързото си пицание не заблѣзватъ вече себе си ли биятъ или противника си. За тази цѣлъ се издаде и отдѣлна книжка: „Още нѣколко думи по измѣненіето на конституцията“. Ако у насъ имаше обичай да се помни какво се пише, то сигурно е, че тази книжка ще остане достоенъ памегникъ на днешнитѣ раз-

*) Патриотъ-чловѣкъ напоследѣкъ вѣе да означава имотенъ-чловѣкъ, и ний въ другитѣ книжки ще видимъ като какви предшественици се явяватъ патриотитѣ на имотнитѣ.

вращающа времена. Тази книжка може да послужи като корона на мотивитѣ за измѣненіята. Вѣтрѣ е излѣно всичко, което една купувана, продавана и препродавана душа и коего единъ дѣжливѣ, мекѣ, гѣвкавѣ езикѣ сѣ въ сѣстояние да дадатѣ. Всѣка страничка, всѣки редѣ показватѣ юдата, който продава учителя си, показватѣ развратния синѣ, който продава баща си и майка си. Нѣщо по-мръсно и повече подло намѣ не ни се е падало да четемѣ.

Тази подлостъ и гнѣсотия взема да обгрѣща все повечко и повечко мѣсто въ „Свобода“. Заговори ли тя за народни права и народна свобода, заговори ли за патриотизмѣ и народно величие—сѣщото отвращение възбужда тя у читателя. Но най отвратителний, до физическа болѣжка отвратителенѣ дѣхѣ разнасятѣ статіитѣ на несравнимий Левовѣ (и клѣтника, какѣвъ подходящѣ псевдонимѣ си избралѣ). Този благоуханѣ цѣвтѣ на днешнитѣ времена, сѣкашѣ още не може да увѣри своитѣ нови благодѣтели въ своето вѣрно и преданно робско унижение, та на всѣки редѣ е принуденѣ да се бие въ празнитѣ си гърди и да увѣрява и увѣрява въ преданѣйшитѣ си чувства. Той не може да похвали нѣщо безѣ да каже, че то е *плодѣ отѣ постояннитѣ народоспасителни грижи на днешното патриотическо правителство*; не може да укори нѣщо, безѣ да каже, че то е *въ вртѣ на правителството* и се върши *отѣ враговетѣ на правителството*. Той не може да каже само *народътѣ*, а непременно ще притури *и неговото правителство*. Правителството у този Щедриновски Скверняковѣ играе първа и послѣдня роля. Нѣма за него по-друго на свѣта отѣ правителството. И свѣтѣтъ сѣществуватѣ за него, и морето, и звѣздитѣ. За него сѣществуватѣ и народѣ; за сѣщото това правителство сѣществуватѣ и самия Левовѣ. И този дѣхѣ отѣ всякия скверни се е докосналѣ на послѣдѣкъ въ в. „Свобода“ до най свѣжото, най чистото, което има въ нашия животѣ, до учащата се младежѣ. И този самѣ себе си продалѣ робѣ се явява свѣтникѣ на учащата се младежѣ? „Остави робѣтъ да въспитава дѣтетѣ ти, казалѣ стария атинянинѣ, и тогава на мѣсто единѣ ти ще имашѣ два роба.“ Коммунистическитѣ учения и социалѣ-демократическитѣ теории, били курioзни; тѣ били недѣпи фантазии, а най главното, тѣ се проповѣдватѣ отѣ враговетѣ на правителството. Тукѣ вече всичко се разбива. Ето защо, продължава Скверня-

ковъ, „почитаемото правителство изгони разваленитѣ демагози и буйствующитѣ бездѣлници-фантазери, каквито сж разнитѣ мними прогрессисти, които искаха да обърнатъ висшето училище въ школа на политически развратъ и разсадникъ на прогресистскитѣ заблуждения и дивотии и по този начинъ спаси олтара на науката отъ неминуемото разложение и гибель.“ Вий виждате езикътъ който лъжи безъ смѣтка и който се чуди какъ да угоди на благодѣтелитѣ си, прави отъ невинната и въ всѣки случай хубава дума „прогресъ“ — нѣщо чудовишно, страшно, диво заблуждение. Интересно е дали ако извѣстний вѣстникъ се наричаше не „прогресъ“, а „народъ“ напр., дали софийския левъ не би намѣрилъ и въ „народнитѣ“ учения тогава нѣщо скверно, нѣщо осждително. За нашето студентчество не сж потрѣбни тѣзи небългарски учения и идеали; ний си имаме свои теории, свои общественни принципи. Тѣ сж: Ако властѣта е у другитѣ, продай имъ се и говори и пиши така, както Левовъ говори и пише; ако властѣта е въ твоитѣ рѣцѣ, тогава купувай, разврацавай, прави чуждитѣ души пачаври, и когато дигнатъ протестъ — пращай ги за „наказание въ полковоетѣ“, гони ги „като развалени демагози, да не сѣятъ своитѣ прогресистски заблуждения.“ Тѣзи сж българскитѣ скверняковски идеали, тѣхъ иска той да чуе провъзвѣствани въ священния олтаре на науката“. Ако попитате такъвъ фокусникъ, гдѣ сж народнитѣ свободи, гдѣ остава широката народна инициатива за които ратуватъ умразнитѣ прогрессисти, той съ въздишка ще ви отговори: „какъ, моля ви се, а Македония, а благо, щастие то на цѣлокупната ни татковина? Вий забравяте братята ни задъ Рила и Родопитѣ и искате само ний тука да бждемъ щастливи. Какъ безъ умното ръководение на почитаемото правителство ще достигнемъ ний традиционний идеалъ?“ И много още ще ви говори той, ако вий само не затулите уши и очи и не отминете на страна.

* * *

Нека се посремъ сега върху статията! „Нашитѣ общественни и семейни язви“ на нѣкой си А., помѣстена не отдавна въ в. „Свобода“. Голѣмата распространеность, та може и нѣщо другичко, привлича мнозина, желающи печатно да сподѣлятъ мислитѣ си съ българский читателъ, въ колонитѣ на то-

зи вѣстникъ. Писачътъ на статията се види искренъ чловѣкъ, запознатъ добръ съ нравитѣ на българското „висше“ общество. Нашитѣ общественни и семейни язва той види 1^о въ липсването, оплакването че липсватъ пари и 2^о въ скѣпотията или оплакването, че семейния животъ е скѣпъ, че женитѣ сж лоши. Въ сжщностъ това не сж самитѣ язви, а слѣдствията имъ. Самитѣ язви сж луксътъ, отъ една страна и лошото възнитание, което ний даваме на подрастающата младежь, най вече на момичетата. Начинътъ по който писачътъ развива своята мисль е начинъ дидагический, поучителенъ, проповѣднически; проповѣдническа е и аргументацията му, и по сжщий проповѣднически начинъ той иска да унищожи общественнитѣ злини.

Писачътъ, явно е, че скѣрби много, гдѣто наший животъ е напустналъ предишната си простота и е вмѣкналъ въ себе си разни не наши нрави и обичаи. Нанущанието ни да живѣемъ просто, „патриархално“ — както се изразява той — и приеманието на чуждото—ето, тѣзи сж причинитѣ, гдѣто луксътъ ни е обвзелъ. „Тогавъ (въ предишно време), казва той, нѣмахме хубави каменни кжщи, нѣмахме богати мебели, нѣмахме разни скѣпоцѣнни украшения, нѣмахме елегантни облѣкла; но тогавъ нѣмахме и ипотеки, нѣмахме и дългове, нѣмахме и фалшиви украшения, нѣмахме и на гърба си скѣсани ризи“. Така продължава той да прави сравнение между миналий нашъ животъ и днешний. „Тогавъ бѣхме други, а сега сме вече други“ сключва той тирадата си. Истина е, че днесъ животътъ е по-другъ отколкото преди и вънъ отъ въпросътъ да съжеляваме ли за това или не, стои другъ въпросъ: можемъ ли ний по желанието си да измѣняваме културний животъ, сирѣчь, да измѣняваме потрѣбитѣ си. „Тогавъ въ избитѣ на кжщитѣ ни имаше бжчви, каци, качета и всичко което е нужно за една кжща; а днесъ имаме само нѣколко праздни бурега отъ бира и испочупени тирь-бушони, които за нищо не трѣбватъ“. Да вземемъ, напр., това оплаквание на авторътъ. За да има нѣкой въ кжщата си бжчви, каци и качета—предполага се, че трѣбва да има какво да туря въ тѣхъ. Бжчвитѣ сж били потрѣбни, защото хората сж имали дозя, които сж обработвали сами или съ своитѣ чираци и калфи. Днесъ не можемъ отъ всѣкого да искаме това, защото за да притежавашъ лозе, трѣбва да не си чиновникъ, офицеринъ, учителъ, съ една рѣчь, да не бждешъ службашъ, когото мѣстятъ отъ градъ на градъ. На та-

гтъвъ чeлoвѣкъ не сж нужни никакви кащи и качета, защото ако тѣ му се потрѣбни напримѣръ, за зимна провизия, то сжждовeтѣ ще сторятъ десетъ пѣти по-сжжпо отъ провизията, която ще изѣде презъ една зима. Ний могли би да покажемъ това и на много други примѣри. Явно е за читателя, че новитѣ условия на живота, въ които е стѣпила нашата страна създаватъ и нови потрѣби. Тѣзи нови условия, тѣзи нови потрѣби на живота измѣняватъ и личнитѣ потрѣби, вкусове и т. н. т. на хората. Въ това постоянно измѣняване на потрѣбитѣ на хората, а съ това и преражданието на чeлoвѣка отъ дивакъ на цивилизуванъ, се състои и напредѣка, цивилизуванието на една страна. Да искашъ да спрешъ това измѣняване е сжщо тѣй невъзможно както е невъзможно и ст. проповѣди да накарашъ хората да измѣнятъ потрѣбнитѣ си. Има нѣщо по-силно отъ насъ и нашата лична воля въ вървежътъ на едно общество, а това сж общественитѣ условия въ които сж поставени хората. Преди, нашия бѣлгаринъ си е билъ цѣлъ домакинъ, защото той е билъ прикрѣпенъ на едно мѣсто — както днесъ селенинтъ; — той е билъ принуденъ много потрѣби самъ да си ги доставя, съ една рѣчь, то е било времето, когато хората, отдѣлнитѣ семейства сами сж си удовлетворявали потрѣбитѣ. Днесъ животътъ е тѣй сложенъ, трудътъ въ обществото е тѣй раздѣленъ, щото по никой начинъ не е възможно да се заведе множеството въ голѣмитѣ градове съ свои собствени домакинства. Ако пий можемъ повърна економически Бѣлгария на 50 — 60 год. назадъ, когато само презъ време на панаиритѣ, единъ два пѣти презъ годината, е имало шавание, сближавание на хората, тогава и потрѣбитѣ на хората ще се опростятъ, отношенията ще станатъ патриархални.

Авторътъ, струва ни се, не схваща добръ и другия въпросъ, гдѣ се криятъ истинскитѣ причини на луксътъ. Но, преди всичко, какво нѣщо е „луксъ“? Безполезенъ трудъ е да се опитваме да намѣримъ едно опредѣление на това понятие, което да бжде еднакво за всички времена и всички страни. Това е ясно като день, но да ги обяснимъ и съ примѣри. Мнозина наши селени намиратъ за луксъ носението чорапи лѣтно време; сжщо така тѣ не ще смѣтнатъ за потрѣбност носението на вратовръзки, а още повече носението на ганти лѣтно време. Сжщо така и нашия градски жителъ ще намѣри за луксозно живѣението на единъ парижски богаташъ. Луксозно нѣщо изобщо се смѣта това, което не е непосредствен

но потребно на човѣка, което, ако съставлява даже предметъ за наслаждение, могло би да бѣде замѣтено съ друго по отъ долне качество или по-малко скъпо. Излиза, че споредъ развитиѣ въ едно дадено време потребности на човѣка или на единъ класъ, понятието за луксъ се измѣнява. Така щото, безъ да опредѣляме кои вещи, кои живѣяния сж луксовни изобщо, ний въ всѣко време и въ всѣка страна можемъ да знаемъ до гдѣ се простира понятието за необходимитѣ потребби и отъ гдѣ натагкъ се започва понятието за луксътъ. Ако това е тѣй ний и въ нашето неотдавна минало ще намѣримъ, за тогивашнитѣ понятия, предмети луксовни, ще срѣщнемъ и семейства и отдѣлни личности, които сж живѣли луксовно, раскошно.

И тѣй, луксъ, раскошь е всичко, което въ едно дадено време и въ една дадена страна стои отгвѣдъ обикновеннигѣ потребби на човѣка, на срѣдний уровень на човѣка. Кой може да си позволи въ живота нѣща раскошни, луксовни, които да не му сж нужни непосредственно за удовлетворение на потреббитѣ му? Разбира се, само тѣзи които материално стоятъ много по-високо отъ другитѣ и то толкова високо, колкото да не е възможно за другитѣ да ги стигнатъ. Ако тѣзи богатши не се отдѣляха твърдѣ много отъ другитѣ, тогава тѣхния животъ не щѣше и да се нарича луксовенъ и раскошенъ животъ. А въ обикновеннигѣ времена, ако нѣкои личности или семейства се дигнатъ на една сравнително голѣма височина на материално благосъстояние, то се е длѣжало винаги и въ всички времена на експлоатирането на чуждия трудъ. Както тѣзи щастливи семейства се отдѣлятъ рѣзко отъ подобнитѣ си, така сжщо и подобнитѣ имъ, тѣхний класъ—търговский, промишленъ, войнски, чиновнически и т. н. т. — се е рѣзко отдѣлялъ отъ массата на цѣлия народъ. Тукъ вече имаме нѣколко стѣпени на материално благосъстояние и всички тѣзи горни и горни стѣпени лѣжатъ и почиватъ здраво, само благодарение на широката основа, работний, трудящий се народъ. Луксътъ който г. А. забѣлѣзва да се е развилъ и развива въ нашето българско общество би билъ немислимъ, ако всички тѣзи расточители би били принудени да си искарватъ прехраната сами, съ собственъ трудъ. И ако раскоша и луксътъ обнема все повечко и повечко крѣгове, то причината е, че една голѣма частъ отъ населението започва да живѣе съ готови заплати или пѣкъ съ експлоатация на чуждия трудъ. Г. А. се въз-

муцава отъ луксътъ на софийскитѣ или пловдивскитѣ наши готовановци, тѣзи пѣкъ се възмуцаватъ отъ луксътъ на по-горни готовановци, ний се възмуцаваме отъ луксътъ на множество господиновци А., срѣдня ржка, занаятчията се възмуцава отъ нашия луксъ, а селенинѣтъ пѣкъ и той намира да се възмуцава отъ луксътъ на градския занаятчия. То е цѣла стѣлба отъ различни материални положения — ний не говоримъ за личнитѣ рѣшения на отдѣлни хора да живѣятъ по своему, тѣ сж рѣдки исключения — цѣла стѣлба отъ различни общественни положения, които при днешното експлоататорско устройство, диктуватъ на множеството и начинѣтъ на живѣнието имъ; то е цѣла стѣлба отъ различни понятия за луксътъ. Ето защо въ едно дадено време у единъ и сжщъ народъ има разни понятия за раскоша и лука. Ето защо всѣки луксъ и раскошь, като понятие отвѣдъ обикновенитѣ потрѣби на челоуѣка, се е граждало и се гради върху експлоатацията на чуждия трудъ. Махнете днешната експлоатация и вий съ това ще махнете оня луксъ, който ви възмуцава. Въ едно общество, уредено на коллективни начала не може да има мѣсто на възмутителни расточителства, а ще има постѣпенно растение на потрѣбитѣ и съобразно съ това и тѣхното рационално удовлетворение.

Семейнитѣ язви на г. А. не сж тѣй просто явление, както той предполага, и ний ще ги прескочимъ за сега. Тѣ могатъ да съставятъ предметъ на отдѣлна статия. Ще забѣлѣжимъ само, че ако г. А. намира, че тѣ стоятъ въ причинна свръзка съ луксътъ, той се доближава и до тѣхното правилно разбирание, ако само признава, че днешний луксъ е слѣдствие на експлоатацията на чуждия трудъ. Въ тази втора часть на статията си авторѣтъ посочва между друго и на днешното възпитание, което се дава днесъ у насъ на женската младежь. „Още дѣте ний сами внушаваме на жената желание за раскошь въ всичко; като момиче, ний сами я приучаваме на лѣжливо възпитание и на фалшиви етикетности; като ученичка ний сами ѝ пълнимъ мозъка съ познания съвършено непотрѣбни и съ фантазии съвършено врѣдоносни; като съпруга, ний сами я принуждаваме да се отнася, както би не трѣбвало да се отнася, да се облача, както би не трѣбвало да се облача, да танцува, както би не трѣбвало да танцува; сами ний правимъ жената тщеславна, фантазиорка, вискателна, лекоумна, и слѣдъ всичко това пакъ

ний сами сѣдимъ да викаме противъ нея?“ И по-нататъкъ: „Днешното възпитание е фалшиво. Нека, прочее, побързаеме да разберемъ що значи възпитание. . . Нека побързаеме да реорганизираме училищата — особено дѣвическитѣ, за да можемъ да придобиваме отъ тѣхъ гражданки и майки, а не распилници и кукли. . . .“ — Ний се присѣдиняваме отъ все сърдце къмъ авторътъ въ отричанието му на днешното възпитание, макаръ, че нашитѣ молитви и да не сж сжщитѣ.

На край на „Хрониката“ ще кажемъ нѣколко думи за една статия, помѣстена въ кн. II и III на Спис. „Цѣлина“ за 1893 г. подъ заглавие: „Нашитѣ земледѣлци“. Въ миналата кн. на „День“ ний не можахме да споменемъ за тази статия, която заслужва въ всѣкой случай нашето внимание. Авторътъ ѝ разглежда единъ отъ най важнитѣ въпроси у насъ, въпросътъ за нашето земледѣлие. Тази статия е написана, както казва самий авторъ, по поводъ на една подъ сжщото заглавие статия въ в. „Работникъ“ бр. 11 и 12. Въ голѣмото си усърдие да бѣде *plus marxiste que Marx lui même* — повече марксистъ, отколкото самъ Марксъ— „Работникъ“ бѣше му пустналъ края и утвърждаваше, че нашето земледѣлие пропада, защото „много русско и американско жито нахлува у насъ“. Това дава поводъ на „Цѣлина“ да се подиграе изтънко съ „Работникъ“, а съ него заедно и съ българскитѣ социалъ-демократи, които споредъ „Цѣлина“ разбирали въпроса за нашето земледѣлие сжщо така, както и „Работникъ“.

Сега ний не ще можемъ да разгледаме изцѣло статията на „Цѣлина“. Ще обърнемъ вниманието на читателитѣ си само на тѣзи двѣ страни. Първо на утвърждаването на автора (стр. 65, кн. III.), че „не едрото землевладѣние е причината за отпадъка на нашитѣ дребни земледѣлци“ и второ, на издирването новъ пжтъ, по който може да се помогне на дребното земледѣлие. Първото, сирѣчь, че не едрото земледѣлие, (а не землевладѣние) у насъ е причината за отпадъка на дребното, и че не нѣкакво си русско или американско жито, което нахлувало у насъ, съсипва нашия дребенъ земледѣлецъ — всячко това е съгласно съ истината и никой български социалъ-демократъ не е утвърждавалъ противното.

Истинскитѣ причини за отпадъка на дребнитѣ ни земе-

дѣлци се криятъ другадѣ; ний сме указвали на послѣдъкъ на нѣкои отъ тѣхъ и за напредъ ще имаме още и още да се повръщаме къмъ тази точка. Другъ е обаче, въпросътъ съ „издирванието новъ пѣтъ“. Ний отъ сега предсказваме на „Цѣлина“ пълна несполука въ издирванието, щомъ тя се държи о такава една общественна теория, че „нѣкои черти отъ характера на извѣстенъ народъ“ можали да измѣнятъ социално-економическитѣ фактори. Тукъ много ще се научи „Цѣлина“ отъ Маркса и неговитѣ европейски послѣдователи. Впрочемъ, учението на Маркса е сега достояние и на по-виднитѣ европейски економисти и тогава на единъ разбранъ езикъ ще може да размѣня мисли и убѣждения съ българскитѣ социалъ-демократи, за като кой е по-правия пѣтъ за достигванието на едно по-свѣтло бѣдъще.

Ний ще се новърнемъ къмъ повдигнатитѣ отъ „Цѣлина“ въпроси.

КНИЖНИНА

Половата потрѣбность и нейното удовлетворение.
Написалъ *Д-ръ Витановъ*. Руссе, 1893 година. Страници 52,
цѣна 40 ст.

Нищо нѣма по-скѣпоцѣнно за челоувѣка отъ здравиеото; безъ него е невъзможно пълно щастие и наслаждение отъ живота, макаръ и челоувѣкъ да располага съ всички други благоприятни срѣдства и условия; то е единственното условие, безъ което е немислимъ разумния, полезния и щастливъ животъ. Два сж главнитѣ елемента у всѣка напълно развита и здрава личность, която сѣмо е способна да води единъ разуменъ, полезенъ и честитъ животъ; това сж: вънкашния и вътрѣшния, физическия и духовния елемента. Тѣ сж тѣй тѣсно свързани помежду си, та че е немислимо правилното функциониране на кой и да е отъ тѣхъ при ненормалното състояние на другия; съ други думи, здравиеото на единия напълно зависи отъ здравиеото на другия. Здравословното състо-

яние пъкъ на двата тѣзи елемента съставлява онова, което трѣбва да се подразбира подъ думитѣ: пълно челоуѣческо здравие. Условиата да работи, ако той напълно усвои онова научно гледище, за нормалното функциониране на тѣзи два елемента съставляватъ *висшата* задача на медицината, а срѣдствата за лѣкуванието ненормалното състояние на кой и да е отъ тѣхъ или и на двата изобщо съставляватъ нейната *нисша* задача. Но никой челоуѣкъ не може да живѣе вънъ отъ общитѣ условия на живота, биле тѣ обществени, економически, политически и пр. и пр.; освенъ това, болѣзненното състояние на кой и да е общественъ членъ се отразява и предава на цѣлия общественъ организъмъ. Ще се рѣче, каквито и да сж условиата за пълното челоуѣческо здравие, както и срѣдствата за лѣкуванието му, колкото многочисленни и разнообразни да сж, тѣ немогутъ да бждатъ вънъ отъ общитѣ условия и срѣдства за живение, вънъ отъ обществения, економическия, политическия и т. н. животъ на кое и да челоуѣческо е общество или изобщо на цѣлото челоуѣчество. Ето кждѣ произлиза гѣсната връзка на медицината съ другитѣ клонове отъ науката, като, напримѣръ, социологията, економията и т. н.; ето отъ кждѣ произлиза, слѣдователно, и тѣсната връзка на медика съ социолога, економа, педагога, юриста и пр.

Отъ казаното се вижда, че ако за челоуѣка не съществува въ живота друго по-сжбно и по-драгоцѣнно нѣщо отъ здравието му; то за обществото не съществува друга по-сжбноцѣнна и по-полезна наука отъ медицината; че, слѣдователно, нѣма друга по-висока, по-благородна, но и по-сложна и трудна, задача отъ тая на медика, лѣкаря, доктора. Но колцина сж ония наши доктори, които напълно разбиратъ важността на своята професия? — Едвамъ двама-трима, измежду които и автора на горѣ-озаглавената брошурка. Посрѣдъ тъмната нощъ, що прекарва нашата медицина, г. Д-ръ Витановъ се появява сегисъ-тогисъ като мерцающа звѣздица; посрѣдъ общата апатия, общия сънъ на нашитѣ „учепи“, само той излиза сегисъ-тогисъ, като призовава своитѣ колеги на работа и немилостиво бичува цѣлата „интелигенция“. Но не въ това се състои всичкото значение на г. Д-ръ Витановата дѣятелность, че той бичува всичко зинало за злато и срѣбро, всичко подло, ниско и безчестно, а въ факта, че той сѣ повече и повече се стрѣми да изучи и обърне вниманието на обществото на *висшата* задача на медицината и медика. Може челоуѣкъ да се не съгласява съ нѣ-

кои негови мисли, но не може да го заподозрѣ въ неискренность, не може да го не уважава. Ако той продължава тѣй искрено къмъ което се стрѣми и безъ което е невъзможно пълното съзнание *висшата* задача на медицината — то надали би го преварилъ другъ отъ колежитѣ му въ ползитѣ, които, безъ съмнѣние, ще принесе на нашитѣ младежи, на нашето прогресивно движение, на нашия народъ.

* * *

Колкото и разнообразно да ни се представлява царството на организмитѣ, колкото и висока да е стѣлбата на неговото подраздѣление, сѣ можемъ да забѣлѣжимъ общитѣ процеси, функции и инстинкти между тѣхъ. Отъ всички общи инстинкти въ органическото царство ний забѣлѣзваме най често да се проявяватъ два отъ тѣхъ, които сж и основнитѣ: инстинкта за самосъхранението и инстинкта за размножението, за подържанieto на рода. Надали ще има нѣщо по-интересно и по-любопитно отъ това, да наблюдава човекъ борбата, която водятъ организмитѣ за своето самосъхранение и размножение, както и сръдствата, чрѣзъ които тѣ достигатъ това; но надали ще има и нѣщо по-таинствено, по-висше, по-трудно за разбиране и изучаване отъ онова влѣчение между двата пола, благодарение на което само е възможно продължението на рода. Природата е обезпечила послѣдното: като е раздѣлила цѣлия организмъ на двѣ половини: мъжка и женска и като имъ е дала совершенно различни полови органи. Когато послѣднитѣ достигнатъ до пълно развитие, тогава чакъ въ организма, а най вече у висшата стадия на органическото царство—у човека се развива напълно онова таинствено влѣчение между двата пола, правилното, свободно и нормално удовлетворение на което съставлява висшата хармония на човѣческия животъ. Но колкото по-висши блага и наслаждения ни дава правилното, нормално и свободно удовлетворение на това полово влечение, толкова повече злини, страдания и нещастия ни дава то при неправилното, ненормално и несвободно удовлетворение. Съ подпаданието на женската половина въ економическа зависимостъ отъ мъжката, съ постепенното подраздѣление на обществото на разни класи, по-малко или по-много зависими една отъ друга, условията за нормалното, правилното и свободно удовлетворение на половото влѣчение сѣ

повече и повече сж изчезвали, вслѣдствие на което е възникнала проституцията въ всичкитѣ си форми и съ всичкитѣ свои съпжтници, които въ наше врѣме сж достигнали върѣха на своето развитие, като убиватъ, деморализиратъ и израждатъ цѣлото общество, цѣлото чловѣчество. Въ сегашно врѣме условията за своевременното, правилно и свободно удовлетворение на половото влѣчение до толкова сж изчезнали, та че държавата се е принудила да узакони проституцията и разврата въ всичкитѣ му видове. Отъ тукъ се вижда, колко отъ голѣма важность е въпроса за половата потрѣбность и нейното удовлетворение, що третира г. Д-ръ Витановъ въ тая си брошурка; но сжщо тѣй се вижда и неговата трудность и заплетеность за всички ония, които искатъ да го разрѣшатъ току-тѣй повърхностно.

Въпросната брошурка е раздѣлена на петъ разни по своята голѣмина и съдържание отдѣла, които образуватъ едно завършено цѣло. Ний съжеляваме, че малкото страници на нашето списание не ни позволяватъ да разгледаме подробно всѣкой отъ тия отдѣли; ще се ограничимъ само съ нѣкои по-общи и важни бѣлѣжки.

Първия отдѣлъ е кратко едно встжпление къмъ разглеждаването на въпроса, Въ него автора, като посочва на важностьта на половата функция и на „крайното невѣжество по този предметъ, което владѣе не само мѣжду малограмотнитѣ, но и между интеллигентнитѣ“, сжщевременно указва и на подбудителнитѣ причини за написването на тая брошурка, както и на нейната цѣлъ. Ето какво казва той за цѣльта на своята брошура: „Ний ще разгледаме по подробно до колко въздържанието отъ половитѣ сношения е врѣдно или полезно на чловѣческия организмъ отъ медицинска глѣдна точка.“

Извѣстно е, че по тоя въпросъ въ медицината сжществуватъ двѣ право противоположни школи съ свои авторитети: едната поддържа, че въздържанието отъ половитѣ сношения слѣдъ пълното полово развитие е врѣдно, понеже то поражда разни болести и пороци, като: онанизма, сперматореята, меланхолията ипохондрията, идиотизма и т. н.; другата пъкъ школа поддържа, че е толкова малко врѣдно, щото е за предпочитание отъ проституцията съ своя бичъ -- сифилиса. Г. Д-ръ-Витановъ принадлежи къмъ послѣдната школа и се мъче да обори другата, за която цѣлъ е избралъ и редъ такива цитати изъ съчинения-

та на привърженицитѣ на своята школа. Ето какъ се изразява той още на 2-та страница: „Ние открито заявяваме, че сме привърженици на половото въздържание до брака, и че удовлетворението на половата потребностъ считаме за правилно и нормално *само въ законния бракъ.*“ За разяснение на подчеркнатитѣ отъ насъ думи автора прави тая бѣлѣжка: „Законенъ бракъ считаме не само този, който го озаконява попа, но и този, който го озаконява съвѣстѣта.“ Ще се рѣче, г. Д-ръ Витановъ признава *свободния* бракъ, сирѣчь, този, „който го озаконява съвѣстѣта.“ Обаче, по-надолу той казва: „Проституцията и *свободната любовъ* считаме за аномални явления въ социалния животъ на човѣчеството и предлагаме борба противъ тѣхъ.“ Тукъ явно личи противорѣчието между послѣдния цитатъ и забѣлѣжката. Такива малки противорѣчия, съмнѣния и колебания се срѣщатъ и по-нататкъ. Тѣй, напримѣръ, на 25-та стр., като иска закриванieto на публичнитѣ домове и пр., той казва: „това не ще рѣче, че ние се придържаме у глупавия консерватизмъ *за запазване на нравитѣ.*“ На 47-та страница пъкъ казва: „всѣко благоустроено общество трѣбва да наказва съ презрѣние всички тѣзи, които търгуватъ съ половитѣ си страсти и да изключаватъ отъ своята среда, *които подкопаватъ основитѣ на неговата нравственностъ.*“ На страница 28-ма, като указва на невъзможността при днешнитѣ общественно-економически условия встъпването въ моногамически бракъ при пълното полово развитие и на двата пола, той се съмнѣва, дали единъ денъ ще се осъществятъ идеитѣ на социалъ-демократитѣ. Разбира се, че отъ това (да се гриже всѣки за себе си и за бѣдѣцето си семейство) пѣма да има нужда, *ако* единъ денъ се осъществятъ идеитѣ на социалъ-демократитѣ, които обѣщаватъ да разрешатъ и този въпросъ най-практично и най-справедливо“ ни казва той на стр. 28-ма. На стр. якъ 41-ва той направо, безъ колебание, се искава: „Такива условия (способни да подкрѣпятъ, да успокоятъ духътъ и тѣлото, и да издигнатъ по-благородни цѣли за нашето съществуване) може ни да само преустройството социалното положение на обществото по принципа — *всѣкой да работи за всички и всички за всѣкого* (курсивъ неговъ).“ Още по-нататкъ той съзира много противорѣчия и горчиви истини въ сегашния животъ и се силно възмущава, безъ, обаче, да може напълно да разбере тѣхния источникъ да ни препорѣча *сега-сега* нѣкое

лѣкарство противъ тѣхъ. Тѣй, той се силно възмущава отъ сегашния нравственъ кодексъ, спорѣдъ който „мъжа се възмущава отъ едната само мисль — да удържа страститѣ си, а отъ жената иска дѣвственна чистота.“ Възмущава се отъ това, дѣто „обществото клейми проститутката съ поворния печатъ, а въ сжщото врѣме си служи съ нея, като съ необходима вѣщъ.“ Възмущава се отъ факга, гдѣто господарството признава прелюбодѣянieto за престжпление и въ сжщото врѣме му отвеща да особенно мѣсто, като го зема подъ свое покровителство и т. н. Той разбира подъ думата проститутка всѣка жена, „кото продава тѣлото си на сѣкиго (не само въ публичнитѣ домове), било за 1 левъ или за 1000, било за да се нахрани, или да спечели топло мѣсто за названния си мъжъ“; признава, „че проституцията нѣма да изчезне, до гдѣто единъ работи, а други яде и се наслаждава отъ неговия трудъ, т. е., до гдѣто не стане великия превратъ въ социалния жирогъ на обществото — общъ трудъ за въ полза на всѣки отдѣленъ челоуѣкъ,“ до гдѣто не се еманципира жената; признава много още нѣща: но всичко това той взема за единъ отвлѣченъ идеалъ на бждщето, безъ да ни указва другъ нѣкакъвъ лѣкъ, съ който *сега-сега* да се почне лѣкуванието на тия злини и противорѣчия въ живота. „Много години ще се изминатъ, много поколѣния ще измржтъ, до гдѣто настѣпи тая еволюция на обществото“ — казва той на стр. 42-ра.

Всичкитѣ тия малки противорѣчия, съмнѣния, колебания и недоразбирание, спорѣдъ насъ, происгичатъ отъ това единствено обстоятелство, че автора не си е изработилъ още достатѣчно *строго научно* гледище на социално-економическитѣ въпроси, къмъ което той се стрѣми, спорѣдъ както се забѣлѣва отъ всичката му литературна дѣятелность до сега. Той не може още да си уясни добрѣ, че днешното господарство отдавна е престѣпало да се грижи за благого на *цѣлия* народъ; че то служи на интереситѣ само на висшата класа въ противоположность на осталото мнозинство; че като тѣй, то (господарството) не може да премахне днешнитѣ социални злини и противорѣчия, които сж плодъ на самото классово подраздѣление, на самата сегашна общественно-економическа наредба; че, за да премахне тѣзи злини и противорѣчия, съ това заедно трѣбва и себе си да премахне, като учреждение за поддържане на днешния редъ. Сега-сега се вижда, че автора е стжпилъ съ

дѣсния си кракъ твърдо на почвата на огнетеното, претиснатото и експлуатирано мнозинство, но лѣвия му кракъ сѣ пакъ е опрентъ, макаръ и налека, на *отвѣдния* брѣгъ. Само тогава ще се освободи окончателно отъ тия съмнения, колебания и недоумения, когато окончателно прибере и лѣвия си кракъ при дѣсния. . .

* * *

Въ втория отдѣлъ автора ни запознава искъсо съ постепенното развитие и отслабване на половитѣ органи у мъжа и жената, съ тѣхната дѣятелностъ и цѣль. Пробужданieto на половото чувство автора отнася къмъ 15 — 16-та година за мъжа и къмъ 14 — 16-та година за жената. Обаче, въ тая възраст и единия и другия полъ сж неспособни за произвеждане на потомство, защото сперматозоидитѣ у мъжа, както и яйцата у жената, сж недоразвити и неспособни да се оплодотворятъ. Зрѣлата полова дѣятелностъ той опредѣля отъ 25 — 40 година за мъжа и отъ 20 — 45 година за жената. Въ тоя периодъ на живота тѣ биватъ най способни за полова дѣятелностъ и се намиратъ въ най добри условия, за да произвеждатъ потомство.“

Въ третия отдѣлъ автора съ редъ цитати и прекрасни разсждения ни доказва, че прѣсканието на семенната жидкостъ у мъжа прѣди 25-годишната възраст, било чрѣзъ онанизмъ или чрѣзъ развратъ, убива юноша и физически, и умствено, и нравствено. Той ни доказва, че въздържанieto до тая възраст не само че не е врѣдно, но и необходимо. Тукъ автора ни запознава и съ най новото съобщение на Д-ръ Браунъ-Секаръ въ парижкото биологическо общество, „че семенитѣ жлези, разтрити съ дистелирана вода и врѣснати подъ кожата на стареца, повдигатъ енергията на всичкитѣ функции на отживѣлия организмъ.“ Тоя отдѣлъ е пълненъ съ поучения за младитѣ, които тѣй безразсждно се предаватъ още отъ рани години на онанизма и разврата, като по този начинъ се осждатъ на преждевременна смъртъ. Ний съжелаваме, че нѣмаме възможность да цитираме тукъ поне нѣколко пасажа. Ще се задоволимъ само съ слѣдующия:

„Достатъчно е само да погледнемъ човѣка, който се занимава съ онанизмъ или развратъ, и веднага ще го оприличимъ на увѣхналъ тръндафилъ, на дърво изсѣхнало тамамъ що цѣф-

нало. И дѣйствително, такъвзи нещастникъ бива слабъ, сухъ, очитѣ му хлѣтнжали и загубили първия си блѣсъкъ и енергия; тѣлото му изсъхнало, мусколитѣ мекошави, лицето му блѣдно, съ старческо изражение и рѣцѣтъ му треператъ като на отчаянъ пияница. А като вѣнецъ на всичко това се явява отслабване на умственитѣ способности и нарушение душевното настроение. Той става мраченъ, меланхоликъ съ отчаенъ взглядъ на живота и наклонность къмъ самоубийство.“

Въ четвъртия отдѣлъ автора вече дохожда до сжщността на въпроса, сирѣчь, „дали е необходимо удовлетворението на половата потрѣбность послѣ 25-та година, или по-добрѣ, дали е врѣдно въздържанието послѣ тази възраст и, слѣдователно, неизбѣжно ли е сжществуванieto на проституцията и трѣбва ли тя да сжществува?“ Този отдѣлъ е най голѣмия въ цѣлата брошура; той самъ обема толкова, колкото обематъ всички други наедно. Тукъ автора говори за много работи: и за разврата на нашитѣ младежи, и за публичнитѣ домове като разсадници на сифилиса и др. венерически болѣсти, и за заразата на „младитѣ и цвѣтущи дѣвици“ отъ своитѣ мъже още въ първитѣ недѣли на своето бракосъчитание, и за „подлитѣ престжпления“ на докторитѣ, „които пращатъ младитѣ 16-годишни юноши въ публичнитѣ домове съ обѣщание, че ще ги дѣкуватъ, ако се заразятъ, и за полюциитѣ и онанизма, и за окаяното положение на проституткитѣ, и за необходимостта отъ женската еманципация, и за несъстоятелността на сегашния общественно-економически строй и неговия нравственъ кодексъ, и за много и много още работи. Съ всички цитати и разсждения той се стрѣми да докаже, че нѣма никаква врѣда отъ въздържанието и че, слѣдователно, трѣбва да се закриятъ публичнитѣ домове, кафе-шантанитѣ и др. развратни заведения. По извѣстни вече причини, ний не можемъ да се спремъ върху всички тия важни въпроси, а ще се ограничимъ само съ нѣколко бѣлѣжки, отъ които ще стане явно за читателя нашето гледище и мнѣние по тоя въпросъ.

Безъ да гледаме на цитата отъ Спенсера, който стои на чело на брошурката, нито на дѣйствително важното значение на половата дѣятелность при зрѣлото развитие на половитѣ органи, което значение самъ г. Д-ръ Витановъ ни описва, нито най послѣ на разнитѣ други цитати, като, напримѣръ, на оня

на стр. 42 и 43; безъ да се ровимъ изъ съчиненията на привърженицитѣ на другата школа, нито пъкъ да вземаме предъ видъ днешния вѣкъ, нарѣченъ „вѣкъ на нервозността, раздражителността и припадѣцитѣ“ — безъ да правимъ всичко това, ний сме дълбоко убѣдени, че въздържанието слѣдъ пълната полова зрѣлостъ е противоестественно и, като такава, е вредно за организма. Другъ е въпроса, до колко е голѣма тая вредъ. За да се установи това, потрібни сж дълги наблюдения и статистически свѣденія, каквито нѣмаме нито ний, нито г. Д-ръ Витановъ. До колкото знаемъ, вредата отъ половото въздържане не е толкова голѣма, както се мжчатъ да ни я представятъ горѣщитѣ защитници на проституцията. Ето защо, като вземаме прѣдъ видъ това и още, че удовлетворението на половото влѣчение при публичнитѣ и непублични проститутки е дѣйствително невъзможно за никого безъ да се зарази той въ разстояние на единъ по-късъ или по-дълъгъ периодъ отъ време, прѣзъ което той нѣма възможность или неможе да встѣпи въ *истински*, непродаженъ бракъ; че съ това той сѣ ще зарази, малко или много, своята невинна и чиста другарка, а чрѣзъ нея и цѣлото си семейство, като по този начинъ ще внесе разочарование, студенина и вѣчна умраза въ своя семеенъ животъ; че е недостойно, ниско, подло, възмутително и пр. и пр. за всѣка нравственно развита личность купуванетоъ плътта на и тѣй нещастната проститутка; че сжщо тѣй е недостойно и безнравственно да се докосва една развратена вече личность до чистата дѣвственностъ на друга; че, най послѣ, чудната и божественна хармония между двѣ разнополни сщества, она пламъ и огнь, що се нарича *чиста любовъ*, се вдворява и остава вѣчна само тогава, когато *за прѣзъ ижтъ* се съберѣтъ двѣ дѣвствени сщества и се слѣятъ двѣ чисти сърдца, ний не можемъ да се не присѣединимъ къмъ гласа на г. Д-ръ Витановъ и да не извикаме: въздържайте се младежи, ако искате да преживѣете единъ по-здравъ и по-щастливъ семеенъ животъ! Разликата между насъ и г. Д-ръ Витановъ за сега се състои само въ двѣ нѣща. Първо, че ний не само не сме съгласни въ него да извикаме: „най сетнѣ по-добрѣ онанизмъ безъ венерически болѣсти, отъ колкото проституция съ тѣхъ“, но и строго го осжждаме за тая му погрѣшка, макаръ и да сме съгласни съ цитираниитѣ разсжждения за тождествеността на онанизма и естественото съвъкупление. Съ тоя цитатъ г. Д-ръ

Витановъ, вмѣсто да испиши вѣжди, вади очи! Ний останахме просто трѣнати, когато го прочетохме. Да се обяснимъ малко. Нѣма другъ порокъ, който да взема ежегодно такъвъ голѣмъ давъкъ отъ младежта, както онанизма; нѣма по-другъ порокъ отъ него, който да убива безъ време тѣй много млади сили, който да взема тѣй много жертви. Достатъчно е да споходите само училищата, за да се уверите въ тоя печаленъ фактъ. И това не е само у насъ, а врѣдъ. Онанизма е такъвъ страшенъ порокъ, такъвъ животоубийственъ актъ, на който младежитѣ иматъ *неограничена* възможность да се предаватъ; и колкото по-често се предаватъ на него, тождо въ по-силна и съ нищо неискоренима страсть се обръща той. Ето кое принуждава всички доктори да го забраняватъ строго и абсолютно. Знае ли г. Д-ръ Витановъ, че неговата брошурка се купува и чете най-вече отъ нашитѣ младежи-ученици? Догажда ли се, съ какъвъ грѣмъ и трѣсъкъ ще се пренесжтъ между всички младежи думитѣ: „г. Д-ръ Витановъ не само че не забранява, но и препоръчва онанизма,“ — думи, които тѣ за пръвъ пжтъ срѣщатъ въ нашата литература по този въпросъ, и като какви ще бжджтъ слѣдствията отъ това?! . . Ний признаваме, че това е една крайность, до която е дошълъ г. Д-ръ Витановъ поради горѣщото си и искрено желание да види единъ день закрити публичнитѣ домове, тоя симптомъ на раскапващото се сегашно общество; но . . . ний поне не можемъ да го извинимъ.

Другото различие между насъ и автора на брошурата се състои въ това, че ний не се задоволяваме само съ едни охкания и ахкания, съ едни сами по себе си прекрасни съвѣти къмъ младежитѣ и обществото, а отиваме и по-нататкъ: грижимъ се за възможността да се реализиратъ нашитѣ съвѣти, да се премахнатъ злинитѣ. Въздържанието само по себе си е ненормално, неестествено слѣдъ пълното полово развитие; но ний го препоръчваме само като временно срѣдство, предъ видъ на другитѣ злини отъ невъздържанието, догдѣто се премахнатъ всички ония условия, които предизвикватъ тия злини. Причинитѣ на разврата въобще и на всички други злини автора прекрасно разбира; тѣй поне се вижда отъ разсжденията му въ четвъртия отдѣлъ. Но защо той счита премахването на тия причини за „идеалъ на едно далечно бждще“? това ний не можемъ да разберемъ. Веднжжъ признавамъ извѣстно явление за общественна злина, веднжжъ съзнамъ на пълно всичкитѣ зли

слѣдствия отъ нея — здравия разумъ диктува, тутъкси да се изучатъ причинитѣ на тая общественна злина и да се подкачи борба за премахванетоъ имъ, безъ да се влашимъ отъ качеството и количеството имъ. Гдѣ сж напимъ, условията за въздържанието? Въ нашето улично възпитание ли? въ училищата ли! въ работилницитѣ ли? въ казармитѣ ли? Гдѣ? . . . Впрочемъ по този въпросъ по-сетнѣ, когато минемъ на послѣдния отдѣлъ.

Колкото се отнася до закриванieto на „публичнитѣ домове, кафе-шантанитѣ и пр. развратни заведения,“ ний нѣмаме нищичко противъ; на тѣхъ ний гледаме, както и на всички други общественни злини, като на рожба на сегашнитѣ зли и крайно несправедливи общественно-економически отношения на хората. Тѣ сж учреждения почти исклучително за привилегированата класа, представител на която е правителството. Ето защо и съмнѣваме се, ще ли се съгласи току-тъй лесно правителството да ги закрие. Но на всѣки случай ний трѣбва да искаме това, както искаме и много други работи. Това ний искаме, като не обръщаме даже внимание на факта, че тѣ сж разсадници на сифилиса: сами по себѣ си тѣ сж зло, експлуатация, гнусотия и мизерия. До колко пѣкъ ще се постигне гонимата цѣль на г. Д-ръ Витановъ, до колко закриванieto на публичнитѣ домове ще намали развитието и разпространението на сифилиса — нека ни бжде позволено да искажемъ още сега своето съмнѣние. Това ни съмнѣние почива на предположението, че тайната проституция ще се развие до крайностъ и че ще стане много по-обиленъ источникъ на сифилиса, отколкото сж сега публичнитѣ домове. Сега-сега, при съществуването на публичнитѣ домове, тайната проституция е развита до толкова, особено въ голѣмитѣ градове, та че като источникъ на сифилиса надали пада по долу отъ публичнитѣ домове. Впрочемъ, бжджщето ще ни покаже, ако би правителството да закрие публичнитѣ домове. Че съ закриванieto на публичнитѣ домове пѣкъ ще се намали проституцията въобще — за това и дума не може да става: тя си има други причини и никога нѣма да изчезне, до гдѣто не изчезнатъ тия причини: „никога нѣма да изчезне, до гдѣто единъ работи, а други яде и се наслаждава отъ неговия трудъ, т. е. до гдѣто не стане великия превратъ въ социалния животъ на обществото.“ Това признава и автора на брошурата, само че не знаемъ по какви при-

чини той още се колебае да поведе не заразената частъ отъ нашата интелигенция къмъ борбата за премахването на тия причини, за достигането на това обновление на челоуѣчеството. Прочее, ний се надѣваме, че това той скоро ще стори; толкозъ повече, че ний не вѣрваме да отрича факта, че проституцията въобще се гнѣзди не само въ публичнитѣ домове, кафе-шантанитѣ и др. развратни заведения, а и въ всички почти частни жилища, гдѣто за истинска обичъ и семейно щастие и дума не може да става . . . Да минемъ сега на послѣдния отдѣлъ и свършимъ.

* * *

Въ петия отдѣлъ, който се състои само отъ четире странички, автора ни излага „хигиената на въздържанието“, сирѣчь, „какъ трѣбва да живѣягъ тѣзи, които водягъ въздържанъ животъ“. Като срѣдство за въздържанъ животъ, автора предлага на обществото и младежитѣ-ученици устройването дружества за въздържанъ и целомъдренъ животъ, а на отдѣлнитѣ личности предлага умственния и физически трудъ. Това сж дѣйствиелно полезни и научни срѣдства и ний ги рекомандуваме. Особенно препоръчваме на младежитѣ умственния и физически трудъ. „Тѣзи двѣ начала, казва г. Д-ръ Витановъ, почиватъ на физиологическа почва, а именно, когато челоуѣкъ работи физически или умствено, той (неговия организмъ) израсходва оиѣзи материали (белтъчнитѣ вещества), които сж пуждни за образуването на спермата и, слѣдов., този физиологически процесъ умалява въ своето дѣйствие“. Това е свършено вѣрно. Всѣкой младежъ, който иска да остане здравъ и целомъдръ, нека добруѣ пази слѣдующитѣ правилца въ живота си: 1) „да страни отъ такива свои другари, които обичатъ често да говорятъ за разврата и полового влѣчение; 2) да страни сжщо тѣй отъ такова женско общество, дѣто се проявяватъ тия влѣчения и то въ една свършено груба форма; 3) да се пази никога да не остава безъ работа, била тя умствена или физическа; 4) да не преяда и препива, даже свършено да не употребява спиртнитѣ питиета, и 5) да спи не повече отъ 7 — 8 часа и да скача отъ постелята, щомъ като се събуди. Тия правила ний препоръчваме и като дѣкъ противъ онанизма. Нека всѣкой младежъ ги испита вър-

ху себе си и той ще се увѣри въ благотворното имъ полѣзно и възпитателно значение.

Да, ний нѣмаме нищо противъ срѣдствата, които рекомандува г. Д-ръ Витановъ на обществото и младежъта; само че тѣ сж *временни* срѣдства за едно *временно* и *неестественно* въздържаніе. Ето защо петрѣбва да се задоволяваме само съ това, а да работимъ усилено за премахването на самитѣ коренни причини, колкото и дълбоки корени да сж пустили тѣ въ живота. Ний сме съгласни, „че едно време бѣше на мода да се говори по кафенетата само за общественни работи и наука, а сега — само за жени; че нашето общество нѣма направление, нѣма идеали, народа ни отпада морално и материално и интелегенцията ни е занемарила всѣкакъвъ умственъ интерес“; че „за всички жизненния въпросъ се върти около *царата, виното, жената и картитѣ*“ . . . Но гдѣ сж коренхът причинитѣ на това? Не въ сегашнитѣ ли общественно-економически условия? не въ сегашната ли чудовищна политическа тактика? не въ сегашния ли хаосъ надъ хаоситѣ, що ни представлява живота? . . . Възможно ли е учащата се младежъ да не търси удовлетвие въ картитѣ, махабетитѣ и разврата, когато или се забранява всѣко сериозно четение, когато нашитѣ божемъ нѣщо си възпитатели се качатъ сами по таванитѣ на ученическитѣ квартири, за да търсятъ незнаемъ какви сж „опасни книги“; когато се заподозиратъ, мжчатъ и исклучватъ най сериознитѣ ученици изъ училищата? Възможно ли е нашата интелегенция, нашитѣ учители да се не въртятъ „исклучително около въпроса *chercher la femme*, когато сж заставени да се допитватъ до своитѣ началници, директори и инспектори, дали бива да се абониратъ и четхтъ тоя или оня вѣстникъ, това или онова списание; когато за проявяванието и на най малката самостоятелностъ въ своята дѣятелностъ и мисль, за исказванието и на най малката истина, била тя чисто научна, общественна или политическа, се пращатъ „при гладния народъ“, се отчисляватъ, интерниратъ и затварятъ? Възможно ли е, най сетне, „жизненния въпросъ за всички да се не върти около *царата, виното, жената и разврата*“, когато самата общественно-економическа и политическа наредба е такава сега, та че дава възможностъ на привилегированія классъ да се скапва отъ мързелъ, пресищание и развратъ; когато работната класса е заставена да носи на плѣщитѣ си цѣлото господарство, когато по този начинъ денонощ-

но работи, истошава се до крайностъ, а гладува и се изражда и физически, и умствено; когато цѣлата половина отъ челоуѣчеството — женската — се намира въ такова мизерно социално положение, та че е принудена да продава своята плътъ и душа на всѣкиго, който е ималъ щастието да се нареди въ редоветѣ на привилегированптъ? . . . Разбира се, че не, не и пакъ не! Его защо и ний увѣрждаваме още единъ пжтъ мисльта, че всѣкой искрененъ челоуѣкъ, който съзира сегашнигѣ общественни злици, каквито и да биле тѣ, и желае тѣхното по-скорошно премахвание, не може да не иска и проповѣдва едно коренно преустройство на обществото по принципа: „всѣкой да работи за всички и всички за всѣкого“, не може да се не бори за достиганieto на тоя идеалъ, който ще даде новъ, щастливъ и разуменъ животъ на обществото. Това не е идеалъ на едно отдалечено бждще, а идеалъ навремененъ, предизвиканъ отъ самия животъ, отъ самото развитие. Той може и ще се осществи въ едно близко бждще, както сж се осществявали и много други идеали въ живота. И толкозъ по-скоро ще се осществи, колкото повече се съзнава и въсприема отъ обществото, колкото, слѣдоват., по-живо и неуморно се проповѣдва отъ носителитѣ му.

Съ това ний свършваме. Отъ всичко казано се вижда, че тая нова брошурка на г. Д-ръ Витановъ е отъ голѣмъ интересъ за всячки. Ний горѣщо я препорѣчваме и на двата пола, а най-вече на редакторитѣ на в. „Свобода“, които тѣй често обичалъ да помѣстятъ въ своя органъ разни глупави и диви антрафилета за *жената*. Брошурката е написана на единъ гладкъ и общедостѣпенъ езикъ; пѣкъ и цѣната ѝ е доста умѣрена — 40 стотинки.

К-нъ

23^н Май 1893 год.

Г. Шуменъ.

Книжици за прочитъ. Издава книжарницата на К. Г. Самарджиевъ и С-ие въ Солунъ. 1893 г. Мартъ. Книжка 1-ва.

Г. Самарджиевъ е започналъ изново издаването на своитъ редъ „Книжици за прочитъ“. Споредъ както извѣстява на вънкашната корица на I-та книжка, „цѣлата серия ще се състои отъ 12 книжки; всѣка една отъ по 5 печатни коли на 4-на и ще се издадѣтъ въ продължение на една година“. „Въ *предилата* 12-тѣ книжки ще струватъ *два бѣли меджидиета*, а въ странство — *10 франка*. Отдѣлно всѣка книжка струва *1 фр.*, или *4.50 гр. златни*“.

Това списание е единчкото по своя родъ, което се редактира и издава въ Македония. Като назначено за умственното и нравствено повдигане на тамошното население, съдържанието му напълно достига своята цѣлъ; то е тѣй отбрано и наредено, както не може да бѣде по-добрѣ. Личи, че го редактиратъ хора вѣщи и искрено желающи да пренесатъ полза на и тѣй нещастното население въ Македония. Оригиналната новѣсть: „*Деп на сила женидби*“ ако и недовършена, личи да е пюдъ на едно умяло перо, на единъ добъръ знатокъ на нашия селски животъ. Отъ сюжета се вижда, че автора иска да ни запознае съ лошитѣ слѣдствия отъ насилственнитѣ женидби, които тѣй често ставатъ по селата, като по единъ неусѣтенъ начинъ ни увлича въ тѣй малко извѣстния лабиринтъ на нашия селски семеенъ и общественъ животъ. Като такава, тя заслужва вниманието на всички любители на беллетристиката. Преводния расказъ на извѣстния французски беллетристъ Гюи-де-Монасианъ — „*Скитникъ*“ е тоже отбранъ и навременъ. Макаръ и сюжета му да е заетъ изъ европейския общественъ животъ, той не е лишенъ отъ интересъ и за македонскитѣ българи, много отъ които сж принудени, сжищо като героя на расказа да ходѣтъ отъ градъ на градъ отъ село на село, па дажѣ и отъ държава въ държава, за да прехранятъ себе си и семействата си. Въ него автора съ една поразителна вѣрность ни рисува картината на сегашния общественно-економически животъ. Ето какъ очертава той своя герой: „*Два дни какъ пѣтува и самъ се разговаря. Главата му бѣше прѣпълнена съ мисли. До тогава той нѣмаше врѣме да мисли, защото всичкитѣ му умственни сили, всичкитѣ му способности се поглѣщахъ въ работа. Но сега подъ влиянието на изнемо-*

щадността, озлобенъ отъ ненамиранието работа, отъ грубитѣ отказвания, отъ ноцитѣ, прекарани на открито небе, отъ ненавистта, която забѣлѣваше въ селенитѣ къмъ него и които постоянно му задавахъ единъ и сжщъ въпросъ: „защо си не седѣхте въ кжци?“ — мжката, че нѣма дѣ да употрѣби силнитѣ си ржцѣ, въспоменанията за близкитѣ му, оставени въ кжци безъ строшена пара — всичко туй постоянно го гнѣвеше, събирано капка по капка сѣки день, сѣки часъ, сѣка минута и противъ волята му истрѣгваше изъ устата му къси и мжриви фрази“. . . . Автора, като ни описва въ лицето на своя герой мизерията, що прекарва днесъ грамадно мнозинство отъ чловѣчеството — сиромашкото работно население, наглядно ни показва, какъ сиромашията е майка на много отъ престѣпленията и пороцитѣ въ днешния животъ, каквито сж: кражбата, лѣжата, пиянството, разврата и т. н., като иронизира въ сжщото време мѣркитѣ, що предприема обществото и държавата за премахванието имъ. Статията „Холерната заше- тая“ е сжщо тѣй искрена и навременна. Автора прави едно кратко и хубаво встѣпление, послѣ запознава читателитѣ си съ бактерията на холернитѣ заболѣвания и най сетнѣ излага редъ практически правила за предпазване отъ тоя страшенъ бичъ за чловѣчеството — холерата. Отбрани сж сжщо тѣй и помѣстенитѣ три статийки изъ съчиненията на извѣстния Парижски професоръ Летурно. Всичко, всичко изобщо, помѣстено въ I-та книжка, е отбрано; но особено внимателно и подходяще е избранъ материала за въ отдѣла „Научни новини“. Тоя отдѣлъ самъ по себе си има голѣмо въспитателно значение за всички, та че най много за македонскитѣ читатели. Урежданъ добрѣ, като държи читателитѣ въ течението на най новитѣ открития и приспособления на науката изобщо въ всичкитѣ ѣ расклонения, той е единствения лекъ способъ за премахванието на всички предразсѣдъци и суевѣрия въ невѣжето население. Отъ отбрания материалъ въ този отдѣлъ на I-та книжка се вижда, че редакторитѣ на „Книжници“ прекрасно разбиратъ неговото отъ голѣма важность назначение.

Отъ казаното се вижда, че „Книжници за прочитѣ“ по своето отборъ съдържание конкуриратъ съ най добритѣ наши списания; това се вижда, както отъ излѣзлитѣ до сега течения, тѣй и отъ I-та книжка на тазигодишното течение. Ето

защо и ний ги горѣщо препоръчваме на всички дружества и читалища изъ България, както и на отдѣлнитѣ любители на сериозното четение.

К-нъ

25 Май 93 г., Шуменъ.

ВѢСТН. „РАБОТНИКЪ“ И БЪЛГАРСКИТЪ СОЦИАЛИСТИ.

Тѣзи които сж слѣдили нашето социалистическо движение по това което излиза въ печата заблѣзвали сж нѣкакво си дѣление на социалиститѣ въ правовѣрни и еретици. До сега само едни сж излизали печатно и присвоявали сж си прозвището правовѣрници. Всички други социалисти вънъ отъ тѣхъ сж еретици — каквото название и да носятъ: тѣ сж демократи, радикали, прогресисти, дребно-буржуазни демократи и каквито още искате ати и исти — само не правовѣрни социалъ-демократи. Отъ нѣколко броя насамъ в. „Работникъ“ говори явно за съществуването на български социалисти, които не влизатъ въ съставътъ на „Българската соц.-демократическа партия“. Тѣзи отвѣнъ партията социалисти, както се слѣдва и да бжде, „не могатъ да направятъ разлика между тактиката на социалъ-демократитѣ и анархиститѣ“ (гл. „Работн.“ бр. 30^и — „Отвор. Писмо до Р. П.“); при все това тѣ иматъ още лице да се „възмущаватъ, когато имъ покажатъ тази разлика въ разбиранieto и обяснението на явленията отъ тѣхъ, не правовѣрнитѣ, и отъ насъ социалъ-демократитѣ — правовѣрнитѣ“. Тѣзи български социалисти продължава „Работникъ“ „не сж си усвоили още начина на мислението, съ който се отличава единъ социалъ-демократъ отъ другитѣ“. Това се доказва отъ факта, — по-горѣ бѣше предположение, а сега става вече фактъ — че тѣзи социалисти „взиматъ тактиката независимо отъ началата, независимо отъ разбиранieto на нѣщата“. Така щото, заключава вече в. „Работникъ“, социалиститѣ които не влизатъ въ социалъ-демократическата партия, се различаватъ не само въ

тактиката..... слѣдователно не сѣ социалъ-демократи. Сега, ако ти, читателю, смѣташъ себе си за социалъ-демократъ, но не влизашъ въ партията, остави се отъ тази си севда да се смѣташъ за социалъ-демократъ. Ти си чувалъ за католицитѣ: само ако признавашъ непогрѣшимостъта на папата, ти можешъ да бждешъ католикъ-правовѣренъ; инакъ, ти си еретикъ, както и да се наричашъ: протестантинъ, грѣковѣсточенъ или независимъ католикъ. Вънъ отъ лоното на католическата църква нѣма спасение; вънъ отъ „Бълг. Соц.-Демокр. Партия“ нѣма социалъ-демократи.

А какво значи да бждешъ правовѣренъ социалъ-демократъ? За да бждешъ такъвъ трѣбва да си спалъ четири-петъ години и когато случайно узнаешъ, че нѣколкома, въ истинскій смислъ на думата *тѣлоложма* (5—6), български социалисти, рѣшени да напустнатъ непланомѣрната си социалистическа пропаганда, поискатъ да се сбератъ и да размислятъ общо, като какъ да направятъ дѣятелностъта си повечко ползотворна и повечко организирана, ти да се явишъ и да имъ натрапвашъ политическата программа на френцузскитѣ социалъ-демократи размѣсена съ твоитѣ собствени анархистически замашки. Да бждешъ правовѣренъ социалъ-демократъ значи да преведешъ организацията на френцузската *Parti Ouvrier* (Работническа партия) и да я натрапвашъ на нѣколкомата си другари социалисти като тѣхна организация, макаръ че тѣхното число и да не е било достатѣчно да попълни една *Генераленъ Съветъ* само. Съ една рѣчь, да бждешъ правовѣренъ социалъ-демократъ значи да направишъ по-напредъ калжпитѣ, че сетнѣ да диришъ крака за тѣхъ, да напишешъ първомъ программата и организацията на една социалъ-демократическа партия, че сетнѣ да диришъ или да викашъ хората да поддържатъ написаната ти программа написанитѣ ти искания, сетнѣ да намѣришъ хората които да влизатъ въ сношение, да се организиратъ, именно така както ти си имъ написалъ организацията. Това значи да си правовѣренъ социалъ-демократъ. Западнитѣ социалъ-демократи казватъ, че да постѣпвашъ така значи да не разбирашъ какво нѣщо е социалъ-демократия, значи да постѣпвашъ не научно, като сжщински буржуа, но нашитѣ правовѣрни не се смущаватъ отъ това. Нѣщо повече даже—тѣ провъзгласяватъ за еретикъ всѣки, който не е съгласенъ съ тѣхъ. . . .

Но не е само науката която не смуцава нашитѣ довчерашни другари. Тѣхъ ги не смуцаватъ и обикновеннитѣ нравственни понятия, които сж задлжителни, не само за единъ социалъ-демократъ, но и за обикновения чистенъ чедовѣкъ. Въ 27-й бр. на в. „Работникъ“ на 4-а стр. въ най крайната бѣдлѣжка, редакторитѣ на органа на „Бълг. Соц.-Дем. Пар.“ говорятъ, че тѣ не знаяди за сжществуванieto на „Бълг. Соц.-Дем. Съюзъ“. Твърдѣ е възможно за този „Съюзъ“ да не знае правителството, така нарѣченото общество, голѣма частъ отъ равнодушнитѣ, но българскитѣ социалисти знаятъ за сжществуванieto на *Съюза*, знаятъ го и редакторитѣ на органа на „Б. С. Д. П.“ и много добрѣ го знаятъ и много отдавна го знаятъ. Тѣ знаятъ какво ни събра насъ, бълг. социалисти миналата година въ Пловдивъ и какво послужи за нашето раздѣление на „Партия“ и на „Съюзъ“. Прѣсната память на покойния Слави Балабановъ, най дѣятелния организаторъ на „съюза“ би трѣбвало да ги въспре да не заблуждаватъ и печатно новитѣ нараждающи се сили. Ала нашитѣ, до вчера другари, не се спиратъ предъ никакви памяти, предъ никакви нравственни повѣления. Въ 30-й бр. на „Работникъ“ редактора Габровски пише: „Повечето отъ ония социалистически групи, които до преди 7—8 мѣсеца стояха влнъ отъ организацията на партията, сега вече сж присѣдинени къмъ нея“. Това се казва печатно, безъ ни най малко да се позамисли човѣкъ, каква неправда исказва, а писмено и устно се поменуватъ даже имената на групитѣ, които се присѣдинили къмъ партията: Софийската (сжщата, която не можа да истърпи и печатно, въ бр. 30 на „Прогрессъ“ изобличи лжжата), Казанлъжската — централната група на Съюза, — Българский социалистический клубъ въ Женева и много други присѣдинения. По такъвъ начинъ, лесно е, разбира се, да се казва, въ сжщий 30-й бр. на „Раб.“ че „малцина — да кажемъ ли, — нѣколко отдѣлни единици“ не влизатъ въ съставътъ на партията; но и за тѣхъ е добъръ Господъ. Види се, такова хвърляние калъ въ лицето на истината е необходимо условие за да се увеличатъ редоветѣ на партията. Блазѣ ви!

Но, пита се, ако „Бълг. Соц.-Дем. Съюзъ“ се състоеше отъ „нѣколко отдѣлни единици“ само, защо редакторитѣ на „Раб.“ си развалятъ кръвта и като ония библейски правовѣрници се провикватъ: „Бълг. Соц.-Дем. Пар.“ не прилича на ония

безпрограмни съюзи, които не сж разбрали още смисъла на явната политическа дѣятелност. . . .“ Защо сж и ония „Отвор. писма“ до въображаемий. П. Р. въ София? Каква нужда се има за „нѣколко отдѣлни единици“ да се хабжтъ толкова думи? Или ний сме, наистина, „нѣколкома“ и тогава *една партия* нѣма защо да се безспокои — или ний сме не маловажна общественна група, и тогава не остава друго освѣнъ да се признае факта и да се поведе борба противъ нашето влияние. Въ това отношение, „Работникъ“ много прилича на „Свобода“, която хемъ отрича численността на бълг. социалисти, хемъ насѣква правителството да вземе извънредни мѣрки противъ тѣхъ.

Ний много искахме да избѣгнемъ печалната необходимостъ да се расправяме печатно съ нашитѣ до оня день другари. Мълчанието ни отъ 8—9 мѣсеца насамъ — достатъчно свидѣтелствува за нашето настроение. Сжщий отстъпчивъ духъ се показва и въ бѣлѣжката на VIII и IX кн. на „Девъ“ т. г. (стр. 675) и въ писмото на другаря ни Кръсто Раковски въ № 30 на „Работникъ“. Но за всички е явно, че нашитѣ приятели нищо не сж се научили и нищо не сж забравили. Тѣ ни предизвикватъ на всѣка стѣпка и ний подемаме хвърлената отъ тѣхъ ржкавица. Отъ прецирнитѣ които се захващатъ, все ще испъкне истината и бълг. социалистическо движение вмѣсто да загуби ще спечели, като си изясни и социалистическото гледище и положението на работитѣ у насъ. Време е наистина да се по-исчилятъ нѣкои криви понятия, които отъ година и половина насамъ сж се вмъкнали въ нашата социалистическа литература и които едно лъжливо страхуване отъ несвоевременна несолидарностъ ни е карало да търпимъ.

*Отъ централната група на
Българский социалъ-демократически съюзъ.*

НОВИНИ

ИЗЪ

ЖИВОТА И ЛИТЕРАТУРАТА

Изборитѣ за Германския Рейхстагъ. На 3/15 Юний се извършиха главнитѣ избори за Германския Рейхстагъ. Отъ всички партии само консерваторитѣ и центрѣтъ (католицитѣ) едвамъ можаха да одържатъ предишното си положение. Консерваторитѣ и католицитѣ печелятъ тѣзи избирателни околии, гдѣто селското население, съсипано економически, е отрѣзано отъ освободителния духъ на прогресивнитѣ течения въ градоветѣ. Всички други буржуазни партии, които сж набирали своитѣ привърженици въ градоветѣ, сж расцѣпени и распилѣни. Само едни социалъ-демократи сж нараствали по численността на спечеленитѣ гласове—и толкова нараствали, щото и най-равнодушнитѣ къмъ политическитѣ борби сж си отворили очитѣ къмъ този младъ пълнеж съ енергия борецъ. Повече отъ два милиона гласа сж били подадени за социалистическитѣ кандидати. Въ Германия избирателъ е всѣки, който е навършилъ 25^а си година. Лесно е да се пресмѣтне колко живи непълноправни мъже и жени водятъ подирѣ си тѣзи два милиона. Два милиона е цифра отъ толкова значение, щото българскитѣ противници на социализма ще си прехапаятъ устнитѣ и ще млъкнатъ. Два милиона пълноправни мъже, повечето бащи на семейства, не сж фантазйори, не сж утописти, не гонятъ дивото. Два милиона мъже социалистически гласоподавачи е цифра, която накарва и распасаната „Свобода“ и Пловдивската „Балканска Зора“ и Цариградскитѣ „Новини“ да заговорятъ на други езикъ. При тѣзи неразвити економически условия въ които живѣемъ, ний, българскитѣ социалисти, черпимъ грамадна сила отъ онази могъществена социалистическа вълна, която тѣй съкрушително напредва и отвлича всичко що срѣща по пътя си. Ударитѣ на

тази могъществена сръдно-европейска вълна потръсва и у насъ вѣтитѣ мухлясали мозъци и по такъвъ начинъ прави неощъними услуги на българскій социализмъ. Ний, българскитѣ социалисти, трѣбва да умѣемъ какъ да цѣнимъ това европейско много-миллионно движение и да помнимъ добръ, че голѣма частъ отъ нашето значение въ нашата назадна страна се дължи на задграничния ураганъ, който както и великата французска революция въ края на миналий вѣкъ, по веѣка вѣроятностъ, ще помѣте старитѣ наредби не само у дома си; да, не само у дома си . . .

Редакциитѣ на „День“ и севлиевскій „Социалъ-Демократъ“ по случай на горнята социална побѣда отпратиха до редакцията на „Vorwärts“ — централний органъ на Германската Социалъ-демократическа партия — на $\frac{4}{16}$ Юний слѣдующата телеграмма :

Да живѣе германската социалъ-демократия, освободителката на угнетеното челоувѣчество. Тази велика побѣда на ветеранитѣ на социалистическото движение се разнася далечъ изъ глжхотиитѣ на работния свѣтъ. Изъ развалинитѣ на току-що загубената българска свобода поздравляваме ний германскитѣ социалисти съ гръмкото: да живѣе международната социалъ-демократия.

Петръ Лавровичъ Лавровъ. — На $\frac{2}{14}$ Юний т. г. празнува единъ ветеранъ на революционерния социализмъ, Петръ Лавровичъ Лавровъ, седемдесетия си рожденъ день. Цѣли три десетилѣтия сж се изминали отъ какъ Петръ Лавровъ стои въ редоветѣ на русското, революционерно, социалистическо движение.

Петръ Лавровичъ Лавровъ произлиза отъ една състоятелна русска дворянска фамилия и първото му възпитание е било военно. На много млада възраст той бѣ си придобилъ широки специални познания, и още на 21-та си година е билъ назначенъ за учител по висшата математика въ държавната артилерийска школа. По сегнѣ той стана преподавателъ съ чинъ волковникъ въ негербургската военна академия и въ други военно-учебни заведения. Нѣколко научни изслѣдания, които той е публикувалъ презъ това врѣме, запазватъ му почетно мѣсто въ специалната литература. Обаче въ скоро врѣме неговитѣ обширни исторически и идеологически изучвания го отведоха

далечъ отъ тѣснитѣ граници на военнитѣ науки. Той напеча-та въ русскитѣ списания цѣлъ редъ отъ трудове въ областъта на културната история, които всички се отличаватъ съ твърдѣ основателно и безпощадно издирване. Сжщевременно той завър-за сношения съ Чернишевски, Михайловъ и други главатари на руския революционенъ социализмъ. Той разви една енерги-ческа литературна дѣятелность, но неговитѣ сношения съ рево-люционерната младежъ го направиха неприятенъ на руското правителство и то се помжчи да се отгърве отъ него. Него го замѣсиха въ единъ политически процесъ и безъ съдебна при-сѣда, по административенъ начинъ, биде той испратенъ въ 1866 г. въ една отъ най отдалеченитѣ мѣстности въ губернията Во-логда, една отъ най суровитѣ области на европейска Россия. Тукъ той написа своитѣ знаменити „Исторически писма“. Ис-първо тѣ бѣха писвани като корреспонденции въ едно недѣлно издание и по-сетнѣ, въ 1870 г., тѣ излѣзоха на отдѣлна кни-га (второто издание стана въ Женева, въ 1892г). Тенденцията на тази книга се състои въ това да докаже, че длъжность е на интеллигентния челоувѣкъ да се застъпи, съ всички сръдства за културния напредъкъ, за олекчавание положението на работния народъ и създаването възможность за неговото свободно кул-турно развитие. Влиянието на тази книга бѣше грамадно. Ре-волюционерната младежъ намѣри въ книгата на този вѣоруженъ съ колосални познания умъ онова, къмъ което тя по чувство се склоняваше и което тукъ се доказваше съ философска дъл-бочина и се туряше като предварително условие за всѣка нау-ка. Въ скоро време „Историческитѣ Писма“ станаха еванге-лие на русскитѣ революционери.

Въ селцето, гдѣто Петръ Лавровичъ бѣ испратенъ, нѣма-ше за него възможность да взема участие въ политическата дѣятелность. Това бѣше непоносимо тѣжко. Подиръ три годи-ни изгнание той избѣга въ странство. Въ Мартъ 1870 г. той се яви въ Парижъ, гдѣто той прекара и коммуната. Въ 1872 г. той отиде въ Цюрихъ и взе отгорѣ си редакцията на току що основания „Вперѣдъ“. Този вѣстникъ служеше за распро-странението на социалистическата пропаганда. Социализмътъ, който се проповѣдваше тамъ, бѣше социализмътъ на „Интерна-ционала“. „Вперѣдъ“ се мжчеше преди всичко да изяснява социалистическитѣ идеи и задачитѣ на социализма въ Россия. Въ това „просвѣщавание“ той виждаше и най главното сръд-

ство за борба на рускитѣ социалисти. Слѣдъ като „Впередъ“ престана въ 1876 г. да излиза, Лавровъ издава още една година едно нередовно излизающе списание подъ сжщото название, отъ което излѣзоха всичко петъ книжки.

Когато въ 1883 г. се основа „Вѣстникъ народной воли“, научния органъ на знаменитата група „Народная воля“, Петръ Лавровъ биде поканенъ за неговъ редакторъ. „Вѣстникъ народной воли“ престана да излиза въ 1887 г.

Тази широка дѣятелность въ полза на излизающата въ странство революционерна, социалистическа литература, дѣятелность която се проявяваше и въ едно значително количество самостоятелни брошюри, не попрѣчи на Петръ Лавровича да поработи за революционния социализмъ и въ рускитѣ периодически издания, които излизаха въ предѣлитѣ на деспотическа Россия. Безъ съмнѣние, това ставаше за него все по-мъчно и по-мъчно, понеже едното само свѣденіе за неговото сътрудничество биваше достатъчно да навлѣче на предметния журналъ (списание) отеческитѣ полицейски грижи.

Сжщо така Петръ Лавровичъ се е застъпвалъ въ странство много пжти устно или писмено за руското социалистическо движение.

Сжщевременно той е работилъ неуморно и съ постоянна ревность въ областта на науката, правилъ е широки научни издирвания и приготвялъ е едно голѣмо научно дѣло, дѣлото на неговий цѣлъ животъ, което въ 1888 започна да излиза подъ заглавие: „Опытъ исторій мысли“, което смѣта да издаде въ петъ тома, всѣки по 50 печатни коди *). Това енциклопедическо дѣло е цѣло проникнато отъ социалистически духъ, колкото разнообразни области и да закача.

Сега Петръ Лавровичъ живѣе въ Парижъ, занетъ най главно съ издаванието на своето голѣмо дѣло. Обаче, той никога не е испуцалъ случая, гдѣто интереса на социалистическото движение въ Россия го е изисквалъ, да даде своето перо, своята научна сила въ негово услужение.

Петръ Лавровичъ е всеобщо признатъ за единъ отъ най ученитѣ мъже на днешний вѣкъ. Като характеръ той е почитанъ отъ всички. Най лошитѣ лишения и изненадвания нико-

*) Първата книжка отъ това знаменито съчинение ще излезе презъ това лѣто на българ. езикъ.

га не сж можали да смутятъ неговата любовъ и преданность на общето народно дѣло. Спокойно и твърдо стои той на стра-та и ето цѣли десетилѣтия какъ изпълнява своятъ дългъ. Неговата мисль, неговитѣ желанія и стремления, неговото научно творчество, всѣки моментъ на неговиятъ животъ е билъ и е посвѣтенъ за освобождението на работния народъ. Петръ Лавровичъ принадлежиль къмъ най вѣрнитѣ борци за революционния социализмъ.

Съединенъ съ социалистическата младежъ на Россія, социализмътъ отъ цѣлий свѣтъ праздува въ братска солидарность седемдесетъ годишния юбилей на този великодушень, просвѣтенъ умъ!

Н О В И К Н И Г И

Получиха се въ редакцията слѣдующитѣ книги и списания :

1) *Половата иотрѣбность и нейното удовлетворение*. Написалъ Д-ръ Витановъ. Руссе, 1893 г. Цѣна 40 ст.

2) *Михалъ*. Варненска повѣсть въ стихове. Ф. Панайотовъ. София, 1893 г. Цѣна 1 л.

3) *Докладъ* за общото състояние на Бургазския Округъ прѣзъ 1891 — 92 година. Бургазъ, 1892 година.

4) *Мисль*. Списание за наука, литература и критика. Редакторъ Д-ръ К. Кръсевъ, година II, кн. IX, X, XI, XII и година III, кн. I.

5) *Црѣлина*. Селско мѣсечно списание за стопанство, помингъкъ, наука и книжнина. Нареза и издава дружеството „Селски приятель“. Пловдивъ, 1893 год., година II, кн. IV, V, VI.

6) *Почивка*. Сборникъ отъ преводни романи, повѣсти и раскази. Шуменъ, година I, кн. II, III и IV.

7) *Юридически прѣгледъ*. Излиза подъ редакцията на

С. С. Бобчевъ и М. И. Маджаровъ. Пловдивъ, година I, кн. VII, VIII, IX и X.

8) *Педагогичумъ*. Научно-популярно списание за възпитатели и учители. Редакторъ М. Иончевъ, София, година III, кн. IV, V, VI, VII и VIII.

9) *Искра*. Научно-литературно списание. Редакторъ: В. Юрдановъ. Шуменъ, година IV, кн. VI, VII, VIII, IX и X.

10) *Нова свѣтлина*. Редакторъ-издатель: Д-ръ Мирковичъ, година III, кн. I и II. Сливенъ, 1893 год.

11) *Пръледъ*. Мѣсечно списание. Излиза подъ редакцията на Д-ръ Ив. Златаровъ и Н. Доспѣвски. Бургазъ, 1893 год., година I, кн.: I, II и III.

12) *Китка*. Мѣсечно литературно списание. Редактори: П. Ив. Радевъ, Ст. Попповъ и Хр. Карапетковъ. Хасково, год. I, кн. I.

13) *Свѣтлина*. Мѣсечно илюстрирано списание, год. III, кн. V. София, 1893 година.

14) *Трудъ*. Литературно-научно списание, година IV, кн. VII и VIII. Търново, 1892 година.

15) *Дума*. Литературно-научно-обществено списание. София, година III, кн. I.

16) *Сѣдебна библиотека*. Ежемѣсечно списание за законодателство, правосудие и администрация. Ямболъ, година VI, кн. II, III и IV.

17) *Изворъ*. Илюстрирано списание за ученици и ученички. Година II, кн. III, IV и V. Руссе, 1893 год.

18) *Женски свѣтъ*. Периодическо списание, редактирано отъ жени, за госпожи и госпожици. Варна. Директорка: Т. П. Ноева, год. I, бр. 1—10.

19) *Утро*. Мѣсечно списание. Редактори-издатели: Д. Павайотовъ и М. Московъ. Шуменъ, год. I, кн. VI.

20) *Записки по мисльта и живота*. Редакторъ: Г. А. Кърджиевъ. София, година I, кн. IX и X.

21) *Вълмарски периодически печатъ* отъ възражданието му до днесъ. Нареща и издава Ю. Ивановъ, София, год. I, кн. II.

22) *Дрътинска почивка*. Мѣсечно илюстрирано списание за дѣца. Редакторъ-издатель: Д. Тончевъ, Силистра, год. II, кн. IX.

23) *Ветеринарна сбирка*. Мѣсечно списание по вете-

ринарната медицина и скотовъдството. Главенъ редакторъ:
Л. Тимофтиевичъ. София, година II, брой IV.

24) *Мѣсечна пригурка* на в. „Прогрессъ“, година I,
брой 4.

25) *Книжници за прочитъ*. Мѣсечно списание. Издава
книжарницата на К. Г. Самарджиевъ въ Солунъ 1893 година,
кв. I и II. Абонамента е: въ Турция 2 бѣли меджидиета, а
за странство 10 франка.

26) *Прогрессъ*. Литературно-политическое обозрѣние. Томъ
II, вип. 1 — 2. Чикаго — 7 — 22 Мая, 1893 года — Нью-Йоркъ,
№ № 16 — 17.

27) *За предпозванието отъ Туберкулозата (охтиката)*.
Написалъ Д-ръ А. Антоновъ, Руссе, 1893 г.

Редакторъ Янко Салъзовъ.

Руссе, скоро-печатницата на Спиро Гулабѣвъ.

П О К А Н А

ЗА

ЗА ЛИТЕРАТУРЕНЪ ПАМЯТНИКЪ

НА

СЛАВИ ХРИСТОВЪ БАЛАБАНОВЪ

Отваря се подписка въ редакцията на „Денъ“ за въздигането надгробенъ стълбъ надъ гроба на покойния другарь Слави Христовъ Балабановъ и за напечатване въ негова паметъ превода на капиталното съчинение на Енгелса: „Дюрингъ и превратътъ извършенъ отъ него въ науката“.

Вноскитъ се приематъ: 1) въ редакцията на сп. „Денъ“, Шуменъ, 2) въ Г. Пенковъ, книжаръ въ София и 3) К. Rakowski, Geneve' Rue Caroline, 6.
